

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ATATÜRK DÖNEMİ ERZİNCAN VALİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Ömer Faruk KAYSER

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Ziya KESKİN

Erzincan/2020

TEZ BİLDİRİMİ

“Atatürk Dönemi Erzincan Valileri " isimli "**Yüksek Lisans**" tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Ömer Faruk KAYSER

ATATÜRK DÖNEMİ ERZİNCAN VALİLERİ

Ömer Faruk KAYSER

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, Nisan 2020

Tez Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Ziya KESKİN

ÖZET

Yönetim sistemi içerisinde Valilik kurumunun her zaman büyük bir ehemmiyeti olmuştur. Türk devlet anlayışı içerisinde, Türklerde, her zaman devlet ve yöneticiler üstün tutulmuştur. Tarihsel süreçte, Türk Devletlerinde egemen anlayış sürekli olarak *'kut anlayışı'* içerisinde icra edildiğinden dolayı, halkın devlete olan bağlılığı sürekli devam etmiştir. Devleti yönetme yetkisi kut anlayışı içerisinde bir hanedana ortak varis olarak bahşedildiği düşünüldüğünden halkın devlete olan bağlılığı uzun süreli bu devlet anlayışının temelini oluşturmuştur. Türk devletleri özellikle İslamiyet sonrası büyük sınırlara eriştiğinden dolayı devleti yönetme şeklinde de belirli dönemlerde yenilikler olmuş, devletin eyaletlere bölünmesi sonrası eyaletleri idare etme görevi de valilere bırakılmıştır. Vali, vilayet idarecisi adıyla sürekli olarak önemli bir konumda olmuştur. Selçuklu devlet anlayışında, Osmanlı devlet anlayışında ve Cumhuriyet sonrası devlet anlayışında valilik kurumu devlet idaresinde devlet ve millet arasında bir köprü olmuştur. Türk halkı her zaman valiler ve diğer üst düzey devlet görevlilerini bir koruyucu ve kurtarıcı olarak görmüştür. Halkın, herhangi bir olay vaki olduğunda başvuracağı makam, başı sıkıştığında kapısını çalacağı yer şehrin veya bölgenin idarecileri olarak valiler olmuştur. Vali ve halk arasında ki bu tarihi bağlılık, günümüzde de özelliğini yitirmeden devam etmektedir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün de 1935 yılında Mülkiyelilere seslenişinde, onların tarihi misyon ve devlet adamlığı geleneğini ortaya koymalarını istemesi ve onlara o hususta bir hitapta bulunması tarihsel manada Türk devlet idaresinde, devleti yönetmede belirli vazifeler

ifa eden bu üst düzey devlet görevlilerini sözleriyle adeta taltif etmesi, bunun bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk idare geleneği, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün de belirttiği temel noktalara bir tespit ve terennüm olarak görülmelidir. Vali, Türk geleneğinde idarenin başı olarak eyaletlerde ve şehirlerde asırlardır bir koruyucu, idareci ve yönetici olarak varlığını devam ettiren kişi olarak görülmüştür. Türk idare tarihindeki bu anlayış, Türk halkının yöneticiye olan bağlılığının ve o kişinin adeta devlet olarak görülmemesinin bir tezahürüdür. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün işaret ettiği niteliklerin birdenbire vuku bulması mümkün olmamakla beraber, bunun tarihsel bir misyonu olduğu apaçık bir gerçektir.

Bu çalışmada, Atatürk dönemi boyunca, Erzincan ilinde valilik yapmış olan sekiz valinin biyografileri, doğumdan ölüme kadar olan hayatları, memuriyet dönemleri, Erzincan valilikleri döneminde yapmış oldukları icraatlar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk devlet anlayışı, Biyografi, Vali, Valilik, Atatürk, Erzincan.

DURING THE ATATÜRK PERİOD, GOVERNORS OF ERZİNCAN

Ömer Faruk KAYSER

**Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences, Department of
History**

Master Thesis, April 2020

Thesis Supervisor: Asts. Prof. Yusuf Ziya KESKİN

ABSTRACT

Within the management system, the Governor's Office has always had a great importance. In the understanding of the Turkish state, the state and the state heads have always been superior in Turks. Due to the dominant understanding in Turkish states has been continuously practiced in the "understanding of KUT", throughout our history, public loyalty to the state has always continued. Since the authority to govern the state is thought to be bestowed on a dynasty as a common heir, in the understanding of kut, the people's commitment to the state has formed the basis of this long-term state understanding. Since Turkish states have reached great boundaries especially after Islam, there have been innovations in the form of governing the state in certain periods, after the empire was divided into states, the duty to govern the states was left to the governors. As the provincial administrator, governors have always served in an important position. In the Seljuk, Ottoman and post-Republic state conceptions, the governor's institution became a bridge between the state and the nation in the state administration. Turkish people have always considered governors and other high-level government officials as a protector and savior. The people to whom the people will apply when there is an incident and when they are in a difficult situation have become governors as the administrators of the city or the region. This historical commitment between the governor and the public continues today without losing its characteristic. In the speech of Gazi Mustafa Kemal Atatürk's to the local government chiefs in 1935, he asked them to reveal the tradition of historical mission and statesmanship, and by

addressing them on this subject, he rewarded these high-level government officials who had certain duties in managing the state in the historical Turkish state administration. It should be seen that the Turkish administration tradition expresses it as a determination to the basic points that Gazi Mustafa Kemal Atatürk also stated. As the head of the Turkish administration tradition, the governor has been recognized as a protector, administrator and manager for centuries in states and cities. This understanding in the history of Turkish administration is a manifestation of the Turkish people's commitment to the ruler and the fact that that person is considered as a state. Although it is not possible for the qualities pointed out by Gazi Mustafa Kemal Atatürk to occur suddenly, it is an obvious fact that this has a historical mission.

In this study, the biographies of eight governors who served as governor in Erzincan province during Atatürk period, their lives from birth to death, civil service periods, and their actions during the governorships of Erzincan were explained.

Keywords: Turkish state understanding, Biography, Governor, Governorship, Atatürk, Erzincan.

ÖN SÖZ

Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi ve cumhuriyete geçiş sürecinde Erzincan vilayeti üzerinde yapılan idari taksimatlar, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Erzincan vilayetinde valilik yapmış olan valilerin biyografileri, memuriyet dönemleri ve Erzincan'da görev yaptıkları süreçte kendi dönemlerinde yapılmış olan faaliyetler ele alınmıştır. Bunun yanında Türk idari hayatı ve Erzincan'ın kısa tarihçesi de anlatılmıştır.

Araştırmanın asıl konusu Atatürk döneminde Erzincan'da görev yapmış olan valiler olup, 1924 – 1939 yılları arasında görev yapmış olan sekiz valinin biyografileri tüm detaylarıyla ele alınmıştır. Bu çalışma "Atatürk Dönemi Erzincan Valileri" başlığı kullanılarak giriş ve üç bölüm halinde incelenmeye çalışılmıştır. Giriş bölümü genel hatlarıyla Osmanlı'dan cumhuriyete biyografi kayıtlarına genel bakış başlığı altında yazılmış, genel hatlarıyla anlatılmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde; genel hatlarıyla Erzincan tarihi ele alınmış, eskiçağlardan günümüze Erzincan'ın siyasi, idari, coğrafik ve sosyal tarihi anlatılmıştır. İkinci bölümde; mülki idare tarihi ve mülki idare tarihinde Erzincan'ın durumu ortaya konulmuş, özellikle Tanzimat Dönemi sonrası Osmanlı Devleti'nin yaşamış olduğu reform süreci ve idari hayat anlatılarak bu durumun Erzincan vilayetine etkisi detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Tanzimat dönemi sonrası hazırlanan Vilayet Nizamnamesi ve 1924 Teşkilat-ı Esasiye kanununun idari hayata etkisi Erzincan özelinde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde; konumuzun esasını oluşturan Atatürk dönemi Erzincan valileri biyografileri ve Erzincan'daki faaliyetleri özelinde anlatılmıştır. Bahse konu olan valiler, Cumhuriyet dönemi ilk Erzincan valisi olan Hasan Faiz Bey, Ahmet Cevdet Bey, Mehmet Fevzi Bey, Ahmet Azmi Bey, Hasan Tahsin Bey, Ali Kemali Bey, Ahmet Muhtar Bey ve Mehmet Fahri Bey'dir. Bu bağlamda Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün döneminde Erzincan'da valilik yapmış sekiz vali tespit edilmiş, bunların biyografilerine ve faaliyetlerine yer verilmiştir. Bu biyografi çalışması yazılırken konuyu bütünleştirerek yazmak yerine her biri için ayrı konu başlığı kullanılması tercih edilmiş, valilerin hemen hemen her özelliği listelenerek yazılmış, sosyal statüleri ve özellikle memuriyet dönemleri geniş başlıklar

altında değerlendirilmiştir. Ayrıca konuştukları yabancı diller, görev yaptıkları vilayetler ve tarihleri, buldukları st düzey görevler ve çalışmaları değerlendirilerek yazılmıştır. Araştırma süresi boyunca Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, İçişleri Bakanlığı Arşivi, Nüfus İdaresi, Milli Kütüphane, İl Yıllıkları, Mahalli Kütüphaneler, İl Vilayet Kütüphanesi ve koleksiyoner arşivlerden faydalanılmıştır. 1924 – 1939 dönemini içine alan bu Yüksek Lisans Tez alışması Erzincan ili için bir ilki temsil etmektedir.

Öncelikle bu tez çalışmasının oluşturulması ve yürütülmesi aşamalarında, engin bilgi ve deneyimlerini esirgemeyerek, zgn bir tez çalışması ortaya çıkarılmasında emeği geçen danışman hocam Dr.Öğr. Üyesi Yusuf Ziya KESKİN’e, çok kıymetli hocam Prof. Dr. Abdulkadir GL’e, desteklerinden ve himayelerinden dolayı şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca tez yazım sürecinde her anlamda desteğini esirgemeyen çok kıymetli Aileme de şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ.....	I
ÖZET	III
ABSTRACT.....	V
ÖN SÖZ.....	VII
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1
1. GENEL HATLARIYLA ERZİNCAN TARİHİ.....	3
1.1. İlk Çağlarda Erzincan.....	3
1.2. İslamiyet Dönemi ve Sonrası Erzincan	5
1.3. Anadolu'nun Fethi ve Osmanlı Döneminde Erzincan	6
1.4. Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadelede Erzincan	13
2. MÜLKİ İDARE TARİHİ VE MÜLKİ İDARE DE ERZİNCAN	20
2.1. Mülki İdare Tarihi	20
2.2. Erzincan Mülki İdare Tarihi.....	27
2.3. 1924 Anayasası ve Erzincan Vilayetinin Teşekkülü.....	30
3. ATATÜRK DÖNEMİ ERZİNCAN VALİLERİ.....	32
3.1. Hasan Faiz ERGUN (1884-1957) - Erzincan Valiliği (1924-1926)	32
3.1.1. Hayatı	32
3.1.2. Memuriyet Dönemi	32
3.1.3. Döneminde Erzincan	40
3.2. Ahmet Cevdet Bey (1875-1937) – Erzincan Valiliği (1926-1927).....	43
3.2.1. Hayatı	43
3.2.2. Memuriyet Dönemi	43
3.2.3. Döneminde Erzincan	51
3.3. Mehmet Fevzi DALDAL (1881-1946) –Erzincan Valiliği (1927-1928).....	54
3.3.1. Hayatı	54
3.3.2. Memuriyet Dönemi:	54

3.3.3. Döneminde Erzincan	61
3.4. Ahmet Azmi HEPER (1878-1937) – Erzincan Valiliği (1928)	63
3.4.1. Hayatı	63
3.4.2. Memuriyet Dönemi	63
3.4.3. Döneminde Erzincan	72
3.5. Hasan Tahsin Bey (BAYATLI) - (1877-1935) – Erzincan Valiliği (1928-1930)	72
3.5.1. Hayatı ve Memuriyet Dönemi	72
3.5.2. Döneminde Erzincan	74
3.6. Ali Kemali (Aksüt) Bey- (1882-1963) –Erzincan Valiliği (1930-1932)	76
3.6.1. Hayatı	76
3.6.2. Memuriyet Dönemi	76
3.6.3. Ali Kemali Bey’in Şehir Tarihi Üzerine Yazmış Olduğu Eserin İncelenmesi (Erzincan Tarihi)	82
3.6.4. Döneminde Erzincan	86
3.7. Ahmet Muhtar Bey (1878-1935) – Erzincan Valiliği (1932-1933)	88
3.7.1. Hayatı	88
3.7.2. Memuriyet Dönemi	89
3.7.3. Döneminde Erzincan	94
3.8. Mehmet Fahri ÖZEN (1887-1961) - Erzincan Valiliği (1933-1939).....	97
3.8.1. Hayatı	97
3.8.2. Memuriyet Dönemi	97
3.8.3. Döneminde Erzincan	102
SONUÇ	107
KAYNAKÇA.....	109

KISALTMALAR

- A. g. e** : Adı Geçen Eser.
- B.C. A** : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
- C** : Cilt
- Dr.** : Doktor
- D. N** : Dosya Numarası
- DİA** : Diyanet İslam Ansiklopedisi
- Edt.** : Editör
- Haz.** : Hazırlayan
- IRCICA** : İslam, Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Merkezi.
- İ. B. A** : İçişleri Bakanlığı Arşivi.
- M.Ö** : Milattan Önce
- R.** : Rumi
- S.** : Sayfa
- S. N** : Sicil Numarası
- T. B. M. M** : Türkiye Büyük Millet Meclisi
- T. C** : Türkiye Cumhuriyeti
- T. D. K** : Türk Dil Kurumu
- T. T. K** : Türk Tarih Kurumu
- TODAİE** : Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları

GİRİŞ

Osmanlı'dan günümüze kadar, biyografi kayıtlarına büyük önem verilmiş, farklı meslek erbaplarını içerisine alan, çeşitli biyografi örnekleri oluşturulmuştur. Osmanlı tarih yazıcılığı içerisinde en çok bilinen örnekleri Taşköprülüzade¹ ve Kâtip Çelebi'nin² eserleridir. Osmanlı'nın son döneminde aynı türden eserler görmek mümkündür. Mehmed Zeki Pakalın, Mehmed Süreyya Bey, Mahmut Kemal İnal vb. isimlerin yazmış oldukları son döneme ait biyografi kayıtları bunlara bir örnektir.³ Biyografi çalışmalarına önemli örnekler olarak bunları sayabiliriz fakat sadece bunlarla sınırlı olmayıp daha fazla sayıda değişik türden biyografi eserleri de mevcuttur.⁴

Osmanlı arşivlerinde Rûs ve Tahvil kalemlerine ait defterler, Tekâüt defterleri, Nüfus defterleri, Şeriyeye sicilleri, Mektub-i Mühimme kalemi, Dâhiliye Nezareti Mektubi kalemi, Hazine-i Hassa Sicil defterleri gibi muhtelif şekilde tasnif edilmiş bürokratların biyografilerine dair birtakım bilgiler bulunmaktadır. Biyografi çalışmalarında müracaat edilecek en önemli arşivler; Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleridir. Konunun esasını oluşturan bilgiler Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinin yanı sıra İçişleri Bakanlığı Arşivi içerisinde mevcut olup, memurların nişane, madalya, memuriyet hayatları, emeklilik durumları gibi hususi bilgileri bu arşivlerde bulmak mümkündür. Özellikle İçişleri Bakanlığı Arşivi, bu çalışmanın biyografi kayıtlarını elde etmemiz açısından çok önemli kaynak niteliği taşımaktadır. Bu arşivde şahıslara ait özel klasör dosyalar oluşturulmuş olup, doğumundan ölümüne kadar hayatının tüm dönemleri, doğum ve ölüm yerleri, aile yakınlarına ait bilgiler, aldığı maaşlar, görev terfileri, Birinci Cihan Harbi ve İstiklal

¹ Ahmed Suphi Fırat (Edt.), Taşköprülüzade, *"Eş Şekaikun Numaniye Fi Ulema-i Devlet il Osmaniye"*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1985.

² Ekmeleddin İhsanoğlu, Kâtip Çelebi, *"Süllemül Vüsul ila Tabakat-il Fünul"*, IRCICA, İstanbul 2010.

³ Mehmed Zeki Pakalın, *"Sicill-i Osmani Zeyli"*, TTK Basımevi, Ankara 2008.

⁴ Mübahat Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, TTK Basımevi, Ankara 2017.

Harbi dönemlerinde yaşamış oldukları özel durumlar, kendisine ve ailesine ait hatıralar, fotoğraflar ve önemli belgeler de arşiv kayıtlarında mevcuttur.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde önemli bir bilgi kaynağı oluşturan Sicil-i Ahval defterlerinin kayıtlanmasındaki en önemli amaç da merkez ve taşrada görevli devlet memurlarının birer tercüme-i hal (özgeçmiş) örneğini alarak sicil defterlerini oluşturmaktır.⁵ Her defterde, her memur için iki sayfalık bir bölüm oluşturulurdu. Tercüme-i Hal bilgilerini teyit eden kişi ise memurun görevli bulunduğu dairenin baş idarecisi idi.⁶ Bu kadar hassas şekilde idare edilmiş olması, konu itibariyle incelendiğinde, Osmanlı döneminden itibaren biyografi kayıtlarına gösterilen ehemmiyeti ortaya koymaktadır.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadar yazılmış olan biyografi kayıtları, örnek gösterilen önemli biyografik çalışmalar arasında incelenmiş, Osmanlı'nın son döneminde özellikle biyografi kayıtlarına kaynak teşkil etmesi açısından sicil-i ahval defterlerinin önemi vurgulanmış ve konunun özünü oluşturan önemli devlet memurların biyografileri, gerek Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve en önemlisi İçişleri Bakanlığı arşivinin kayıtlarıyla elde edilerek ortaya konulmuştur. Bu çalışmada esas itibariyle, bir biyografi örneğidir. Türk idare hayatında yer edinmiş, önemli kademelere gelmiş, yüksek dereceli memurun hayatı konu edinilmektedir. Bu memurlar Erzincan'da valilik görevini yerine getirmiş olan sekiz validir. Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra, idari taksimat neticesinde il statüsü kazanan Erzincan'da, Atatürk dönemi boyunca görev yapmış olan sekiz valinin doğumundan ölümüne kadar, idari hayatı merkez alacak şekilde, hayatları biyografik çalışma içerisinde ele alınmıştır.

⁵ Gülden Sarıyıldız, *Sicil-i Ahval Komisyonunun Kuruluşu ve İşleyişi (1879-1909)*, Der Yayınları, İstanbul 2004.

⁶ Abdulkadir Gül, *Osmanlı Devleti Bürokrasisinde Erzincanlı Memurlar*, 2. Baskı, Salkımsöğüt Yayınları, Konya 2011, s. 17-26.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GENEL HATLARIYLA ERZİNCAN TARİHİ

1.1. İlk Çağlarda Erzincan

Erzincan ovası, bulunduğu konum itibariyle Doğu-Batı hattında takriben 45 km Kuzey-Güney hattında takriben 15 km. civarında ve bereketli bir arazi üzerinde kurulmuştur. Yüksek ve kıraç dağlar arasında, üç boğaz (Kemah boğazı, Çardaklı boğazı ve Sansa mevki) arasında kalmış, tarih boyunca bir ziraat alanı olmuş ve bu bereketinden dolayıdır ki belki de bu kadar çok kavmin saldırısına ve istilasına uğramıştır. Milat öncesi zamanlarda Erzincan hakkında pek fazla bilgiye vakıf olunmadığından bu dönem öncesi ile alakalı olarak da kesin bir kanaat belirtmek zordur.⁷ Fırat'ın yukarı bölgesinde yani Kuzey hattında ve Doğu-Batı ve Kuzey-Güney hattında ticaret yolları üzerinde bulunan Erzincan'ın ne zaman kurulduğu konusunda kesin bilgi sunulmamaktadır. Erzincan'ın tarihi kalıntılarının Sümerler ve Akadlara kadar uzanmakta olduğu görüşü hâkimdir. Sümer ve Akad sınırlarında bulunmuş olan Erzincan'ın tarih boyunca birçok istila ve saldırıya maruz kalmasından dolayı, burada bir kalıntı veya eser bulmak mümkün değildir.⁸ Erzincan M.Ö 1500-800 arasında Azzi (Hayaşa) krallığına ev sahipliği yapmıştır. Hititlerin Anadolu'da siyasi olarak varlıklarını hissettirdikleri dönemde, Erzincan bölgesi de “Yukarı Ülke” olarak anılıyordu. “Yukarı Ülke” olarak bilinen bu bölgede dağınık halde yaşayan Hayaşa halkı, Hurriler ve diğer bazı gruplar yaşıyordu. Bu bölge de uzun süreli varlıklarını devam ettiren Hayaşa ve Hurri toplulukları bir araya gelerek “Azzi-Hayaşa Devletini” kurmuşlardır.⁹ Bazı kaynaklarda da Erzincan'ın tarihi M.Ö. 3000 ila 2000'li dönemlerden başladığı ifade edilmektedir. Urartulardan kalma tarihi yapı olan Altıntepe'de bulunan bazı envanterler, ilk tunç çağına tarihlenen bazı yanmış

⁷ Ali Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, 2.Baskı, Kaynak Yayınları:130, İstanbul 1992. s.17-18

⁸ M. Hidayet Pasin- Ş. Vedat Çelik (haz.), *Erzincan Tarihi-Coğrafyası*, Kardeş Matbaası, İstanbul 1962, s.3

⁹ Tahir Erdoğan Şahin, *Erzincan: Yukarı Ülkenin Kadim Cenneti*, 1. Baskı, Erzincan Valiliği Kültür Yayınları, Ankara 2017, s.19

dokuların, çanak-çömlek kalıntılarının bu döneme esas alınmasının delili olarak gösterilmiştir.¹⁰

Erzincan adı, bu kadar kavmin idaresi altında bulunmuş olmasından dolayıdır ki farklı isimlerle anılmıştır. Erzincan adının ilk kaynağı bu bölgede ilk olarak bulunan "Eriza" isminden geldiği düşünülmektedir. Bu bölgeye atıfta bulunan Grek (Yunan) kaynaklarında da "Aziris adıyla gösterilen yerin de Erzincan olduğu düşünülmektedir. Ermeni kaynaklarında "Erez, Erzng, Erznga, Erez veya Eriz",¹¹ Roma kaynaklarında "Aringam, Arsingan, Erzingan", Arap kaynaklarında ise "Erzencan" şeklinde geçer. Bölgenin İslamiyet sonrası yaşadığı fetihler ve sonra Türklerin bölgeye gelmesiyle "Erzingan ve Ezirgan" olarak söylenerek bugünkü halini aldığı düşünülmektedir.¹² Urartuların M.Ö. 800'lerde bu bölgeye geldikleri görülür. Başkentleri Van (Tuşpa) olmuş, Erzincan'da Urartu hâkimiyetinde önemli bir yer olmuştur. Urartulardan kalma Altıntepe, Saray-Kent yaşamında ovayı çevreleyen dağlar, inşa edilen dört beş kale ile birlikte önemli bir özellik taşır. Bu kale-kent dokusu hem yaşanan bölgeyi hem de yerleşimi kontrol etmiştir.¹³ Urartuların bölgedeki varlığı, Med akınlarıyla sona erince bölge, önce Med krallarının sonra da Perslerin egemenliğine girmiştir. Büyük İskender'in M.Ö. 334'te Anadolu'ya gelişiyle başlayan İskender-Pers savaşları, özellikle "Gavgemela savaşı (M.Ö. 331) sonucunda Perslerin sadece Erzincan üzerinde değil Anadolu'daki egemenlikleri de sona ermiştir. Erzincan bölgesi de bu tarihten sonra Büyük İskender'in egemenliği altına girmiştir. İskender'in bölgeye gelmesiyle Yunan dili Anadolu ve Mısır'da Helen kültürüyle birlikte etkili olmaya başlamıştır.¹⁴ Daha sonra Roma egemenliği (M.Ö. 60-M.S. 400) başlamıştır. Romalılar, Anadolu'da siyasi varlıklarını devam ettirdikleri

¹⁰ Yücel Yaman (Edt.), "Erzincan", *Yurt Ansiklopedisi*, 4.Cilt, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982, s.2596

¹¹ Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993, s.118

¹² İsmet Miroğlu, "Erzincan", *İslam Ansiklopedisi*, 11.Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s.318

¹³ Şahin, *Erzincan Tarihi cilt 1*, s.42

¹⁴ Yaman, "Yurt Ansiklopedisi", s. 2596-98

süre boyunca sürekli olarak bir mücadele yaşamışlardır. Doğuda İran- Sasani yükselişinin başlamasıyla, Romalılar Erzincan ve çevresini bir tahkimat alanı olarak görmüşler, bu bölgeyi ve havalisini de elde tutmayı ve savunmayı başaramamışlardır. Roma'nın ikiye ayrılması sonrasında, Erzincan ve havalisi Doğu Roma (Bizans) egemenliğinde kalmıştır.¹⁵ İlkçağlardan Orta Çağa kadar Erzincan, çeşitli kavimlerin, devletlerin, imparatorlukların egemenliği altında kalmış, ticaret yolları üzerinde bulunması hasebiyle birçok kere istilalara uğramış, çeşitli savaflara da sahne olmuştur.

1.2. İslamiyet Dönemi ve Sonrası Erzincan

Bölgeye ilk fetihler Hz. Ömer döneminde gerçekleşmiştir.¹⁶ Bu tarihlerden sonra Erzincan, İslam dünyası ve Bizans arasında bir mücadele alanı olmuş, 630-640 ve 642 yıllarında iki defa İslam orduları tarafından fethedilmiştir. Hz. Osman zamanında, İslam komutanı Emir Habip Bin Mesleme tarafından, 645 yılında Erzincan ve çevresi fethedilmiş, Erzincan yüksek islam hakimiyetine dahil olmuştur.¹⁷ Bizans imparatoru II. Justinianus, Erzincan bölgesini ve çevresini ele geçirebilmek için yörede yaşayan halkı, bu halklar içerisinde de özellikle Ermenileri bölgede hâkim güç olan Araplara karşı sürekli olarak isyana teşvik ediyor, ayaklanmalarına sebebiyet veriyordu. Bu dönemde vuku bulan Arap dünyasındaki siyasi iç buhranlar yüzünden bölgenin yönetimi konusunda zafiyetler ortaya çıkmış, bu fırsattan yararlanan Bizanslılar Erzincan bölgesini tekrar egemenlikleri altına almışlardır. Emevi halifesi Abdülmelik zamanında Erzincan tekrar Bizans'tan geri alınmıştır. Emevilerin Arap dünyası ve İslam dünyası üzerindeki hakimiyetlerini kaybetmesinden sonra Erzincan Bölgesi Abbasilerin egemenliğine geçmiştir. Ünlü Abbasi halifesi Harun Reşid, halife olmadan evvel "Armania" diye anılan bu bölgede veliahtlık yapmıştır. Harun Reşid'ten sonra halife olan Mutaas'ım ve Mem'un zamanlarında Erzincan'da iç karışıklıklar yaşanmış ve bölge tekrar Bizans egemenliğine girmiştir.¹⁸ Bir başka kaynakta ise, Harun Reşid'in halife olduktan sonra dahi bu bölgeyi terk etmediği,

¹⁵ Şahin, *Erzincan Tarihi*, s.85

¹⁶ Miroğlu, "İslam Ansiklopedisi", s.319

¹⁷ Pasin-Çelik (haz.), *Erzincan Tarihi- Coğrafyası*, s.4

¹⁸ Yaman, "Yurt Ansiklopedisi", s.2600

Ermenilerle sürekli olarak mücadele de bulunmaya devam ettiği ifade edilmektedir.

19

1.3. Anadolu'nun Fethi ve Osmanlı Döneminde Erzincan

Türkler, XI. yy'dan itibaren Anadolu'ya keşifler düzenlemeye başlamıştır. Orta Asya içlerinde, Horasan'dan, İran'ın kuzeyinden ve doğusundan başlayan göç hareketleri XI. yy'dan itibaren belirmeye başlamıştı. Tuğrul ve Çağrı beylerin öncülüğünde 1015'lerden itibaren Anadolu'ya seferler düzenlenmiştir. 1007 yılında Selçuk Bey'in vefat etmesiyle torunları olan Tuğrul ve Çağrı beyler öncülüğünde bu göç hareketleri başlamıştır. Buhara, Harezmi, Talas vilayeti ve Orta ve Batı Asya'nın bazı bölgelerinde Türkler arasında yaşanan iç karışıklıklar, göçebe yaşam idame ettiren Türklerin yeni yerler arama gayretleri, Oğuz boylarının Anadolu'ya yol almasına vesile olan önemli sebepler olmuştur. 20 Erzincan ve havalisinin Anadolu'nun Türkleşmesi ve Türk yurdu olarak mukim kılınması, Anadolu'ya gelen Türk Beyliklerinden Mengücekler'in bu bölgeyi fethi ile başlamıştır. Mengücekler dönemi, Erzincan ve Kemah-Divriği hattı üzerindeki hakimiyet sınırları ile birlikte 1071-1228 yılları arasında kapsamaktadır. Mengücek Beyliği, Mengücek Ahmed Gazi'nin öncülüğünde başta Erzincan olmak üzere; Kemah, Divriği, Şarki Karahisar bölgeleri fethedilerek kurulmuştur. 21 Kemah Erzincan havalisini zapt eden Emir Ahmed Mengücek Gazi, Mengücek beyliğini kurarak stratejik bir kaleye sahip olması hasebiyle Kemah'ı merkez yapmıştır. 22

Mengüceklerin Erzincan ve çevresindeki hakimiyeti, II. Davud Şah döneminde son bulmuştur. Davud Şah hükümdar olduğu esnada çevresindeki bazı grupların da olumsuz telkinleriyle Sultan Alaaddin Keykubat'a karşı gelmiş, isyan girişiminde bulunmuştur. Yardım istediği bazı yönetici gruplar da destek vermeyince Sultan'a

¹⁹ Abdullah Cemal, *Vilayetlerimiz: Erzincan*, Kanaat Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 1932, s.13

²⁰ Ümit Hassan, Sina Akşin (Edt.), *Türkiye Tarihi 1*, cilt 1, 11.baskı, Cem Yayınevi, İstanbul 2011, s.164

²¹ Tahir Erdoğan Şahin, *Erzincan Tarihi*, cilt 1, 1.baskı, Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı Yayınları, Erzincan 1985, s.202-203

²² Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Turan Neşriyat Yurdu Yayınları, İstanbul 1973, s.53

karşı başarısız olmuş ve sonrasında bir sulh yolu denemişse de Sultan, Mengücek hakimiyetine son vermenin ve merkezi idarenin hükmü altına almanın en çıkar yol olduğunu düşünmüş ve Mengüceklerin hakimiyeti Erzincan ve çevresi üzerinde bu şekilde son bulmuştur.²³ Bir diğer kaynakta ise, Erzincan ve çevresinin Selçuklu egemenliğine geçtiği tarihte, Erzincan'da hükümdar olarak bulunan kişinin Davud Şah olmadığı, onun kardeşi olan Muzafferüddin Mehmed olduğu ifade edilmektedir.²⁴

Erzincan ve çevresi Selçuklu egemenliğine geçtikten sonra, şehrin imarı noktasında önemli atılımlar olduğu, ayrıca şehrin kalesinin de bu tarihlerde inşa edildiği ve şehrin asayişini hususunda kenti sağlamlaştırmak adına önemli tedbirler alındığı da görülmüştür.²⁵ Bu tarihlerde Erzincan ve çevresinde Celaledin Harizmşah'la Anadolu Selçuklu hükümdarı Alaaddin Keykubat ve Eyyübi hükümdarı el-Melik'ül Eşref Musa arasındaki savaş, 1230'da Erzincan dolaylarındaki 'Yassıçimen'' denilen bölgede gerçekleşmiştir. Yine Anadolu Türk siyasi tarihinin en önemli savaşlarından biri olan 'Kösedağ Savaşı'' da bu bölgede olmuştur.²⁶ Erzincan Selçuklu hakimiyetinde takriben on beş yıl kalmıştır. Kösedağ Savaşı ile Moğollara yenilince, Erzincan ve çevresinde Selçuklu hakimiyeti son bulmuştur.²⁷ Anadolu'nun Türkleşmeye başlamasından sonra bizzat Mengücekler döneminde kültürel manada yoğun gelişmelerde yaşanmıştır. Erzincan'ın konumu itibariyle içtimai ve ekonomik hayatta önemli bir yere sahip olması hasebiyle, camii, medrese, türbe, kütüphane, imaret, darüşşifa, yol, köprü, kervansaray, çeşme, sebil vb. gibi sosyal ve kültürel hayata anlam katan önemli gelişmeler de olmuştur.²⁸ Anadolu'da Selçuklu hakimiyeti azaldıktan sonra Anadolu tümüyle İlhanlı hakimiyetine girmiştir. İlhanlı Hanı Hülagü, 1257'de Sivas, Kayseri ve Erzincan'ı almıştır. Celayiroğulları'nın Erzincan üzerine yaptıkları seferler sonuç vermiş, Erzincan'da İlhanlı hakimiyeti 1308'den sonra

²³ Şahin, *Erzincan Tarihi 1*, s.226

²⁴ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.41

²⁵ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.41

²⁶ Miroğlu, "İslam Ansiklopedisi", s.319

²⁷ Şahin, *Erzincan Tarihi 1*, s.231

²⁸ Şahin, *Erzincan Tarihi 1*, s.253

azalmaya başlamıştır. 1318'de Erzincan valisi olan Timurtaş döneminde Erzincan ve çevresinde yine siyasi karışıklıklar çıkmış, Erzincan'da Eretna Beyliği hakimiyeti başlamıştır. 1379'a kadar Erzincan Eretna Beyliği hakimiyetinde kalmış, bu tarihten sonra başa geçen Mutahharten* kendi Emirliğini ilan etmiştir.²⁹ 1379 ve 1403 yılları arasında Erzincan'da hüküm süren Mutahharten ile Selçuklu Devleti Naibi olan Kadı Burhaneddin arasında çetin mücadeleler olmuştur. Timur'un Erzurum'u işgal etmesi Mutahharten Bey'i tedirgin etse de biat etmiş ve Timur'un gazabından kurtulmayı başarmıştır. Bu tarihlerde Timur'un Anadolu'ya sürekli olarak seferler düzenlemesi Anadolu ve özelde Erzincan tarihi açısından önem teşkil eder. Zira bazı beyler - Mutahharten de dahil- Timur'a itaat ederken bazıları da karşısında olmuştur. Karşısında yer alanlar Sivas-Kayseri hakimi bulunan Kadı Burhaneddin, Osmanlı Beyliği hükümdarı I. Bayezid, Memlük Sultanı Berkuk'tur. 1400'lerin başında Mutahharten'in Azerbaycan Karabağ'da itaat göstermesi neticesinde Erzincan Emirliği fiili olarak Timur'un eline geçmiştir. Bu tarihlerde Bayezid'in Erzincan Emirine itaat etmesi ve tabilik göstermesi hususunda gelen mektuba olumsuz yanıt vermesinin ve durumu Timur'a anlatmak için bir mektup yollaması ve destek beklemesinin Anadolu'yu kasıp kavuracak olan Timur ve Bayezid çatışmasının ilk göstergesi olduğu düşünülmektedir. Bayezid'in doğu seferleri, Timur'un güney taraflara yönelmesiyle doğuya yapacağı seferlere zemin hazırlamıştır. Erzincan Emiri Mutahharten, Timur'un Sivas'a yapacağı seferlerde Akkoyun'lu hükümdarı Kara Yөлük Osman Bey ile birlikte Timur'un ordusuna öncülük etmiştir. Timur bu seferden sonra Sivas'ı zapt ederek Suriye seferine yönelmiştir. Timur'un Sivas'tan sonra Kayseri üzerine yürüyeceğini düşündüğünden Bayezid Timur'u Kayseri dolaylarında beklemiştir. Fakat Timur Kayseri üzerine gitmeyip, Suriye seferine çıkınca, Sultan Bayezid ordusunun başına geçerek Erzincan ile Kemah'ı Mutahharten'in elinden almıştır. Sultan Bayezid, Mutahharten'in kendisine itaat etmesi suretiyle tekrar bölgeyi ona vereceği şartını ileri sürmesi üzerine Kemah kalesi hariç diğer bölgeler

²⁹ Yaşar Yücel, *Mutahharten ve Erzincan Emirliği*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara 1982, s.37

yine Mutahharten'e verilmiştir. Bu olaydan sonra Timur ile Bayezid'in arası da iyice açılmıştır.³⁰

Timur Suriye seferinde iken Bayezid ile tehdit dolu mektuplar aracılığıyla haberleşmiş, birbirlerine elçiler göndererek savaş durumuna gelmelerine sebep olmuşlardır. Timur, Suriye'de iken Bayezid'den elçiler aracılığıyla Mutahharten'i ve Kara Yönlük Osman Bey'in iadesini istemişse de Sultan Bayezid bunu kabul etmemiştir. Timur tüm bu gelişmelerden sonra Anadolu'ya tekrar yönelmiş, Erzincan ve Kemah'ı alarak Mutahherten'e tekrar vermiştir.³¹ Erzincan tarihinde Mutahharten'in Timur Devleti ve Osmanlı Devleti arasında önemli bir yer ifade ettiği kaynakların diliyle net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Timur Ankara Savaşı'nda, Sultan Bayezid'i mağlup edince, Anadolu'da eskiden varlığını sürdüren birçok beylik yeniden gün yüzüne çıkmış, Osmanlı Beyliğinin zapt ettiği bölgeleri tekrar kendilerine geri vermiş ve kendisi Rum Diyarından Erzincan'a, oradan da Erzurum'a geçmiş ve Semerkant'a dönmüştür.³² Bu tarihlerden sonra Erzincan'da Akkoyunlu ve Karakoyunlu mücadeleleri yaşanmış, Erzincan 1402-1439 arasında Akkoyunlu hâkimiyetinde kalmıştır.³³ Erzincan'da Osmanlı hakimiyetinin tam manasıyla tesis ve temin edilmesine kadar, yani Otlukbeli savaşında Fatih Sultan Mehmed Han'ın Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı mağlup etmesine kadar geçen sürede Erzincan ve Kemah dolaylarında bu şekilde siyasi karışıklıklar yaşanmış, Erzincan bu tarihlerden sonra Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Kısa bir dönem Safevi egemenliği söz konusu olmuşsa da bu durum fazla uzun sürmemiştir.

4 Ağustos 1473'ten itibaren Osmanlı- Akkoyunlu münasebetleri başlamıştır. Osmanlı kuvvetleri savaş öncesi, Anadolu tımarlı sipahileri, Anadolu azapları, Rumeli tımarlı sipahisi ve merkez kuvvetleri olmak üzere yaklaşık 90.000 askerle bölgeye gelmiştir. Ak Koyunlu kuvvetleri ise yaklaşık 60.000 civarındaydı. Mücadele

³⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 1, 5.baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s.302-307

³¹ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.28

³² Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.65

³³ Şahin, *Erzincan Tarihi 1*, s.413

neticesinde, Osmanlı ordusu galip gelmiş ve Uzun Hasan kaçmaya muvaffak olmuştur.³⁴ Savaştan sonra Erzincan'da Akkoyunlu idaresi XV.yy'ın sonlarına kadar devam etmiştir.

Burada başka bir kaynakta Erzincan ve çevresinde büyük bir deprem olduğu ifade edilmektedir. Oruç Beğ tarihinde, 'Erzincan alta geçti' şeklinde ifade olunan kısımda şehrin büyük bir deprem yaşadığı anlaşılmaktadır. Hicri 883 Miladi 1479'da bu depremin olduğu yazılmıştır.³⁵

Şah İsmail 1502 tarihinde Erzincan dolaylarına gelmiş, şehri büyük bir yağma ve tahrip ile alabilmiştir. Yavuz Sultan Selim 1512'de tahta çıkışından sonra şehzadelik döneminde belki de en çok uğraştığı sıkıntı olarak, vuku bulan Şahlar meselesini ve Safevi Devletinin ortaya koyduğu Şiilik propagandasını yok etmek için sefere koyulmuştur. Sultan Selim 20 Temmuz 1514 günü Erzincan'a girmiş, Osmanlı sultanının şehre gelişi Erzincan'da hayal edilemeyecek bir coşku yaratmıştır.³⁶ Sultan Selim Erzincan ve çevresine geldiğinde ordu mevcudu yaklaşık olarak 140.000 olmuştur.³⁷ Sultan Selim, bu bölgeden geçerken sürekli olarak Şah İsmail ile mektuplaşmaya devam etmiş, muhatabının peşinden gitmiş ve iki ordu Van/Çaldıran'da karşı karşıya gelmiştir.³⁸ Sultan Selim'in Çaldıran dönüşünden sonra, Kemah'ta mukim bir takım Safevi grupları ile Erzincan muhafızları arasında bir çatışma olduğu söylenmiştir. Kemah Kalesi'nin Erzincan ile bağlantısı olduğu ve daha evvel Osmanlılara tabi olan Akkoyunlu tabiiyetinden olan bazı grupların ayaklanma gösterileri yüzünden Kemah'ta bulunan bazı Safevi askerlerinin de bu olaya müdahale etme gayesi neticesinde; Akkoyunlu Beyi Hasan Bey'in öldürülmesi ve ailesinin de esir alınmasıyla, Osmanlı kuvvetleri bir gece yarısı Erzincan'a baskın yaparak Safevi

³⁴ Enver Konukçu, *Otlukbeli Meydan Savaşı (Ağustos 1473)*, Erzincan Belediye Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.233-243

³⁵ Hüseyin Nihal Atsız (Haz.), *Üç Osmanlı Tarihi: Oruç Beğ Tarihi*, 1. Baskı, Ötüken Yayınları, Ankara 2011, s.100

³⁶ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.74

³⁷ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 2. Cilt, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s.8

³⁸ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.74

mensuplarını öldürmüş ve şehre tekrar hâkim olmuşlardır. Şehre hâkim olmanın yeterli olmayacağını bilen Osmanlı kuvvetleri Kemah Kalesini zapt etmek gerektiğini düşünüyorlardı. 19 Nisan 1515'te Amasya'dan hareket eden Sultan Selim yaklaşık 1 ay sonra Kemah önlerine gelmiştir. Altı saatlik bir muhasaradan sonra Kemah Kalesi alınmıştır.³⁹ Sultan Selim, kaleyi aldıktan sonra her tarafını gezmiş, yıkılan yerlerin tamir edilmesini emretmiş ve kaleye büyük bir burç eklenmesi talimatı vermiştir. Kale kumandanı olarak da Karaçin oğlu Ahmed Bey'i tayin etmiştir. Kendisi de kalede 8 gün kalarak Sivas'a dönmüştür.⁴⁰ Osmanlı idaresi hâkim olmadan önceki Safevi hakimiyetinde kalan Erzincan'da Nur Ali Halife adında bir kişi valilik yapmış ve dönem dönem Osmanlı-Safevi arasındaki gerginliklerden sonra Safeviler adına Erzincan bölgesinde Şiilik propagandası yapmıştır.⁴¹

Kanuni Sultan Süleyman Irak ve İran seferlerine çıktığı zaman, Erzincan'dan geçmiştir. Kaynakların bildirdiğine göre, Kanuni Sultan Süleyman Çardaklı Boğazından şehre yaklaşınca, bütün Erzincan halkı bu büyük orduyu ve büyük komutanı görmek için yollara dökülmüştür. Kanuni Erzincan ovasında ordusunu dinlendirmiş, ovada bulunan ürünlerden ordu istifade etmiş, iaşe temin edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın Tebriz ve Bağdat seferleri fetihle sonuçlanmıştı. Bu tarihlerden sonra Anadolu içlerinde mülki idare bağlamında belli noktalarda değişiklikler olmuş, Erzincan da Bayburt ve Kemah sancakları ile birlikte Diyarbakır eyaletine bağlanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman ikinci kez 1540 'ta İran seferine çıktığı zaman, 12 yıl sonra yine Erzincan'da konaklamıştır.⁴²

Osmanlı hakimiyeti Erzincan'da 1. Dünya Savaşı yıllarına kadar devam etmiştir. Belirli dönemlerde çalkantılar yaşayan Erzincan, özellikle 19. yy sonrası Ermeni olaylarının yoğun yaşandığı bir yer olmuştur. Yavuz Sultan Selim ile başlayan Osmanlı hakimiyeti, 1916'da Rusların bölgeyi işgaline kadar kesintisiz devam etmiş,

³⁹ Feridun Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, 1. Baskı, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2013, s.155-158

⁴⁰ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.77

⁴¹ Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş: Şah İsmail*, 4. Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, s.114-116

⁴² Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.78-81

2 yıl Rus muhasarasında kalan Erzincan tekrar Osmanlı hakimiyetine geçmiş, akabinde ise Türkiye Cumhuriyeti'nin bir şehri olmuştur.

Ermeni olayları Erzincan'da özellikle 1880'lerden sonra baş göstermiştir. Ermeni nüfusunun Erzincan'da en yoğun olduğu yer Armudanlar bucağı olmuştur. Armudanlar Kuruçay (bugünkü İliç) ilçesine bağlı bir yerdi. Burada faaliyet gösteren Ermeni çeteleri, sözde "milletlerinin kurtuluşu" adına kötülükler yapmışlar ve bölgede yaşayan Ermeni çetelerini ayaklanmaya teşvik etmişlerdir. 1882 yılında Müşir Zeki Paşa'nın kardeşi olarak görev yapan Kuruçay (İliç) Kaymakamı Ahmet Bey bu faaliyetlerin farkına varmış ve Büyük Armudan köyünden Ömer Ağa isimli birini bu işi araştırmakla görevlendirmiştir. Burada faaliyette bulunan bu Ermeni komitelerinin ya istihbari çalışmaları neticesinde ya da görevin ağır ve tehlikeli olmasından kendisinin bu işi açığa çıkaracak yeterlilikte olmamasından mıdır bilinmez, Ömer Ağa bu işi başaramamış ve ifşa olmuştur. Büyük Armudan'da "Ağık oğlu Kapril'in" evinde feci bir şekilde öldürülmüştür. 1894 yılında da benzer bir olay yaşanmış; Malatya'ya gitmekte olan askeri kaymakamlardan Reşit Bey'in bu mevkiide yolu kesilmiş, derdest edilmiş, anında bulunan kuvvetler öldürülmüş ve Reşit Bey de dağa kaldırılmıştır. Bölgede "Ağa" adında bir kişi durumu öğrenmiş ve "Rupen" çetesi adı verilen bu çete ile çarpışarak Kaymakam Reşit Bey'i kurtarmaya muvaffak olmuştur. Hükümet'in de desteğiyle bu çeteye mensup olan komiteciler ve tüm çete mensupları yakalanmış ve müebbet hapse mahkûm olmuşlardır. Ancak, Ermeniler bu olayı unutmamış "Ağa" namındaki bu kişiyi Erzincan'da bir yerde tuzağa düşürerek öldürmüşlerdir. Ermeni faaliyetleri belli dönemlerde vuku bulmuş, yer yer kanlı çarpışmalar yaşanmıştır. 1914 Kasım ayında, çanlı manastır olarak bilinen "Vank Manastırı'nda" komiteciler ayaklanma planları yapmışlardır. Kemah piskoposu bulunduğu yerde çok sayıda Türkü katlettirmiş, sonrasında Çanlı Manastır'a çekilmiş, askeri kuvvetlere karşı mukavemet edemeyerek belli bir süre sonra öldürülmüştür. Sansa boğazı mevkiinde de önemli kıyımlar yaşanmıştır. Boğaz mevkiinde çalışan amelelere saldırmışlar, birçok fenni alet ve araçları yok etmişler ve birçok ameleyi de öldürmüşlerdir. 1915 yılında da hükümetin 1. Dünya Savaşı dolayısıyla askeri ve siyasi olarak yoğun olması neticesinde asayiş biraz terk edilmişti. "Apuşta" adlı mevkii de isyan eden Ermeni komitecileri askerlere saldırmış ve 1 Jandarma eri şehit

edilmiştir. Burada isyana katılan ve katliamda bulunan katillerden bir tanesi Pingan komitecilerinden olan 'Kuşger oğlu Kiragos 'namında birisiydi. Kiragos'un cebinden çıkan bir kâğıtta yazılanlar, Erzincan ve dolaylarında Ermeni komitelerinin eylemlerinin ne kadar acımasız olduğu, bölge üzerinde emelleri olan Ermeni gruplarının Erzincan tarihinde ortaya koyduğu vehameti ve anlamını gözler önüne sermektedir.⁴³

“Ey Armudanlılar! Biz, önceden vermiş olduğumuz açık ve kesin sözler üzerine, vatani görevimizi yerine getirdik, ufak bir çete ile amacımızı gerçekleştirmek için sizi Apuşta 'da bekledik; gelmediniz. İsa 'nın iğrenç ve lanetli evlatları! Hala uyanmadınız mı? Komite 'ye vermiş olduğunuz kesin sözü, kiliseye ettiğiniz yemini tutunuz. Dediğimizi yapmazsanız sonunuz ölümdür.”

Erzincan ve çevresinde 19.yy'dan itibaren başlayan Ermeni olayları, şehrin yakın tarihi açısından önem arz etmektedir. Erzincan'ın tarihi dokusu üzerinde, şehir tarihi açısından önemle bahsedilmesi gereken Ermeni komitecileri ve çeteleri, özellikle Doğu'da yapmış oldukları katliamlarla bölge üzerinde emperyalist emellere hizmet etmişler, Mondros mütarekesinde ortaya çıkarılmak istenilen sonuçlar, Ermenistan hayalinin bir neticesi olmuştur. Fakat Gazi Mustafa Kemal önderliğinde başlayan Millî Mücadele harekâtıyla, özelde Erzincan ve genelde tüm Anadolu bu niyetlerden arındırılmıştır.

1.4.Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadelede Erzincan

Ruslar Doğu'da Erzurum'a kadar gelmişlerdi. Rusların bu kadar ilerlemesi ve mukavemet gösterilememesi neticesinde Mahmut Şevket Paşa istifa etmiş, yerine Vefik Paşa getirilmişti. Vefik Paşa Erzincan civarında orduyu komuta eden Yusuf İzzettin Paşa yönetimindeki milis kuvvetlerle birleşerek ortak bir cephe hattı

⁴³ Kemali *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.87-94

oluşturmuşlardır. Ruslara karşı burada zaman zaman başarılı olmuşlardır.⁴⁴ 16 Şubat 1916'da Erzurum'un işgali, Erzincan'ın da işgal edilebileceğini göstermekteydi. Erzurum'un, işgalinden evvel Sarıkamış Harekâtına komuta eden 3. Ordu'nun mukavemet gösterme noktasında başarısızlığı bunu gösteriyordu. Doğu Anadolu'da işgal gücünü artıran Rusya, 1916 Temmuzunda Gümüşhane ve Bayburt'u işgal etmiş, Tercan üzerinden Erzincan'a gelmiştir. Rus komutan "Yudeniç" Erzincan'a girmiş, orduya ait olan yerleri ele geçirmiş ve karargâhını kurmuştur. Ruslar burada kaldığı süre boyunca geçici bir hükümet kurmuş, burada Osmanlı devlet idaresine ait iş ve işlemlerin alınmayacağını bildirmiştir. İşgal altında kaldıkları süre boyunca, Erzincan'da bulunan Rus ve Ermeni güçleri mezalim yaparak şehir halkını katletmeye yeltenmişler ve büyük kıyımlar yapmışlardır.⁴⁵ 9 Mart 1917'de Rusya'da Bolşevik ihtilali vuku bulunca, Rus kuvvetlerinin Erzincan'da etkisi azalmaya başlamıştır. Bölgede bulunan Rus askerleri içerisinde de ateşkes söylemleri dillendirilmeye başlanmış, yakında sulh olacağına yönelik söylemler artmaya başlamıştır. Erzincan'da bulunan 1. Rus kolordusu, Aralık 1917'de Erzincan'ı terk etmeye başlamıştır. Aralık ayının sonlarına doğru, bölgede takriben 40.000 kişi kalmış, 200.000'e yakın firar etmiş, birçok alet ve eşya bırakılmış ve yaklaşık olarak da 100.000 havyan terk edilerek, bölgeden ayrılmaya başlamışlardır.⁴⁶ Rusların bölgeden apar topar çekilmesinin temel faktörü Bolşevik ihtilalidir. 8 Mart 1917'de Petersburg sokaklarında alevlenen olayların sonucunda, bu sokak olayları ihtilal boyutuna erişmiştir.⁴⁷

Rusya'nın bölgeden çekilmesi öncesinde "*Erzincan Mütarekenamesi*" imzalanmıştır. Sulh görüşmelerini ilk olarak Rusya talep etmiştir. Bu mütarekenin

⁴⁴ Cemal Aytemiz, *Ermeniler ve Erzincan Mezalimi*, Erzincanlılar Kültür ve Sağlık Vakıf Yayınları, Ankara 2002, s.59

⁴⁵ Hüseyin Bulut, *Millî Mücadelede Erzincan*, Erzincan Belediyesi Yayınları, Erzincan 1997, s.26-27

⁴⁶1. *Dünya Savaşı'nda Erzincan ve Dolaylarında Cereyan Eden Türk-Rus Muharebeleri*, Harp Akademisi Basımevi, İstanbul 1982, s.22

⁴⁷ Hüseyin Fahir Armaoğlu, *20. Yı Siyasi Tarihi*, 18. Baskı, Alkim Yayınevi, İstanbul 2012, s.446

görüşmelerine 3 Aralık 1917'de başlanmış, 15 Aralıkta imza edilen Brest-Litovsk anlaşmasına kadar sürmüştür. Erzincan Mütarekesi, 17 Aralık 1917'de başlamış ve 14 Ocak 1918'de imzalanmıştır. Bu mütareke ile Rusya ve Osmanlı Devleti arasında devam eden harp hali sona erdirilmek istenmiştir. Mütarekeyi Osmanlı adına 2. Ordu Kurmay Başkanı Ömer Lütfi Bey, Rusya adına ise Kafkas Konfederasyonu Kurmay Başkanı General Majer Vişinski imzalamıştır.⁴⁸ Mütareke imzalandığı tarihlerde Kazım Karabekir Paşa da Erzincan'dadır. Mütarekenin imzalanmasından 4 gün evvel Refahiye'de bulunmuş ve Mütarekeyi imzalayacak olan Rus heyeti ile burada karşılaşmıştır. Heyetle kısa süre sohbet etmiş, heyetin tavır ve davranışlarından, konuşmalarından mütareke yapmaya mecbur kaldıklarını anlamıştır. Heyetle sohbeti sırasında da Rus birliklerinin ve ordunun içinde bulunduğu durum hakkında bilgi almaya muvaffak olmuştur.⁴⁹

Tüm bu hususlar göz önüne alındığında, bu mütarekenin imzalanmasında veya mütareke yapılmasına Rusya'nın mecbur edilmesinde Bolşevik İhtilalinin meydana gelmesinin yanı sıra, Brest-Litovsk anlaşmasının ve Vehip Paşa'nın da büyük payı vardır.⁵⁰ Kazım Karabekir Paşa ile Vehip Paşa 5 Şubat 1918'de görüştüler ve 1. Kafkas Ordusu planlamalarına göre 13 Şubat günü Erzincan'ı almayı hedefliyorlardı. 9 Şubat günü 3. orduya harekât emri geldi ve 13 Şubat 1918 günü Erzincan teslim alındı.⁵¹

1. Dünya Savaşından sonra, savaşın sonucunda ağır şartlar içeren Mondros Mütarekesi yapılmıştır. Mondros Mütarekesi'nde özellikle 7. ve 24. maddeler Anadolu'nun işgaline zemin hazırlıyordu. Osmanlı adına mütarekeyi görüşmek üzere; Rauf Bey, Reşat Hikmet, Sadullah Bey ve kâtip olarak da Ali Fuat Türkgeldi gitmişlerdi. Toplamda 25 madde olarak hazırlanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı

⁴⁸ N. Fahri Taş, *Erzincan Mütarekesi ve Brest-Litovsk*, Özyurt Matbaacılık Yayınları, Ankara 1995, s.18-28

⁴⁹ Kazım Karabekir, *Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik*, Koşlan Basımevi, İstanbul 1939, s. 68

⁵⁰ Nurcan Yavuz, *İşgal ve Mezalimde Erzincan*, Erzincan Belediyesi Yayınları, Ankara 1998, s.141-142

⁵¹ Enver Konukçu, *Büyük Güçler ve Ermeni Kışkıracısındaki Erzincan'ın Al Bayrağımıza Kavuşması*, Kültür ve Sağlık Vakfı Yayınları, Ankara 2001, s.139

Devleti'nin fiilen sona erdiği anlamını taşıyordu.⁵² 24. maddedeki Vilayet-i sitte (6 vilayet)'de karışıklık çıkması halinde itilaf devletlerinin menfaatlerini korumak için iaşe nezaretinde İtilaf Mümessilleri bulundurulacak ve kendilerine bu yolda gerekli görülecek bütün bilgiler verilecektir⁵³ ibaresi, Anadolu'nun özellikle Doğu bölgesinin rahatlıkla işgaline imkân veriyordu. Erzincan'ın da doğu vilayeti olması, olası bir işgalden etkileneyeceği anlamını taşıyordu. Mondros Mütarekesi'nden sonra, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde işgallere karşı direniş örgütleri kurulmuştur. Erzincan'da da Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin kurucuları; Hacı Rauf Beyzade Halil Bey (Belediye Reisi), Hacı Mehmet Beyzade Sami Bey, Müftü Osman Fevzi Efendi ve Mahfuz Bey'ler olmuşlardır. Bu cemiyet kısa bir zaman içerisinde işgallere karşı direniş bilinci oluşturarak, ilçelerde ve köylerde teşkilatlanarak, işgallere karşı halkın duyarlılığını artırmaya, mitingler düzenleyerek halkın inancını diri tutmaya ve protesto telgrafları ile direniş ruhunu hissettirmeye çalışmışlardır.⁵⁴ Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden başka Kemah'ta da Kemah Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla başka bir cemiyet kurulmuştur. Kemah'ta kurulan bu cemiyetin kurucusu Eşref Bey olmuştur. İzmir'in işgali üzerine protesto telgrafları yayınlamış ve mitingler düzenlemiştir. Pülümür, Refahiye ve Kuruçay (İliç)'da da aynı şekilde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuştur.⁵⁵

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden ayrı olarak birde Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetleri de kurulmuştur. Evvela Sivas'ta kurulan; Sivas Kadınları Müdafaa-i Vatan Derneği, Anadolu'nun birçok bölgesinde kurulan Anadolu Kadınları Cemiyetlerine örnek teşkil etmiştir. Kadın cemiyetlerin en aktif olanı ve en önemlisi

⁵² Selçuk Ural, *Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri*, 1.Baskı, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s.32-35

⁵³ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, 1.Cilt, Kastaş Yayınları, İstanbul 1987, s.47

⁵⁴ Bulut, *Milli Mücadele'de Erzincan*, s.84

⁵⁵ Bulut, *Milli Mücadele'de Erzincan*, s.93

olmuştur.⁵⁶ Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin öncülüğünde, Erzincan'da da 4 Şubat 1920'de Erzincan Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin başkanı, Melek Reşit isimli Hanımefendi olmuştur. Remziye Ali, Sabiha Adil, Şükran Ziya, Mefkure Kerim, Pakize Saadettin, Nasfet Eşref, Hamra Osman, Ayşe Tefvik, Saliha Fazıl, Şükriye Süleyman, Bedriye Sami ve Ayşe Avni de cemiyetin kurucuları arasındadır.⁵⁷

Mustafa Kemal'de 19 Mayıs 1919 günü Samsun'da Millî Mücadele ateşini yakmıştı. Önce Amasya, ardından Erzurum'a gelmiş ve Millî Mücadele'nin temeli olan Manifestolar ilk olarak burada yayınlanmıştır. Mustafa Kemal, Erzurum kongresinden sonra Sivas'a hareket etmek üzere yola çıkmış, meşakkatli bir yolculuktan sonra Mustafa Kemal ve beraberindeki heyet 1 Temmuz 1919 (30 Ağustos 1335) günü Erzincan'a ulaşmıştır. Şehrin girişinde, Vilayeti Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti başkanı ve cemiyet yöneticileri, Belediye Reisi, mutasarrıf bulunan Eşref Bey, asker ve halktan oluşan birtakım gruplar Mustafa Kemal'i karşılamışlar. Bu Mustafa Kemal'in Erzincan'a ilk gelişidir.⁵⁸ Mustafa Kemal'in ikinci gelişi ise Erzurum Kongresi sonrası Sivas Kongresine gidişlerinde olmuştur. Mustafa Kemal, Erzincan'a ilk gelişinde Çardaklı mevkiinde birçok kafileye rastlamıştır. Bu kafileler, 1.Dünya savaşının yıkıp harap ettiği kentlerden, iç bölgelere veyahut da Çukurova bölgesine yapılan göçler sonucu yola koyulan kafilelerdir. Mustafa Kemal, Çardaklı boğazı mevkiinde dinlendiği bir sırada kafileden bir ihtiyarla konuşmuş ve konuşmadan sonra hayli üzülmüştür. Erzincan'a ilk gelişinde ve Erzurum'a geçişi sırasında bu üzüntü hali hep üzerinde kalmıştır. Bu manzara Mustafa Kemal'i hem üzmüş hem de çokça düşündürmüştür. Çünkü topyekûn bir millî mücadele yapılması gerektiğine inanıyor, ama bu mücadeleyi de yorgun, düşkün, sefalet içerisinde yollarda

⁵⁶ Yücel Özkaya, *İstiklal Harbinde Yararlı ve Zararlı Cemiyetler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011, s.73

⁵⁷ Bekir Sıtkı Baykal, *Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, 2.Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1996, s.49

⁵⁸ Bulut, *Millî Mücadele'de Erzincan*, s.114

biçare düşmüş bu insanlarla yapacağını gördükçe derin düşüncelere dalmıştır.⁵⁹ Çardaklı boğazında, zor doğa şartlarından dolayı 1 gece konaklamak zorunda kaldıklarında burada Mustafa Kemal'e bir kez daha azledildiği haberi gelmişti.⁶⁰ Erzurum Kongresi sonrası Mustafa Kemal, Sivas Kongresine giderken yine Erzincan'a uğramıştır. Mustafa Kemal'in Erzincan'a ikinci gelişi'dir. Kaynakların ifadesine göre, heyetin Erzincan'a yakın bir yerde gazlı bir su başında* durakladıkları ve burada biraz dinlendikleri görülmektedir. Mustafa Kemal burada, halkın düşüncelerini ve bölgenin durumunu mutasarrıftan dinlemiştir. Mutasarrıfın hazırlamış olduğu akşam yemeğinde bir araya gelmişler, Paşa yemek sırasında ve sonrasında milli mücadelenin gayesi, içinde bulunulan durum hakkında uzun izahatlarda bulunmuştur. Bir gece konakladıktan sonra, öğlen sonrası tekrar yola koyulmuşlardır.⁶¹

Erzurum Kongresi'ne katılan Erzincanlı delegeler şunlardır:

Erzincan Merkez Kazası adına; Şeyh Hacı Ahmed Fevzi Efendi, Müftü Osman Fevzi Efendi, Pülümür Kazası adına; Abbas Necati Efendi, Refahiye Kazası adına; Taha Kemal Efendi ve Talat Bey, Kuruçay Kazası adına; Müftü Şevki Efendi katılmışlardır.⁶²

General Harbord başkanlığında bir heyet, 23 Eylül 1919 günü Erzincan'a gelmiş, bazı incelemelerde bulunmuşlardır. İnceleme sonucunda, Erzincan'da da diğer illerde olduğu gibi Türk çoğunluğunun fazla olduğu, bu vilayetlerin Osmanlı Devleti'ne bağlı

⁵⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam: Mustafa Kemal*, 2.Cilt, 28.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, s.88

⁶⁰ Erdal Aydoğan, *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s.131

*Gazlı su olarak kaynakta ifade edilen yer, Şehre yakın bir yer olduğu vurgulanmış olduğundan bu yerin bugün ki Gezi ve Mesire alanı olan Ekşisu mevki olması muhtemeldir.

⁶¹ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk ile Beraber*, Cilt 1, 5.Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2009, s.197-98

⁶² Bulut, *Milli Mücadele'de Erzincan*, s.120-23

olduğu, Ermenilerle bir alakasının bulunmadığı anlaşılmıştır. Erzincan ve diğer vilayetlerin, Osmanlı'dan ayrılmasının mümkün olmayacağı kanaatine varmışlardır.⁶³

Mustafa Kemal Erzincan'a bundan sonra iki defa daha gelmiştir. Latife Hanım'la beraber yurt gezisine çıktıklarında 29 Eylül 1924 günü Erzincan'a gelmişler, onları Erzincan Valisi Faiz Bey, 8'inci Kolordu komutanı Asım Paşa, Belediye Başkanı Müftüzadelerden Hakkı Bey ve Halk Partisi mensupları karşılamıştır. Mustafa Kemal, Erzurum'a her gelişinde Erzincan'a uğramıştır.⁶⁴ Mustafa Kemal, Erzincan'a gelişinde Latife Hanım'la beraber belediyeyi, vilayet ve kolordu dairelerini, Halk Partisini ziyaret etmiş, akşam da şerefine verilen yemeğe katılmış ve Erzincan'da bir gece konakladıktan sonra Erzurum'a hareket etmiştir. Erzurum'da 10 gün kaldıktan sonra tekrar dönüşte, Erzincanlılara verdiği söz üzerine yine Erzincan'da 1 gece kalmıştır.⁶⁵

⁶³ Bulut, *Milli Mücadele'de Erzincan*, s.134-35

⁶⁴ Atatürk 3'ncü Ordu Bölgesinde, *3'ncü Ordu Komutanlığı 100'ncü Yıl Yayını*, Ankara 1981, s.54-s.63

⁶⁵ Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s.360

İKİNCİ BÖLÜM

2.MÜLKİ İDARE TARİHİ VE MÜLKİ İDARE DE ERZİNCAN

2.1. Mülki İdare Tarihi

Osmanlı Devleti'nde eyalet terimi, 16.yy'lardan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Bu tarihlere kadar Beylerbeylik ifadesi kullanılıyordu. Eyaletleşme başlayınca, eyaletleri yönetme görevi de beylerbeyine bırakılmıştır.⁶⁶ Osmanlı'da merkez teşkilatı dışında taşra teşkilatında iki görevli vardı. Birincisi icra kurumunun başı olarak Beyler, ikincisi ise yargının başı olarak Kadılar olmuştur. Yerel yöneticiler ise; Beylerbeyi, Sancak Beyi ve Kadı olmuştur. Devletin temel idari birimleri; Sancaklar, Sancakların da bir araya gelmesiyle eyaletler şeklinde olmuştur. Taşra idaresini oluşturan unsurlar eyalet, sancak (liva), kaza, nahiyeye ve köy olarak örgütlenmiştir.⁶⁷ Osmanlı'da taşra teşkilatında sancaklar temel yönetim birimleri olmuşken, fetihlerin artması ve devletin sınırlarının genişlemesi üzerine eyalet sistemi teşekkül etmiştir. 1520'lerde Osmanlı'da eyalet sayısı altı iken, Kanuni döneminden sonra on altıya çıkmış ve devletin en geniş sınırlara ulaştığı 17.yy'da ise otuz ikiye ulaşmıştır. Osmanlı'da eyalet sisteminin bütünü tımar sisteminin uygulandığı sancaklardan meydana geliyordu. Sancak; idari, askeri ve iktisadi açıdan Osmanlı Devlet idaresinde temel yönetim mekanizması olmuştur.⁶⁸

17.yy. başlarında Osmanlı'da eyalet sayısı 40'a yaklaşmıştır. Bu eyaletlerin yönetim şeması, vergi düzenlemeleri esas alınarak *'Salyaneli ve Salyanesiz'*⁶⁹ eyaletler olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Burada görev ifa eden eyalet yöneticilerinin maaşları alındıktan sonra elde edilen vergiler, merkeze gönderiliyordu. Salyaneli Eyaletler olarak bilinen eyaletler; Mısır, Bağdat, Şehri Zor, Yemen, Habeş,

⁶⁶ Seral Tuncer, *İdari Teşkilat Işığında Osmanlı Devleti'nde Eyalet Sistemi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014, s.46-47

⁶⁷ Tufan Gündüz (Edt.), *Osmanlı Teşkilat Tarihi*, 2.Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara 2013, s.83

⁶⁸ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 2.Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara 2008, s.251-53

⁶⁹ Bekir Sıtkı Baykal, *Tarih Terimleri Sözlüğü*, 2.Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1981, s.86

Lahsa, Cezayir, Trablusgarp ve Tunus eyaletleri olmuştur. Salyanesiz eyaletler ise; Diyarbakır, Erzurum, Dulkadiyye, Şam, Budin, Van, Temeşvar gibi eyaletler olmuştur. Bunların dışında bir de İmtiyazlı Eyaletler vardır; fethedildikten sonra merkezi otoritenin egemenliğinde olmayıp, Hristiyan asıllı prenslerin idaresinde olan eyaletlerdir.⁷⁰

Bu imtiyazlı bölgelerin dışında, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran zaferinden sonra fethedilen Doğu Anadolu Bölgesinin de Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra bu bölgeler merkeze bağlı olmuşlar, fakat bazı imtiyazlarla yönetimi uygun görülen beylerin idaresinde kalmıştır. Bu imtiyazlar Tanzimat dönemine kadar süregelmiştir. Tanzimat'tan sonra yapılan reformlar ve yeni düzenlemelerle, doğudaki geleneksel yapı lağvedilmiş, yerine Vilayet Nizamnamesi çerçevesinde bu sistem ikame edilmiştir.⁷¹

19.yy'a gelindiğinde Osmanlı siyasi, sosyal, iktisadi ve idari birçok alanda reformlar ve düzenlemeler yapılmıştır. 19. yy yeniliklerin ivme kazanması noktasında önemli bir yüzyıl olmuştur. 16. ve 17.yy'larda başlayan merkezi otorite ve yerel güçler arasındaki uyuşmazlıklar, bu sorunların çözümü noktasında bürokratik gelişmelerin başlamasına sebep olmuştur. Özellikle 2. Mahmut dönemi, bürokratik dönüşümün hız kazandığı ve kökleşmeye başladığı bir dönem olmuş, bu dönem bürokrasi hareketlerinde oluşan yeniliklerde bir Avrupa yansıması görülmüştür.⁷²

Tanzimat döneminden sonra, Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışı olarak bilinen 'Klasik Osmanlı taşra yönetimi' yerini Fransa modelinden esinlenilerek oluşturulan 'Merkez taşra örgütlenmesine' bırakmıştır. Bu merkezi taşra örgütlenmesiyle eyaletlerde görev yapan valilerin yetkileri kısıtlanmış, güç kaybına uğrayan merkezi otoritenin yeniden güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu dönemin en

⁷⁰ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, 7.Baskı, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2007, s.210-211.

⁷¹ Bahaddin Ögel, Hakkı Dursun Yıldız (Haz.), *Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu*, Boğaziçi Yayınları, Ankara 1992, s.27

⁷² Metin Heper, "19.yy'da Osmanlı Bürokrasisi", *Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.244-45

önemli düzenlemelerinden bir tanesi de merkezi otoritenin güç kaybını engellemek ve güçlendirmek meselesi olmuştur. Bu Tanzimat düzenlemeleriyle, aynı zamanda mahalli düzeyde bir yerel yönetim meclisi olarak düşünülen idare meclisleri de kurulmuştur. Sancak ve kazalarda kurulması planlanmıştır. Bu nizamnamelerle birlikte hem merkezi otoritenin güçlendirilmesi amaçlanırken hem de bir mahalli yerel idare geleneği oluşturulması da amaçlanmıştır.⁷³

1858 tarihli talimata göre idare taksimatı nizamnamesine göre, idari bölümler şöyle ayrılmıştır. Her eyalet bir valiye, her liva bir kaymakama ve her kaza da bir müdüre vazifelendirilmiştir. Bir eyalette vuku bulan idari, iktisadi, sosyal ve kültürel alanlarda yaşanabilecek muhtemel durumlar, padişah adına yetkili bulunan valilere ait olmuştur. Gelen emirler ve talimatnamelerin uygulanmasıyla görevli olmuşlardır. Diğer yöneticilerin hak ve hukukunu korumak, işlerin tamamlanması hususunda livalar ve kazalardan destek alınması, asayiş ve düzeni korumak ve sürdürmek gibi önemli görevleri olmuştur.⁷⁴ 1863 yılı sonlarına doğru ıslahatçı Ali ve Fuat Paşalar, eyalet üzerinde bir ıslahat yapılması konusunda karalıydılar. Eyalet teşkilatlarında ve idare noktasında karışıklıkların çıkması, vali ve mutasarrıflar arasında kargaşa oluşması, eyalet düzeninde bir değişikliği gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak "*Tuna Vilayet Nizamnamesi*" hazırlanmıştır. Fuat Paşa ve Mithat Paşa'nın birlikte yazmış oldukları bu nizamname, vilayetin genel ve özel idaresinde yapılacak işleri, tayin ve atama durumları, memurların yapacakları vazifeler en ince ayrıntısına kadar tespit edilmiştir. Vilayetler, sancaklar, kazalar, livalar ve köylerde yönetim biçiminde köklü değişiklikler yapılmıştır.⁷⁵

Ali ve Fuat paşaların gayretleriyle, merkezi bir yönetim birimi oluşturulması için köklü bir yenileme, düzenleme durumu oluşmuştur. Tüm bu hazırlıkların yapılmasıyla 7 Kasım 1864 günü '*Tuna Vilayet Nizamnamesi*' Takvim-i Vakayi'de yayınlanarak

⁷³ Hüseyin Yayman, *Türkiye'nin İdari Reform Tarihi*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 2008, s.60-61

⁷⁴ Vecihi Tönük, *Türkiye'de İdare Teşkilatının Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu*, Kanaat Basım ve Ciltevi Yayınları, Ankara 1945, s.119

⁷⁵ Tönük, *Türkiye'de İdare Teşkilatının Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu*, s.135-39

yürürlüğe girmiştir. Bu nizamnamenin hazırlanmasında Fuat Paşa öncülük etmiş, Mithat Paşa ve Ahmet Cevdet Paşa'nın da hazır buldukları bir kurul uhdesinde Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye'de hazırlanmıştır.⁷⁶

“Tuna Vilayet Nizamnamesi” ile eyalet yönetimi kaldırılmış, livalardan oluşan vilayet sistemi getirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin taşra yönetimi; vilayet, sancak, kaza ve köy şeklinde ayrılmıştır. Vilayetlerde valiler, sancaklarda mutasarrıflar, kazalarda kaymakamlar vazifelendirilmiştir. Bu nizamname ile ilk defa vali yardımcılığı kurumu da tesis edilmiştir. Bu nizamname çerçevesinde, Tuna Vilayeti pilot bölge (ilk uygulama alanı) olmuş, burada istenilen başarı sağlanınca tüm devlet sınırları içerisinde bu nizamname geçerli kılınmıştır.⁷⁷

Bu tarihlerden itibaren valilik kurumu ehemmiyet kazanmıştır. Görevlendirilen valilerin yerinden yönetim anlayışıyla, merkez ve yerel arasında önemli bir yeri olmuştur. Öyle ki sadrazamlık makamı valilik makamı ile eşdeğer görülmeye başlanmıştır. Valilik görevini sadrazam iken terk eden valilere rastlamak mümkündür. Ahmet Cevdet Paşa, Mithat Paşa, Halil Rıfat Paşa gibi önemli isimler vardır.⁷⁸ Ahmet Cevdet Paşa 1870'de Hüdavendigâr (Bursa), 1872'de Maraş valilikleri yapmıştır. Maraş'taki görevi kısa sürmüş, Divan-ı Ahkâm-ı Adliye üyeliğine atanarak “Mecelle eserini tamamlamıştır. Bu dönemde üç defa Maarif Nazırlığına, beş defa da Adliye Nazırlığına getirilmiştir. Kısa bir süre de Sadrazam Hayrettin Paşa'nın istifa etmesiyle 1878'de belli bir süre sadrazam vekilliğinde de bulunmuştur.⁷⁹

1864 Vilayet Nizamnamesinden sonra 1870'te “İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi” çıkarılmıştır. Bu nizamname Tuna Vilayet Nizamnamesinin tasdiki

⁷⁶ Erkan Tural, Selim Çapar (Haz.), *1864 Vilayet nizamnamesi*, TODAİE, Ankara 2015, s.48-49

⁷⁷ Mustafa İngenç, *Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet Yönetimi ve Anadolu Eyalet Valileri 1789-1833*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2015, s.39

⁷⁸ Kâmil Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, s.20

⁷⁹ Hayri Orhun, Celal Kasaroğlu, Mehmet Belek, Kazım Atakul (Haz.), *Meşhur Valiler*, İçişleri Bakanlığı Merkez Valileri Bürosu Yayınları, Sayı:1, Ankara 1969, s.38

olarak ortaya çıksa da belirli farklar söz konusu olmuştur. Özellikle adliye teşkilatının idaresi ve tatbiki açısından '*Mehakimi Nizamiye Nizamnamesi*' çıkarılmıştır. Adliye teşkilatı bu nizamnamede yer almamıştır. Adliye teşkilatının idare teşkilatına, idare teşkilatının da adliye teşkilatına herhangi bir iktisakının söz konusu olmaması için açık hükümler belirtilmiştir.⁸⁰

Ancak merkeziyetçi bir yapı oluşturan bu nizamnameler, belli bölgelerde Devlete karşı bir ayaklanmaya da sebebiyet vermiştir. Bu nizamnamelerle birlikte, valiler yanlarında bulunan maarif müdürü, umur-u hariciye müdürü, zabıta kumandanı, sertabip, defterdar gibi memurlar ile bunların dışında iki müslüman ahaliden iki de gayrimüslim ahaliden olmak üzere dört üye ile birlikte Vilayet İdare Meclislerini meydana getirmişlerdir.⁸¹

1870 idari taksimatında, 1864 nizamnamesinde idari bir kademe olarak görülmeyen nahiyeler, bu nizamname ile idari birim sayılmıştır. Bu nizamname ile valilere; devlet dairelerinin teftişi, memurların ödüllendirilmesi veya cezalandırılması hususu gibi geniş yetkiler verilmiş olup, huzur ve asayiş tesis etme, asayiş ve kolluk kuvvetlerini istihdam etme noktasında valiler geniş yetkilere sahip olmuşlardır. Bunların dışında valiler, şehrin alt yapı ve üst yapı çalışması ile yolların imarı ve tamiri, ticaret, sanayi, maarif, limanlar, demir yolları, hastane inşası, ormanların korunması gibi iş ve işlemlerde yetkili olmuşlardır.⁸² Bütün bu yetkiler valilere verilmiş olsa da klasik Osmanlı döneminde vilayetlerde Padişah'ın mutlak vekili olan valiler, Tanzimat'ın ilanından sonra mutlak vekil ve mutlak hâkimiyet yetkilerini yavaş yavaş yitirmişlerdir.⁸³

1870 İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesine göre vilayet idaresinde; vali, vali muavinleri, defterdar, mektupçu, umur-u ecnebiye müdürü, ziraat ve ticaret müdürü, maarif müdürü, tarik emini, defteri hakani müdürü, emlak ve nüfus

⁸⁰ Tönük, *Türkiye'de İdare Teşkilatının Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu*, s.177

⁸¹ Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, s.428

⁸² Tönük, *Türkiye'de İdare Teşkilatının Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu*, s.178-79

⁸³ Hikmet Çil, *Tanzimat Döneminde Türkiye'de Valilik Kurumu (1839-1876)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2017, s.38

memurları, evkaf müdürü, alay beyi ve Vilayet idare meclisleri yetkili olmuştur. Liva teşkilat ve idaresinde ise; mutasarrıf, muhasebeci, tahrirat müdürü, defteri hakani memuru, emlak ve nüfus memurları, zaptiye zabiti ve liva idare meclisi yetkili olmuştur. Kaza teşkilat ve idaresinde ise; kaymakam, mal müdürü, idare katipleri, emlak ve nüfus memurları, zaptiye zabiti ve kaza idare meclisleri yetkili olmuştur. Nahiye teşkilat ve idaresinde ise; nahiye müdürü ve nahiye meclisi yetkili olmuştur. Köy teşkilat ve idaresinde ise; muhtar ve ihtiyar meclisi yetkili olmuştur.⁸⁴

Tanzimat döneminden sonra başlayan, dış devletlerin azınlıkları bahane ederek Osmanlı'nın içişlerine karışmaya çalışmaları her alanda kendini hissettirmiştir. İdari alanda da azınlıklara yeni hakların verilmesi ve azınlık grupların yönetime katılması noktasında baskı yapmaya çalışmışlardır. Paris antlaşmasına katılan devletlerin yapmış oldukları gayri resmi müracaat üzerine, Hariciye Nazırlığı tarafından bir nizamname çıkarılmıştır. 6 Nisan 1876 tarihli bu nizamname "*İdare-i Nevahi Nizamnamesi*" adıyla yayınlanmıştır. Bu nizamnameye göre; büyük köyler tek başlarına ve bazı küçük köyler de bir araya getirilerek bir nahiye olarak teşekkül ettirilmiş ve nahiye müdürleri de seçimle iş başına getirilmiş ve nahiye meclisleri ile beraber nahiyelerin yönetilmesi kararlaştırılmıştır. Bazı yerlerde müslüman ve gayrimüslim halk bir arada yaşamaktaydı, buralarda da seçilen nahiye müdürleri çoğunluk kimdeyse onun tarafından seçiliyordu. Büyük devletler bu şekilde idari bölünmelerle müslüman ve gayrimüslim halk arasında bölünmeleri amaçlamışlardır.⁸⁵ 1876 tarihli "*Kanun-i Esasi*"de Vilayet idaresi hususunda da düzenlemeler yapılmıştır. Kanun-i Esasi'nin 108.maddesinde; vilayetin idare usulü, yetki genişliği ve vazife ayrılığı düzenlemesi üzerine tesis edilmiştir. Yine aynı metnin 109.maddesinde ise; vilayet, kaza ve liva merkezlerinde olan idare meclisleri ile yılda bir defa vilayet merkezinde vilayet idare meclisi üyelerinin toplanmasıyla yetkilendirilmiştir.⁸⁶

⁸⁴ Tönük, *Türkiye'de İdare Teşkilatının Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu*, s.180-98

⁸⁵ Mefahir Behlülçil, *İmparatorluk ve Cumhuriyet Dönemlerinde İllerimiz*, BDS Yayınları, İstanbul 1992, s.153

⁸⁶ A. Şeref Gözübüyük, Suna Kili (Haz.), *Türk Anayasa Metinleri 1839-1980*, 2.Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları, Ankara 1982, s.29

Vilayet idaresi, 1913 tarihli ‘‘İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanununun’’ tatbikine kadar vb. düzenlemeler çerçevesinde idare olunmuştur. Meşrutiyetin ilanından sonra vilayet idarelerinde yönetim şekli, Kanun-i Esasi prensiplerine göre tanzim edilmiş ve uygulanmıştır.⁸⁷

1913 tarihli ‘‘İdare-i Umumiyeti Vilayet Kanunu’’ hükümlerine göre idari taksimat; vilayet, liva, kaza, nahiye ve köy olarak idari birimlere ayrılmıştır. Vilayet teşkilatlarında yönetici birimler ise; vilayetlerde, vali, vali muavinliği, mektupçuluk, defterdarlık, jandarma alay kumandanlığı, maarif müdürlüğü, nafia müdürlüğü, ziraat müdürlüğü, defter-i hakani müdürlüğü, polis müdürlüğü, evkaf müdürlüğü, nüfus müdürlüğü, sıhhiye müdürlüğü, umur-ı ecnebiye müdürlüğü, meclis-i idare birimlerine ayrılmıştır. Livalarda ise; mutasarrıf, muhasebecilik, tahrirat müdürlüğü, jandarma tabur komutanlığı, nafia mühendisliği, ziraat memurluğu, evkaf memurluğu, defter hakani memurluğu, nüfus memurluğu, polis komiserliği ve meclis-i idare birimlerine ayrılmıştır. Kazalarda ise; kaymakam, mal müdürlüğü, tahrirat kâtipliği, jandarma bölük komutanlığı, evkaf memurluğu, nüfus memurluğu, tapu memurluğu, polis komiserliği, meclis-i idare birimlerine ayrılmıştır.⁸⁸

Bu düzenleme ile vilayet idaresinde vali, idare meclisleri ve il encümeni yetkili kılınmıştır. Vilayete ait olan bütün mahalli iş ve işlemlerin, görevlerin ve yürütme yetkisinin muhasırın valilerde olduğu belirtilmiştir. Bu kanunun valilere verdiği yetkiler üç ana esasta toplanmıştır:⁸⁹

1. İl namına alınacak icra kararların hazırlanması ve alınması genel meclise ait olmakla beraber, bunların yürütülmesi ise, valiye ve yanındaki idare şubelerine ve merkez memurlarına verilmiştir.
2. Genel meclis veya encümen tarafından alınacak bu kararların yürütülmesi yetkisi valilere ait olacaktır.

⁸⁷Tönük, *Türkiye’de İdare Teşkilatının Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu*, s.222

⁸⁸Tönük, *Türkiye’de İdare Teşkilatının Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu*, s.235-54

⁸⁹İsmet Giritli, *Türkiye’nin İdari Yapısı*, 8.Baskı, Filiz Kitabevi Yayınları, İstanbul 1991, s.73

3. İl tüzel kişiliğinin temsili ve onun namına hukuki işlemlerin yerine getirilmesi yetkisi de valilerde olacaktır.

Valilik kurumu, bugün de aynı görev ve yetkilerine haiz olarak devam etmektedir. Valiler, illerin genel idaresinde bakanların her birine karşı ayrı ayrı sorumludurlar. Bakanlar kendi uhdesinde bulunan bakanlığa bağlı illerde valilere re'sen talimat verirler. Askeri ve adli kurumlar hariç, bakanlıklar ve tüzel kişiliklere bağlı genel müdürlüklerin il teşkilatlanmasında en büyük amir konumundadır.⁹⁰ Günümüzde Valiler illerde, devleti ve hükümeti temsil etmek, resmî törenlere başkanlık etmek, kanun ve emirleri icra etmek, hükümet emirlerinin uygulanmasını sağlamak gibi önemli görevlere sahiptir.⁹¹

2.2. Erzincan Mülki İdare Tarihi

Osmanlı Devleti Yavuz Sultan Selim'in tahta geçişinden sonra sınırlarını doğuda genişletmeye başlamıştır. Fethedilen yeni bölgelerle sınırlar genişlemiş ve yeniden eyalet tesis etme ihtiyacı doğmuştur. Bu bağlamda doğu bölgelerinde de yeni eyaletler oluşturulmuştur.⁹²

1515 yılından sonra, Yavuz Sultan Selim'in de katılımıyla Kemah muhasara edilmiş ve uzun bir muhasaradan sonra Kemah Kalesi teslim alınmıştır. Bu tarihlerden sonra Kemah ve Erzincan çevresi Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.⁹³ Kemah Kalesi bu tarihlerden sonra Baş-Mirahur Bıyıklı Mehmed Bey'e beylerbeyliği olarak verilmiştir. Sonrasında Canik, Şarki Karahisar ve müstakil olarak idare edilmekte olan Trabzon, Kiğı sancakları da Bıyıklı Mehmed Bey'in idaresine bırakılmıştır. Daha sonra Tercan kazasını da içine alan '*Erzincan-Bayburt Vilayeti*' adıyla yeni bir uç beyliği tesis

⁹⁰ Turan Yıldırım, *Türkiye'nin İdari Teşkilatı*, 4.Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2005, s.129

⁹¹ A.Şeref Gözübüyük, *Türkiye'nin İdari Yapısı*, 3.Baskı, Sevinç Matbaası Yayınları, Ankara 1972, s.105

⁹² Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s.48

⁹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi 1*, s.307

edilmiş, Kemah sancağı da bu vilayete bağlanmıştır. Kemah bölgesi zor bir coğrafya üzerinde bulunmasından dolayı, gelebilecek her türlü tehdidi bertaraf edecek nitelikte olması sebebiyle fethedilmesi önemli görülmüştür. Hem idari hem de askerî açıdan Kemah'ın ve Kemah Kalesinin hâkimiyet altına alınması, Osmanlı Devleti açısından önem arz etmiştir. Stratejik bir noktada bulunması, Doğu'dan gelebilecek tehditlere karşı koyabilmesi bu bölgeyi önemli kılmıştır. Kemah'ın fethinden sonra Erzincan da Kemah sancağının bir kazası olmuştur.⁹⁴

1516-1518 tarihli ilk tahrir defterinde Erzincan-Bayburt vilayetinin idari taksimatı; "Vilayet-i Erzincan, Vilayet-i Kemah, Aşağı ve Yukarı Tercan Nahiyesi, Vilayet-i Bayburt, Kelkit Sadak Nahiyesi ve Köke Nahiyesi şeklinde olmuştur. 1520-1523 tarihleri arasında Erzincan, Kuzey Erzincan Nahiyesi ve Güney Erzincan Nahiyesi şeklinde ikiye ayrılarak Kemah Sancağına bağlanmıştır.⁹⁵ Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat seferi (1534) sırasında Kemah ve Bayburt sancakları birleştirilerek Erzurum Beylerbeyliğine bağlanmıştır. Bu sancakların başına da Dulkadirli hanedanından Mehmed Han getirilmiştir. Kemah ve Bayburt sancakları Paşa sancağı olmuştur. Kemah sancağı Kanuni Sultan Süleyman'ın son dönemlerine kadar Güney ve Kuzey Erzincan Nahiyeleri olarak Erzurum Beylerbeyliği idaresinde kalmıştır.⁹⁶ Erzincan-Bayburt Vilayeti olarak teşekkül eden bu eyalet, belli bir süre sonra Erzincan ve Kemah Sancağının birleştirilmesiyle Rum-ı Hadis Beylerbeyliğine bağlanmıştır.⁹⁷ Başka bir kaynakta ise Erzincan ve çevresinin, Kanuni'nin Bağdat seferinden sonra, idari taksimatta yapmış olduğu bu yeniliklerden sonra, bu bölgenin Diyarbakır Eyaletine bağlandığı (1534) şeklinde belirtilmiştir.⁹⁸ Erzurum beylerbeyliğinin kurulmasından sonra, Erzincan ve Kemah sancakları birleştirilerek

⁹⁴ İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, s.17-18

⁹⁵ Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, s.21

⁹⁶ Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, s.23

⁹⁷ Abdulkadir Gül, Adem Başibüyük (Haz.), *Bir Tarihi Coğrafya İncelemesi: Osmanlı'dan Cumhuriyete Erzincan Kazası*, 1.Baskı, Salkım Söğüt Yayınları, Konya 2011, s.47

⁹⁸ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.79

1535'te Erzurum Beylerbeyliğine bağlanmıştır.⁹⁹ 1642 tarihli avarız defterine göre Erzincan Kazası Erzurum Vilayetine bağlı bir sancak şehridir.¹⁰⁰

Erzincan'ın bu idari yapısı 19.yüzyıla kadar devam etmiştir. 1831 tarihli kayıtlara göre Anadolu'daki Eyaletlere bağlı 12 Sancak bulunuyordu. Merkezi Erzurum olan Erzurum Vilayetine bağlı 14 sancak vardı ve bu sancaklardan biri de Erzincan Sancağıdır.¹⁰¹ 1835 yılında Erzurum Vilayetine bağlı bir kaza iken, 1837'de kasaba olmuş, 1863'te yeni bir düzenleme sonucu sancak haline getirilmiştir. Bu tarihlerde Erzincan Sancağı; Gercanis, Kemah, Kuruçay, Kuzucan, Ovacık, Mazgirt, Şiran ve Kelkit kazalarından oluşuyordu. 1865'ten sonra Ovacık, Mazgirt ve Kuzucan kazaları Erzincan Sancağına dâhil olmuş, 1866'da Çarsacak ve Pertek Erzincan Sancağına bağlanmıştır. 1882'de Eğin (Kemaliye) kazası Mamüratil'aziz (Elâzığ) vilayetinden ayrılarak Erzincan Sancağına bağlanmıştır. 1887'de Bayburt, kaza statüsündeydi; Kelkit, Şiran, Bayburt ve İspir kazaları ile Erzincan Sancağına bağlanmıştır. Erzincan 1906-1907 tarihlerinde Erzurum Vilayetine bağlı bir kaza, 1912'de yine Erzurum Vilayeti idaresinde bulunan Erzincan Merkez olmak üzere; Kemah, Kuruçay, Refahiye ve Pülümür kazalarından oluşan bir sancaktı. 1915 yılından itibaren bağımsız bir Mutasarrıflık olarak idare olunan Erzincan Mutasarrıflığı 1917'de tekrar Erzurum Vilayetine bağlı bir sancak olmuştur.¹⁰²

Erzincan Sancağında, 1.Meşrutiyet dönemine kadar Mutasarrıf olarak görev yapan mutasarrıflar; *Hurşid Paşa (1867-68)*, *Şefik Bey (1868-72)*, *Hurşid Paşa (1875-77)*, *Ali Rıza Bey (1877-78)*, *Tosun Paşa (1879-80)*, *Asaf Efendi (1880-81)*, *Haşim Paşa (1881-84)*, *Ardahanlı Hacı Hüseyin Paşa (1882-83)*, *Yanyalı Emin Bey*

⁹⁹ Mehmet İnbaşı, "Erzincan Kazası", "Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi", Sayı:41, Erzurum 2009, s.191

¹⁰⁰ Cemile Ebru Saygı, *17.yy Ortalarına Doğru Erzincan Kazası*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2009, s.26

¹⁰¹ Recep Sanal, *Türkiye'de İllerin Yeniden Düzenlenmesi*, Öztürkler Matbaası Yayınları, Ankara 2000, s.19

¹⁰² Gül, Başibüyük, *Bir Tarihi coğrafya İncelemesi: Osmanlı'dan Cumhuriyete Erzincan*, s.48-50

(1884-88), *Ahmet Şevki Bey (1888-92)*, *Namık Bey (1892-96)*, *Asaf Paşa 1897-1902*), *Tevfik Paşa (1903-04)*, *Mahmud Paşa (1904-08)*, *Yanyalı Şefik Bey (1908-09)* 'lerdir. Asaf Paşa mutasarrıf olduğu dönemde, eski Erzincan Belediye Binasını, vali konağını, ziraat bankasını, sağlık binalarını, belediyeye ait kantarları, Refahiye ve Kuruçay hükümet binalarını yaptırmıştır.¹⁰³

1902 yılı Erzurum Vilayet salnamesine göre Erzincan Sancağının toplam nüfusu 120.661'dir. Bu tarihlerde Erzincan Sancağına bağlı bulunan kazalar ise; Kemah, Refahiye ve Kuruçay'dır. 1914 yılında ise Erzincan Sancağına bağlı 4 kaza vardı; Kemah, Refahiye, Kuruçay ve Pülümür.¹⁰⁴ Erzurum vilayetine bağlı olan Erzincan'ın¹⁰⁵ nüfusu takriben 148.000 civarında olup, çoğu Müslüman'dır. Erzincan Sancağı 23 Nisan 1918 tarihinden itibaren liva olarak müstakil bir yönetim şekline kavuşmuştur. Daha sonra mutasarrıflık idaresinde Kemah, Refahiye, Kuruçay ve Pülümür Kazalarından oluşan bir idari statüsü oluşmuştur.¹⁰⁶ Ayrıca bu tarihlerde önemli hususlardan bir tanesi de "Eğir" kazasının isminin "Kemaliye" olarak değiştirilmesidir. 1922 tarihli kararnameye göre "Tevsim-i Mefhum" olarak kabul edilmeyen bazı yer adlarından değişiklik yapılması durumundan dolayı da Eğir kazasının adı Kemaliye olarak değiştirilmesi kabul edilmiştir.¹⁰⁷

2.3. 1924 Anayasası ve Erzincan Vilayetinin Teşekkülü

1924 Anayasası kendinden önceki anayasalardan farklı olarak yeni bir idari sistem ve rejim değişikliği neticesinde tezahür etmiş, birçok yönüyle değişikliğe

¹⁰³ Tahir Erdoğan Şahin, *Erzincan Tarihi*, Cilt 2, Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı Yayınları, Erzincan 1987, 207-208

¹⁰⁴ Bulut, *Milli Mücadele'de Erzincan*, s.54-56

¹⁰⁵ Erdeha, *Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s.41-42. Millî Mücadelenin başlarında Osmanlı'da yönetim şeması değişmiş, Sancaklar Liva olarak teşekkül etmiştir. Liva'lar Vilayet ile Kaza arasında bir idari birim olmuştur.

¹⁰⁶ Bulut, *Milli Mücadele'de Erzincan*, s.56-59

¹⁰⁷ BCA, 30-18-1-2 / 22-57-1

uğramış; meclis hükümeti sisteminden karma hükümet sistemine geçilmesi, yasama ve yürütme yetkilerinin önceki anayasada meclis bünyesinde toplanırken 1924 anayasasında mutlak bir güçler ayrılığı ilkesi hâkim olması gibi önemli hususları içerisinde barındıran bir anayasa modeli olmuştur.¹⁰⁸

Bu anayasada önemli değişikliklerden birisi de idari taksimatta yapılan değişiklikler olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti idari taksimatında, eyaletler vilayetlerden, vilayetler kazalardan, kazalar nahiyelerden ve nahiyeler de kasaba ve köylerden oluşacak şekilde değiştirilmiştir.¹⁰⁹ 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye kanunu ile vilayet idareleri yeniden tanzim edilmiştir. 1924 Anayasası da Teşkilat-ı Esasiye kanununda yapılan değişiklikleri aynen kabul etmiştir. 18 Nisan 1924 tarihinde, 1426. Sayılı “*Vilayet İdaresi Kanunu*” çıkarılmıştır. Mülki yönetim kademeleri il, ilçe, bucak olarak belirlenmiş ve liva uygulaması kaldırılmıştır. Bu dönemde de Tanzimat ile ortaya çıkan merkeziyetçilik anlayışına dayalı yönetim sistemi devam etmiştir.¹¹⁰ Bu anayasa değişikliği ile Erzurum vilayetine bağlı bir liva olan Erzincan, yenilenen idari taksimatla birlikte vilayet olmuştur. Böylece 15 vilayet ve livalardan oluşan Türkiye Cumhuriyeti 74 vilayete çıkarılmıştır.¹¹¹

¹⁰⁸ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 24.Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2018, s.23-35

¹⁰⁹ 1924 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye), Madde.89-90-91.

¹¹⁰ Mustafa Tamer, *Bölge Valiliği*, Tamer Ofset Yayınları, Ankara 1994, s.14-15

¹¹¹ Tuncer Cavlak, *Cumhuriyet Döneminde İdari Taksimat ve Mülki Teşkilat (1923-1950)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ 1990, s.63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ATATÜRK DÖNEMİ ERZİNCAN VALİLERİ

3.1. Hasan Faiz ERGUN (1884-1957) - Erzincan Valiliği (1924-1926)

3.1.1. Hayatı

Hasan Faiz Bey, 1884 Karnabat doğumludur. Babasının adı Ahmet Tayyip Efendi, annesinin adı Münire Hanım'dır.¹¹² İstanbul nüfusu siciline kayıtlıdır.¹¹³ Babası Bolvadin Naibliği görevinde bulunmuştur.¹¹⁴ Karnabat mektebi iptidaisinde, Filibe mektebi rüştiyesinde ve Mercan mektebi idadisinde okumuş, Mektebi Mülkiye'den pekiyi derece¹¹⁵ ile mezun olmuştur. Arapça, Farsça, Fransızca ve Bulgarca bilir.¹¹⁶

3.1.2. Memuriyet Dönemi

Hasan Faiz Bey'in ilk memurluğu Konya Vilayeti maiyet memurluğudur. 3 Aralık 1908'de Konya vilayetine tayin olunmuştur. Burada göreve 10 Aralık 1908 tarihinde başlamıştır. 28 Ocak 1909 günü buradaki görevinden ayrılmıştır. Burada görev yaptığı esnada beş yüz kuruş maaşla görev yapmış, elmalı kaymakamlığına terfi etmesinden dolayı buradaki görevinden ayrılmıştır. Elmalı Kazası Kaymakamlığına 28 Ocak 1909 günü tayin olmuş, 25 Şubat günü görevine başlamıştır. Burada yaklaşık olarak 4 yıl görev yapmış, 16 Ocak 1914 günü buradaki görevinden ayrılmıştır. Bin

¹¹² İBA, S.N:790

Babası: Ahmet Tayyip Efendi

Annesi: Münire Hanım

Doğum Yeri ve Tarihi: 1300 (1884), Karnabat

Nüfusa Kayıtlı Olduğu İl: İstanbul

Milliyeti: Türk

Devlet İşine Girdiği Tarih: R.10 Kanun-i Evvel 1324 (23 Aralık 1908)

¹¹³ İBA, S.N:790, D.N:2

¹¹⁴ Ali Galip Baltaoğlu, *Atatürk Dönemi Valileri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1992, s.86

¹¹⁵ Baltaoğlu, *Atatürk Dönemi Valiler*, s.62

¹¹⁶ İBA, S.N:790, D.N:2

beş yüz kuruş maaşla burada görevlendirilmiştir.¹¹⁷ Buradan da Ereğli Kazası Kaymakamlığına tayin olmuştur. 15 Ocak 1914 günü Ereğli Kazası Kaymakamlığına tayin edilmiş olup, 1 Şubat 1914 günü göreve başlamıştır.

Bin beş yüz kuruş aylıkla görevlendirilmiştir.¹¹⁸ Burada gösterdiği başarılarından dolayı bakanlık tarafından beş yüz kuruş maaşla ödüllendirilmiştir.¹¹⁹ Burada bir başka konu ise Ereğli'de görevde olduğu esnada bir komiser muavinini himaye ettiği, bir seneye mahkûm olan birini belediye sandık emanetine tayin eylediği ve babasını da Emval-i Metruke (taşınmaz mallar) tayin ettiği tahkikat sonucu tespit edilince 3 aylığına görevden azledilmiştir.¹²⁰ 21 Mart 1916 günü Hüdavendigâr Vilayeti muhacirin müdüriyetine tayin edilmiştir ve 31 Mart 1916 günü görevine başlamıştır. Burada görev yaptığı süreçte aylık maaşına bin kuruş zam yapılarak, üç bin kuruşa yükseltilmiştir. 23 Haziran 1918 günü Yenişehir Kazası Kaymakamlığına tayin edilmiştir. Buradaki görevine Encüman-i Müdiren kararıyla tahvilen (yer değiştirme ile) tayin olmuş, iki bin beş yüz kuruş maaşla ücretlendirilmiştir. Daha sonra Gemlik Kazası Kaymakamlığına becayiş suretiyle tayin edilmiştir. 27 Mart 1919 günü Gemlik Kazasına tayin edilmiş, 8 Nisan 1919 görevine günü başlamıştır.¹²¹

Gemlik Kaymakamlığında görev yaptığı esnada, sıkıntılı günler geçirmiştir. Ereğli'de görevde olduğu süreçte Ermeniler hakkında vuku bulan zulümler ve işkencelerden geri durmadığı istihbarat raporlarıyla anlaşılmış ve yukarıda da bahsettiğimiz görevi kötüye kullanma hallerinden dolayı da tahkikatlar geçirmiştir.¹²² 31 Mart 1920'de Lâpseki Kaymakamlığına tayin edilmiş olup, 29 Nisan 1920'de göreve başlamıştır. Bu süreçte, Kuvay-i Milliye ile beraber çalıştığı ve merkez memuriyetine geri döndükten sonra İngilizler tarafından tevkif (tutuklama) edildiği mülkiye müfettişliği tarafından rapor edilmiştir. 10 Eylül 1921 tarihinde Oltu

¹¹⁷ İBA, S.N:790, D.N: 3-3b

¹¹⁸ İBA, S.N:790, D.N:3

¹¹⁹ İBA, S.N:790, D.N:3b

¹²⁰ İBA, S.N:790, D.N:3b

¹²¹ İBA, S.N:790, D.N:3

¹²² İBA, S.N:790, D.N:3b

Kaymakamlığına tayin edilmiş ve 25 Ekim 1921'de görevine başlamıştır. Burada görev yaptığı süreçte, yerinden ayrıldığından dolayı beş yüz kuruş maaş zam yapılmış ve maaşı üç bin kuruşa çıkarılmıştır. Burada bir yıl görev yaptıktan sonra 27 Eylül 1922 tarihinde 3. sınıf Mülkiye Müfettişliğine terfi etmiş, 19 Ekim günü görevine başlamıştır. 1 Ekim 1923 tarihinde Kars Valiliğine tayin edilmiştir. Valilik makamına terfi ettirilmesinden dolayı maaşı bin kuruş zam yapılmak suretiyle dört bin Kuruş'a yükseltilmiştir. Sonrasında iki bin beş yüz kuruş daha zam yapılarak maaşı yedi bin beş yüz kuruşa yükseltilmiştir.¹²³

Faiz Bey 16 Ocak 1924 tarihinde Erzincan Vilayetine tayin edilmiş olup¹²⁴ 19 Şubat 1924 günü görevine başlamıştır. Faiz Bey'in Erzincan valiliği 30 Mayıs 1926 tarihine değin sürmüştür. Erzincan'da görev yaptığı süreçte maaşına beş yüz kuruş zam yapılmak suretiyle sekiz bin kuruş'a yükseltilmiştir.¹²⁵

30 Mayıs 1926 günü Çorum Vilayetine tayin edilmiş, 26 Haziran günü burada görevine başlamıştır. 30 Ocak 1928 günü Antalya Valiliğine tayin olmuş, 27 Şubat 1928'de burada görevine başlamıştır. Burada görev yaptığı süreçte maaşı bin kuruş zamlanarak dokuz bin kuruşa yükseltilmiştir. Ayrıca burada memuriyet rütbesi üçüncü sınıf memur rütbesine terfi ettirilmiştir.¹²⁶

18 Ocak 1931 tarihinde Diyarbakır Valiliğine tayin edilmiş, 25 Şubat tarihinde buradaki görevine başlamıştır. Kıdem derecesi ikinci sınıf memur rütbesine terfi ettirilerek maaşına da iki bin beş yüz kuruş zam yapılarak on iki bin beş yüz kuruşa yükseltilmiştir. 19 Şubat 1936 tarihinde Tokat Valiliğine tayin edilmiş ve 28 Mart'ta görevine başlamıştır. Tokat Valiliğinde vekâlet emri gereğince vekil olarak tayin kılınmış olmasından dolayı, tekaüde sevk olunması (emekliye sevk edilmesi) hususunda birtakım davalar açmak suretiyle vekâlette olmasından emekliye

¹²³ İBA, S.N:790, D.N:3b

¹²⁴ BCA, 30-18-1-1/ 8-46-7

¹²⁵ İBA, S.N:790, D.N:3b

¹²⁶ İBA, S.N:790, D.N:3-3b

ayrılmasına değin geçen süre hakkında devletin icra organlarını mahkemeye vermiş, bazı problemler yaşamıştır. Burada görev yaptığı süreçte maaşına zam yapılarak on beş bin kuruşa yükseltilerek, kadro derecesi de 1.sınıf Memuriyet derecesine terfi ettirilmiştir.¹²⁷

10 Şubat 1943 tarihinde 3.Umumi Müfettişlik Baş Müşavirliğine tayin edilmiştir ve 16 Temmuz 1946 tarihinde, 4488 sayılı kanun gereğince mevcut maaş (15.000 kuruş) ve kadrosuyla İstanbul İdare Kurulu üyeliğine tayin edilmiştir. 7 Ocak 1948 tarihinde görev süresi 30 yılı aşmış bulunduğundan 523/8999 sayılı kanun onayıyla emekliye sevk edilmiştir.¹²⁸

Vali Faiz Bey, görev yaptığı süre boyunca çeşitli mükâfatlara layık görülmüş, görevde olduğu süreçte, vazifesi icabı göstermiş olduğu üstün gayretler ve başarılarından dolayı ödüllendirilmiştir. Üç kez "takdirname" almıştır. İlk takdirnamesini Antalya valiliği sırasında almıştır. Antalya il sınırları içerisinde zirai işlerle iştiğal etmesi, ziraatın geliştirilmesi hususunda göstermiş olduğu gayretlerden dolayı, İktisat Vekâleti (Ekonomi Bakanlığı) tarafından 3 Mart 1929 tarihinde takdirname ile ödüllendirilmiştir.¹²⁹

İkinci mükâfatını ise Diyarbakır Valiliği yaptığı sırada almıştır. Burada halkın asayiş ve huzurunu bozan Şaki Şeyh Fahri ve 14 adamının yakalanması hususunda göstermiş olduğu üstün gayretlerden dolayı¹³⁰ Dâhiliye Vekâleti (İçişleri Bakanlığı) tarafından 20 Ocak 1934 tarihinde takdirname ile ödüllendirilmiştir.¹³¹

Üçüncü mükâfatını ise Tokat Valiliği yaptığı sırada almıştır. Vilayete yerleştirilen muhacirlere karşı ilgi ve alakasından ötürü, muhacirlerin üretici duruma gelmeleri, toprağa adapte olabilmeleri ve çiftçi olarak iskân edilmeleri hususunda

¹²⁷ İBA, S.N:790, D.N:3b

¹²⁸ İBA, S.N:790, D.N:3-3b

¹²⁹ İBA, S.N:790, D.N:4

¹³⁰ İBA, S.N:790, D.N:4: "Silvan Mıntıkası asayişini bozan şaki şeyh Fahri ve 14 avenesinin yakalanması işindeki muvaffakiyetli mesainiz şayan-i takdir görülmüş ve keyfiyet sicilinize derç olunmuştur efendim Dâhiliye Vekâletinin 20.01.1934 tarihli yazısıdır."

¹³¹ İBA, S.N:790, D.N:4

göstermiş olduğu üstün gayretler ve çabalarından dolayı Sıhhat Vekâleti (Sağlık Bakanlığı) tarafından 8 Eylül 1936 tarihinde Takdirname ile ödüllendirilmiştir.¹³²

Faiz Bey, 21 Haziran 1934 tarihinde TBMM'de kabul edilen 2525 sayılı kanun gereğince "Ergun" soyadını kendi isteğiyle almıştır. Dâhiliye Vekâletine yazdığı dilekçe ile de bunu bakanlığa bildirmiştir.¹³³

Hasan Faiz Bey görev yaptığı süreçlerde birçok kez tahkikat geçirmiş, beraat etmiş, Hüsn-ü Hizmet'ten yararlanmıştır.

Sağlık durumuna ilişkin raporlar, Diyarbakır Valiliğinden sonraki süreç içerisinde. Sağlık raporlarından anlaşıldığı kadarıyla görev yapmasına engel teşkil edecek herhangi bir durum söz konusu değildir. Fakat çeşitli sebeplerden ötürü zaman zaman sağlık kurullarından onaylı, hastalığını belirtecek raporlar aldığı görülmektedir.

Erzurum'da 3.ümmü müfettişlik baş müşaviri olarak görev yaptığı süreçte, kalp rahatsızlıkları vuku bulmuş, hafif hipertoni, hafif aort genişlemesi gibi şikâyetler neticesinde üç ay istirahat da bulunmuştur.¹³⁴

Bu 3 aylık istirahat raporundan sonra yeniden rapor istenmiştir. Erzurum Numune Hastanesinden alınan rapor neticesinde yüksek rakımlı iklime sahip, ılıman olmayan, karasal iklimin sert yaşandığı, soğuk iklimlerde görev yapamayacağına dair heyet raporu hazırlanmıştır. Bu rapor neticesinde 3 ay daha istirahat verilmiş¹³⁵, Dâhiliye Vekâleti Zat İşleri Umum Müdürlüğüne sevk edilmiştir.¹³⁶

¹³² İBA, S.N:790, D.N:4

¹³³ İBA, S.N:790

"Soyadı kanununa uyarak bundan sonra Ad ve Soyadımı ve imzamı aşağıdaki gibi kullanacağımı bildirir saygılarımı sunarım. Vali: Faiz Ergun. 10.12.1934 "

¹³⁴ İBA, S.N:790, D.N:15

¹³⁵ İBA, S.N:790, D.N:15

¹³⁶ İBA, S.N:790, 09.10.1945 Tarihli, Erzurum Numune Hastanesi Sağlık Kurulu Raporu.

15 Ekim 1945 tarihli İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi raporunda da aynı duruma işaret edilerek, bu şartlarda görev ifa edemeyeceğine dair sağlık kurulu raporu hazırlanmış ve Dâhiliye Vekâletine sunulmuştur.¹³⁷

Üçüncü kez almış olduğu sağlık raporu, genel müfettişlik görevindeyken, yine 7 Şubat 1946 tarihinde "*ipertoni ve angorpektoris*" hastalıklarından dolayı iki aylık istirahat ve rapor verilmiştir.¹³⁸ 28 Mart 1946 tarihinde de "*hipertansiyon ve koronari*" şikâyetinden dolayı tedavi ve istirahate ihtiyacı olmuş, bu Sağlık kurullarının verdiği raporlar neticesinde de Zat İşleri Genel Müdürlüğü tarafından 3 aylık rapor daha verilmesi uygun görülmüştür. 27 Haziran 1946 tarihinde, Haydarpaşa Numune Hastanesinin verdiği rapor neticesinde de mevcut iklim şartlarında görev yapamayacağı belirtilmiş ve sağlık kurulu kararıyla iki aylık rapor verilmesi kararlaştırılmıştır.¹³⁹ Hasan Faiz Bey'in emeklilik öncesi aldığı son sağlık raporu da bu rapor olmuştur.

Hasan Faiz Bey görev yaptığı süreçlerde, birkaç defa tahkikat (soruşturma) geçirmiştir. Ereğli Kaymakamlığı yaparken görevi suiistimal ettiği gerekçesiyle 17 Ocak 1920 tarihinde soruşturmaya tabi tutulmuştur.¹⁴⁰

Gemlik Kaymakamlığı yaparken de bazı ihalelerde yolsuzluğa sebebiyet verecek durumlarda görevini tam manasıyla ifa edememekten ve görevi suiistimal etmekten dolayı 27 Eylül 1922 tarihinde soruşturmaya tabi tutulmuş, tahkikat neticesinde beraat etmiştir.¹⁴¹

¹³⁷ İBA, S.N:790, 15.10.1945 Tarihli İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Raporu.

¹³⁸ İBA, S.N:790, 07.02.1946 Tarihli İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi Raporu.

¹³⁹ İBA, S.N:790, D.N:15

¹⁴⁰ İBA, S.N:790, D.N:9

¹⁴¹ İBA, S.N:790, D.N:10

Oltu Kaymakamlığı yaparken de görevi ihmal ve suistimal etmek suçundan soruşturmaya tabi tutulmuş ve 28 Şubat 1923 tarihli bu tahkikat neticesinde de yine beraat etmiştir.¹⁴²

Antalya valiliği yaptığı süreçte, vilayet hizmet otomobilini kendi şahsi işlerinde kullandığı gerekçesiyle tahkikata tabi tutulmuş,¹⁴³ Şüray-ı Devlet mülkiye dairesince yürütülen tahkikat neticesi sonunda soruşturmadan beraat etmiştir. Dâhiliye Vekâletine iletildiği Şüray-ı Devlet Tahkikat raporunda belirtilmiştir:¹⁴⁴

‘‘Tafsilatı fezlekede yazılı olduğu üzere vuku bulan ihbrahat mumaileyhe bir suç izafe edecek şekilde tahakkuk etmemiş ve Dairece de muhakemeyi mucip bir hal görülmemiş olduğundan Men î muhakemesine ittifakla karar verildi’’.

Diyarbakır Valiliği yaptığı süreçte de iki defa soruşturma geçirmiştir. 20 Ocak 1937 tarihinde hakkında yapılan tahkikatta, göçmenlere yaptırılan ev ve ahırların bedeli miktarının 10.000 liradan fazla olması sebebiyle, ihaleden önce vekâletten müsaade alınması hususunda kanun hükmüne uygun hareket etmemesi sebebiyle soruşturmaya tabi tutulmuş ve suç kastı olmadığı gerekçesiyle beraat etmiştir.¹⁴⁵

20 Mart 1940 tarihinde geçirmiş olduğu soruşturma da ise, memuriyet etkisini ve vazifesini suiistimal ettiği gerekçesiyle Şüray-ı Devlet ikinci dairesince hakkında tahkikat başlatılmış, vuku bulan hadiselerde Valilik Makamını ilgilendirecek bir suç tespit olunmadığından bu tahkikat neticesinde de beraatına karar verilmiştir.¹⁴⁶

Hasan Faiz Bey görev yaptığı yıllarda sadece bir kez vekâlet emri almıştır. Görülen lüzum üzerine, 13 Mayıs 1939 tarihinde Dâhiliye Vekâlet’inin vekâlet emri neticesinde Tokat Valisi olarak görev ifa etmiştir.¹⁴⁷

¹⁴² İBA, S.N:790, D.N:9

¹⁴³ İBA, S.N:790, D.N:9

¹⁴⁴ İBA, S.N:790, 12.02.1929 Tarihinde Dâhiliye Vekâletine sunulan Şüray-ı Devlet Tahkikat raporu.

¹⁴⁵ İBA, S.N:790, D.N:9

¹⁴⁶ İBA, S.N:790, D.N:8

¹⁴⁷ İBA, S.N:790, D.N:24

Hasan Faiz Bey'in nafakası üzerine olan eşi ve iki çocuğu vardı. Eşi Nerime Ergun, oğlu Hikmet Ergun ve kızı Birnur Ergun. Oğlu Hikmet Ergun devlet şurasında memur olması hasebiyle nafaka almamıştır.¹⁴⁸

Hasan Faiz Bey 10 Aralık 1908 tarihinde başladığı memuriyet hayatını, 1 Ocak 1948 tarihinde tamamlamıştır. Takriben 40 yıllık bir memuriyet hayatı olmuştur. Hasan Faiz Bey'in memuriyet hayatı boyunca birçok badire atlatmış, Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde önemli kademelerde vazife başında olmuştur. Bu durum, konumuzun esasını oluşturan diğer valilerimizin hayatı için de geçerli olacaktır. Görev süresince Balkan savaşları, 1. Cihan Harbi, Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması gibi hayati öneme haiz birçok olaya şahitlik etmiş, kırk yıllık memuriyet hayatını, üç yıl memurluk, sekiz yıl müşavirlik ve müdürlük, on üç yıl kaymakamlık ve on dokuz yıl da valilik yaparak tamamlamıştır.

Hasan Faiz Bey'in memuriyet hayatı 1908 yılında başlamış ve 1948 tarihinde sona ermiştir. 1948 yılı bütçesiyle kadrosu L cetveline alınmış olduğundan ve hizmet süresi de 30 yılı aşmış olduğundan yedi bin iki yüz lira ikramiye karşılığında emekliye sevk edilmiştir. İstanbul İdare Kurulu üyeliğinde görevliyken, 1 Ocak 1948 tarihinde, iki yüz kırk lira yirmi dört kuruş emekli maaşı şahsına ihdas edilmesi suretiyle emekliye sevk edilmiştir.¹⁴⁹

Hasan Faiz Bey, emekli olduktan sonra İstanbul'da yaşamaya başlamıştır. Emekli olarak oturduğu İstanbul'da 22 Temmuz 1957 tarihi Pazartesi günü hakkın rahmetine kavuşmuştur.¹⁵⁰

¹⁴⁸ İBA, S.N:790, D.N:19

¹⁴⁹ İBA, S.N:790, D.N:20

¹⁵⁰ Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Cilt 3, Örnek Matbaası, Ankara 1954, s.625

3.1.3.Döneminde Erzincan

Hasan Faiz Bey, Erzincan Valiliği yaptığı süreçte Gazi Mustafa Kemal'in Erzincan'ı teşriflerinde 29 Eylül 1924 tarihinde Erzincan Valisiydi.¹⁵¹ 29 Eylül günü Erzincan'ı teşrif eden Gazi Mustafa Kemal'i, Vali Faiz Bey'in dışında 8'nci Kolordu komutanı Asım Paşa, Belediye Reisi Hakkı Bey ve Halk Fırkasının bazı mensupları tarafından karşıladılar. Gazi Mustafa Kemal şehre girdiğinde büyük bir coşku ile karşılanmış, şehrin girişinden belediye binasına kadar halk caddelere akın etmiş, Paşa'yı sevgi seli içerisinde karşılamışlardır. Faiz Bey'in davetiyle vilayet binası da ziyaret edilmiştir. Ayrıca Gazi Paşa'nın şerefine o gece bir fener alayı da tertip edilmiştir. Mustafa Kemal ve beraberindeki heyet bir gece Erzincan'da konakladıktan sonra Erzurum'a hareket etmişlerdir.¹⁵²

Hasan Faiz Bey döneminde, 3'üncü Ordu müfettişliği karargâhının önünde bir bahçe inşa edilmiştir. Sonraki yıllarda, 1925 yılına gelindiğinde yapımı tamamlanan bu bahçe kullanıma açılmıştır. Bu bahçe "*Millet Bahçesi*" olarak adlandırılmış ve öylece kullanılmıştır. Faiz bey döneminde bu bahçe yıkılmış ve yerine bir meydan düzenlemesi teşekkül etmiştir. Bu meydanın ismi de "*Cumhuriyet Meydanı*" olarak belirlenmiştir.¹⁵³ Ayrıca önemli bir ulaşım hizmeti olarak teşekkül eden Tayyare Cemiyeti'nin Erzincan şubesi Hasan Faiz Bey döneminde, 25 Mayıs 1925 tarihinde açılmıştır.¹⁵⁴

Hacı Ali Bey ve Müftü Abdullah Bey kütüphaneleri de bu dönemde hizmete açılmıştır. Yapımı tamamlanan bu kütüphaneler, daha sonradan bir caminin içerisine taşınmıştır.¹⁵⁵

¹⁵¹ Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, s.360

¹⁵² *Atatürk 3'ncü Ordu Bölgesinde*, 3'ncü Ordu Komutanlığı Yayınları, Erzincan 1981, s.54-55

¹⁵³ İsmail Hakkı Akansel, *Kaybolan Şehir Eski Erzincan'dan Fotoğraflarla Anılar*, Ermat Ofset Yayınları, Erzincan 1999, s.63

¹⁵⁴ Eren, *Erzincan'daki Teşkilat Faaliyetleri 1918-1932*, s.113

¹⁵⁵ Akansel, *Kaybolan Şehir Eski Erzincan'dan Fotoğraflarla Anılar*, s.57

Bunların dışında vali Faiz Bey döneminde siyasi, idari ve askeri anlamda da bazı vakalar ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren sürekli bir problem olarak teşekkül eden Dersim hadiseleri bu dönemde de bazı olayların cereyan etmesiyle gündeme gelmiş, Dersim’de çeteleşmenin önlenmesi amacıyla bazı aşiret ve aşiret grupları farklı bölgelerde iskâna tabi tutulmuşlardır. Tam olarak buna yönelik bir durum da yaşanmıştır. Hükümetin kararıyla Dersim’de yaşayan bazı aşiret liderleri, hükümetin çıkardığı bir kararname neticesinde Erzincan bölgesinde çiftçiliğe müsait alanlarda iskâna tabii tutulmuşlardır.¹⁵⁶

Bu olayları müteakip Kürtçülük eylemleri de başlamıştı. Kürtçülük yaptıkları iddiasıyla bazı kişiler valilik idaresince tutuklama ve istiklal mahkemesine sevk gibi durumlara tabi tutulmuşlardır. Erzincan’da da silah kaçakçılığı yaptıkları iddiasıyla Mehmet oğlu Kürt Hüseyin adında bir şahıs tutuklanmış ve istiklal mahkemesine gönderilmiştir.¹⁵⁷

Gürcistan ve Ermenistan civarından gelen göçmenlerden bazıları, özellikle mübadele dışında kalanlar, meçhul şahıslar üzerinden ‘*Emval-i Metruke (terk edilmiş mallar)*’ hakkında bir işlem yapılması, hükümetin kararıyla bir iskâna tabi tutulacağı kararlaştırılmıştır.¹⁵⁸ Erzincan Milletvekili olarak o dönemde TBMM’de görev ifa eden Sabit Bey (Sağiroğlu) ‘in de *Elazığ-Dersim-Erzincan* yolunun yapılması hususunda Nafia Vekâlet’ine (Bayındırlık Bakanlığı) bir milyon lira tahsis edilmesi noktasında bir teklif sunmuş ve verilen karar neticesinde de yol yapımına başlanmıştır.¹⁵⁹ Yol yapımı bütçe tahsisi dışında bir de ‘*Vaskirt Çayı*’ dere ıslahı hususunda da bir bütçe talebi söz konusu olmuştur. Bu çayın bentlerinin inşasına yönelik otuz bin liranın Nafia Vekâlet’inden (Bayındırlık Bakanlığı) talebi söz konusu

¹⁵⁶ BCA, 30-18-1-1/ 15-49-11

¹⁵⁷ BCA, 30-18-1-1/ 14-48-5

¹⁵⁸ BCA, 30-18-1-1/ 14-41-2

¹⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 2.Dönem, 32.Birleşim, 1 Mart 1925

olmuş ve bütçe tahsis edilmiştir. 'Vaskirt Çayı' dere ıslahı projesi de uygulanmıştır.¹⁶⁰

Faiz Bey döneminde eğitim noktasında da önemli yenilikler yaşanmıştır. Özel idare ve milli eğitim müdürlüğü tarafından okullar inşa edilmiştir. Özel idare tarafından inşa edilen okullar; 1924'te "Cimin Bucağı Merkez Okulu", "Cimin Bucağı Radik Okulu", "Cengice Bucağı Merkez İlkokulu" yaptırılmıştır. 1925'de yine Özel İdare tarafından merkeze bağlı "Kiy Okulu" inşa edilmiştir. 1925'te Pülümür ilçesinde "Dereköy Okulu" inşa edilmiştir.¹⁶¹

Milli eğitim müdürlüğü tarafından inşa edilen okullar; 1924'te Kemah ilçesi "İhtik Okulu", 1925'de Refahiye ilçesi "Altköy Okulu", 1925'de Kuruçay ilçesi "Erhami Okulu" ve Kuruçay ilçesi "Merkez Okulu" inşa edilmiştir. 1926'da Merkez'e bağlı "Vakıf Brastik Okulu" inşa edilmiştir. Yine aynı tarihte Refahiye ilçesinde de "Divir Okulu" inşa edilmiştir.¹⁶² 1924 ve 1926 tarihleri arasında mülki ortaokulda öğrenci sayısı 34 kız ve 123 erkek olmak üzere toplam 157'dir. Yine aynı tarihlerde askeri ortaokulda toplam öğrenci sayısı ise 514'tür.¹⁶³

Cumhuriyet dönemi Erzincan'ın ilk valisi olan Faiz Bey'in (Ergun) Erzincan ve Erzincanlılar ile ilgili şu sözleri de önemlidir:¹⁶⁴

Erzincan'ın çok içten insanları bende iyi ve unutulmaz izlenimler bırakmıştır. Erzincan'ı her zaman özleyerek anarım. "

¹⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 2.Dönem, 75.Birleşim, 11 Mayıs 1925

¹⁶¹ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.353-368

¹⁶² Kemali *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.353-368

¹⁶³ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.370

¹⁶⁴ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.89

3.2.Ahmet Cevdet Bey (1875-1937) – Erzincan Valiliği (1926-1927)

3.2.1.Hayati

Ahmet Cevdet Bey 1878 Turgutlu doğumludur. Babasının adı Hüseyin Ağa, annesinin adı ise Fatma Hanım'dır.¹⁶⁵ Babası Malatyalıdır.¹⁶⁶ Manisa Turgutlu kazası nüfus siciline kayıtlıdır.¹⁶⁷ İzmir mektebi idadisinde okumuş, Mektebi Mülkiye'den ilim fünunda eğitim almış ve yüksek derece ile şahadetname alarak mezun olmuştur. İkinci sınıf kaymakamlık intihap namesine sahiptir.¹⁶⁸ Rumca ve Fransızca yabancı dillerine hâkimdir.¹⁶⁹

3.2.2.Memuriyet Dönemi

Ahmet Cevdet Bey'in ilk memurluğu Sivas vilayeti maiyet memurluğu olmuştur. 2 Eylül 1908 tarihinde buradaki görevine tayin edilmiş ve aynı gün görevine başlamış, 1 Eylül 1906 tarihinde buradaki görevi sona ermiştir. Burada görev yaptığı süreçte Kangal kazasında Aşar ihale memurluğu yapmış, akabinde Dar'üs Sanayi Hamidiye Mektebinde müdür muavinliği ve hesap memurluğu görevlerini deruhte etmiş, bu görevde bulunduğu sıralarda iki aylığına Merzifon Kaymakamlığı görevinde vekâlet görevinde bulunmuştur.¹⁷⁰

Sivas vilayeti maiyet memurluklarında bulunduktan sonra, Ahmet Cevdet Bey'in yeni görevi Suşehri Kazası Kaymakamlık görevi olmuştur. Buraya terfi'en 17 Ekim 1906 tarihinde tayin edilmiş, görevinde de muvaffakiyet elde etmiştir. Bu görevinin

¹⁶⁵ İBA, S.N: 1110
Babası: Hüseyin Ağa
Annesi: Fatma Hanım
Doğum yeri ve Tarihi: 1878, Turgutlu
Nüfusa kayıtlı olduğu il: Manisa
Milliyeti: Türk
Devlet işine girdiği tarih: R. 20 Ağustos 1319- (2 Eylül 1903)

¹⁶⁶ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.998

¹⁶⁷ İBA, S.N:1110, D.N:2

¹⁶⁸ İBA, S.N:1110, D.N:2

¹⁶⁹ İBA, S.N:1110, D.N:2

¹⁷⁰ İBA, S.N:1110, D.N:3b

akabinde de Koyulhisar Kazası Kaymakamlık görevine getirilmiş, Koyulhisar'daki görevine 7 Nisan 1907'de naklen tayin kılınmıştır. Maaşı beş yüz on kuruş zamlanmış ve bin beş yüz kuruşa yükseltilmiştir. Buradaki görevi esnasında belli bir zaman diliminde Hamidiye Kaymakamlık görevine de vekâlet etmiştir.¹⁷¹

1 Ekim 1909 tarihinde Bor Kazası Kaymakamlığına naklen tayin edilmiştir.¹⁷² Buradaki görevinin ardından, 1 Mart 1910 tarihinde iki bin beş yüz kuruş maaşla Ropcos Kazası Kaymakamlığına atanmıştır.¹⁷³ Ropcos Kazası¹⁷⁴ Kaymakamlığına tahvilen atanmıştır. Tahvilen atama yer değiştirme yani becayış usulüne göre yapılmıştır.¹⁷⁵ Ropcos Kaymakamı iken Balkan harbinin başlamasıyla 5 Kasım 1912'de İstanbul'a gelip burada çeşitli görevlerde bulunmuş, maaşında da bin kuruş fedakârlık yapmış, harp boyunca bin beş yüz kuruş üzerinden maaş almaya devam etmiştir.¹⁷⁶

29 Nisan 1913 tarihinde bin yüz kuruş maaşla Maçka Kazası Kaymakamlığına naklen tayin edilmiş ve buradaki görevinden 25 Şubat 1914 tarihinde ayrılmıştır.¹⁷⁷ 10 Şubat 1914 tarihinde Of Kazası Kaymakamlığına aylığı iki bin kuruş maaşla tahvilen tayin edilmiştir. Maaşı aynı kalmak suretiyle buradan tekrar Maçka Kaymakamlığına tahvilen yani becayış usulü ile tayin edilmiştir.¹⁷⁸

14 Kasım 1915 tarihinde Zonguldak Kazası Kaymakamlığına iki bin beş yüz kuruş maaşla naklen tayin edilmiştir. Zonguldak kazasında kaymakamlık görevini deruhte ettiği süreçte, Zonguldak Kazası 1919 tarihinde liva (sancak) statüsüne

¹⁷¹ İBA, S.N:1110, D.N:3b

¹⁷² İBA, S.N:1110, D.N:2

¹⁷³ İBA, S.N:1110, D.N:2

¹⁷⁴ Abdullah Özkan, *İlber Ortaylı'nın Sunumu ile Osmanlı'nın İzinde*, Boyut Yayınları, İstanbul 2015, s.248

¹⁷⁵ İBA, S.N:1110, D.N:3b

¹⁷⁶ İBA, S.N:1110, D.N:3b

¹⁷⁷ İBA, S.N:1110, D.N:3

¹⁷⁸ İBA, S.N:1110, D.N:3b

getirilince, buradaki kaymakamlık görevi sona ermiş ve 1 Haziran 1920'de beş yüz kuruşluk zam yapılarak Zonguldak Sancağı Mutasarrıf vekâlet emrine getirilmiştir.¹⁷⁹

Vekâlette bulunduğundan dolayı buradaki görevi kısa sürmüştür ve 21 Haziran 1920'de Ömerli Kazası Kaymakamlık görevine tayin edilmiş, ancak maaşında beş yüz kuruşluk azalma olmuştur ki bu miktarın da vekâlet ücreti olduğu tahmin edilmektedir. 7 Haziran 1921'de buradaki görevi sona ermiştir.¹⁸⁰

21 Eylül 1921 tarihinde iki bin beş yüz kuruş maaşla Gebze Kazası Kaymakamlığına İstanbul hükümeti tarafından naklen tayin edilmiş ancak bu tarihlerde, ülkenin harp halinde olması sebebiyle buradaki görevine başlayamamıştır.¹⁸¹

27 Şubat 1923 tarihinde iki bin beş yüz kuruş maaşla Develi Kaymakamlığına naklen tayin edilmiştir. Burada görev yaptığı süreçte maaşı bin kuruş zamlanarak üç bin beş yüz kuruşa yükseltilmiştir.¹⁸²

29 Ekim 1923 tarihinde beş bin kuruş maaşla Çorum vilayeti vali vekilliğine tayin edilmiştir. Atama usulü kararname ile terfien olmuştur. 27 Temmuz 1924 tarihinde asaleti tasdik edilmek suretiyle Çorum Valisi olmuştur. 1 Haziran 1925 tarihinde altı bin kuruş maaşla Çorum'da valilik görevine başlamıştır. Ardından maaşına bin kuruşluk bir zam daha yapılmış ve maaşı yedi bin kuruşa yükseltilmiştir. Buradaki görevi 14 Haziran 1926 tarihinde sona ermiştir.¹⁸³

Ahmet Cevdet Bey 30 Mayıs 1926 tarihinde Erzincan Valiliğine naklen tayin edilmiş¹⁸⁴ ve 1 Temmuz tarihinde buradaki görevine başlamıştır. Buradaki görevi esnasında Heyet-i Mahsusa tarafından âdem-i istihdamına karar verilmiştir. Atama

¹⁷⁹ İBA, S.N:1110, D.N:3b

¹⁸⁰ İBA, S.N:1110, D.N:3

¹⁸¹ İBA, S.N:1110, D.N:3b

¹⁸² İBA, S.N:1110, D.N:3b

¹⁸³ İBA, S.N:1110, D.N:3

¹⁸⁴ BCA, 30-18-1-1/ 19-36-13

usulü yine kararname ile ve naklen tayin kılınmak şeklinde olmuştur. 31 Temmuz 1927 tarihinde Erzincan Valiliği görevi sona ermiştir.¹⁸⁵

17 Ekim 1929 tarihinde sekiz bin kuruş maaşla Artvin Valiliğine kararname usulü ile tayin olmuştur. 10 Ekim tarihinde buradaki görevine başlamış, 14 Ekim 1931 tarihinde Artvin Valiliğindeki görevi sona ermiştir.¹⁸⁶ 9 Eylül 1931 tarihinde kararname usulü ile Kars Valiliğine naklen tayin edilmiş olup 17 Ekim 1931 tarihinde buradaki görevine başlamıştır. Ahmet Cevdet Bey'in Kars Valiliği yaptığı sırada memuriyet derecesi kıdemine binaen 4.sınıf memuriyet rütbesine terfi ettirilmiştir. Memuriyet terfi aldıktan sonra maaşı bin kuruş zamlanarak dokuz bin kuruşa yükseltilmiştir. 27 Temmuz 1935 tarihinde buradaki görevinden ayrılmıştır.¹⁸⁷

21 Haziran 1935 tarihinde Rize Valiliğine dokuz bin kuruş maaşla naklen tayin edilmiş ve 1 Ağustos tarihinde buradaki görevine başlamıştır. Atama usulü yine kararname ile olmuştur. Görülen lüzum üzerine 4 Haziran 1937 tarihinde 6768 sayılı kararname ile emekliliğe sevk edilmiştir.¹⁸⁸ Ahmet Cevdet Bey, emekliliğinden kısa bir süre sonra "enfarktüs" hastalığına yakalanmış ve vefat etmiştir.¹⁸⁹

Ahmet Cevdet Bey görev yaptığı süreçlerde önemli mükâfatlara laik görülmüştür. Zonguldak Kazası Kaymakamı iken aşar vergisinin tahsili noktasında gösterdiği gayretlerden dolayı 27 Mayıs 1914 tarihinde takdirname ile ödüllendirilmiştir. Yine Zonguldak Kazası Kaymakamı iken tevkif kararı verilen 19 şakinin (suçlu) Divan-ı Harp yönetimine tevdi edilmesi ve Zonguldak kazasının intizam ve emniyetinin sağlanması hususunda gösterdiği gayretlerden dolayı Hariciye Nezareti tezkeresi ile 21 Şubat 1916 tarihinde takdirnameye layık görülmüştür.¹⁹⁰

¹⁸⁵ İBA, S.N:1110, D.N:3b

¹⁸⁶ İBA, S.N:1110, D.N: 3

¹⁸⁷ İBA, S.N:1110, D.N:3b

¹⁸⁸ İBA, S.N:1110, D.N:3b

¹⁸⁹ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.999

¹⁹⁰ İBA, S.N:1110, D.N:4

Ahmet Cevdet Bey Çorum vilayeti valilik görevini icra ederken, 1 Haziran 1925 tarihinde, Mıntıka Ziraat Mektebi'nin bir an evvel eğitime uygun hale getirilmesi hususundaki gayretlerinden dolayı takdirname ile ödüllendirilmiştir. Yine Çorum Valisi iken şehirde yapımı devam eden bazı mekteplerin inşaatı hususundaki gayretleri ve hızlı yapılması hususunda göstermiş olduğu özveri neticesinde, 1 Kasım 1924 tarihinde takdirname ile ödüllendirilmiştir. Aynı şekilde şehirde imar edilmeye çalışılan kütüphane yapımı sırasında göstermiş olduğu gayretlerden dolayı 14 Şubat 1925 tarihinde Maarif Vekâleti tarafından takdirname ile ödüllendirilmiştir. Yine yolların ıslahı ve tamiri noktasında göstermiş olduğu üstün gayretler ve hızlı temin noktasında göstermiş olduğu çabalar neticesinde 4 Haziran 1925 tarihinde Nafia Vekâleti tarafından takdirname ile ödüllendirilmiştir. Yine Çorum Valisi iken muzır hayvanlardan çevreyi korumak ve bu konuda çıkarılan kanunların tatbiki hususunda göstermiş olduğu gayretlerden dolayı 7 Ekim 1925 tarihinde Ziraat Vekâleti tarafından takdirname ile ödüllendirilmiştir. Çorum Valisi iken son olarak, mahalli idarenin işlerindeki faaliyetler ve eğitim hayatındaki tatbik ve düzenlemelerden dolayı Dâhiliye Vekâleti tarafından 19 Haziran 1925 tarihinde takdirname ile ödüllendirilmiştir.¹⁹¹

Kars Valisi olduğu dönemde, görev yaptığı süre boyunca şehirde yapılması planlanan yol inşaatlarında göstermiş olduğu azami dikkati ve gayretleri üzerine Nafia Vekâleti tarafından 13 Aralık 1932 tarihinde takdirname ile ödüllendirilmiştir. Yine Kars valisi iken ziraat işlerindeki gayretlerinden dolayı Ziraat Vekâleti tarafından 14 Şubat 1933 tarihinde takdirname ile ödüllendirilmiştir.¹⁹²

Rize Valisi olduğu dönemde soyadının tescil edilmesi noktasında göstermiş olduğu faaliyetler üzerine Dâhiliye Vekâleti tarafından 20 Haziran 1936 tarihinde kendisine gönderilen ve birçok ile örnek olduğu kanaati getirilen takdir yazısı ile¹⁹³ takdirname ile ödüllendirilmiştir.¹⁹⁴

¹⁹¹ İBA, S.N:1110, D.N:4

¹⁹² İBA, S.N:1110, D.N:4

¹⁹³ İBA, S.N:1110, *Dâhiliye Vekili tarafından 25 Haziran 1936 Tarihinde Gönderilen Takdirname Yazısı.*

¹⁹⁴ İBA, S.N:1110, D.N:4

Beraat ve hüsnü hizmetleri genellikle aynı olaydan müstenittir. Kars Valiliği sırasında ceza düzenlemeleri ve zimmet ilişiği olmadığı hususunda beraatı söz konusuysen, diğer tüm memuriyet hayatında da tevkifat-ı nizamname ve zimmet ilişikleri olamadığına dair tasdikler mevcuttur.¹⁹⁵

Ahmet Cevdet Bey Zonguldak Kaymakamı olduğu dönemde dūřmanın saldırılarına karşı koymasđ, şehrin korunmasđ ve asayişin temini, şehrin imarı ve ihyasđ hususunda gösterdiği gayretlerden dolayı ve askerlik görevini yapanların en buhranlı ve sancılı zamanlarda bile görevini tam manasıyla yapmasđ hususunda göstermiş olduğu üstün hizmetlerden dolayı '*Dördüncü Osmanî Nişanına* layık görülmüştür.¹⁹⁶

Ahmet Cevdet Bey memuriyet hayatđ boyunca iki defa sağlık yönünden izne ayrılmıştır. Memuriyet hayatđ boyunca genel sıhhi hali iyi olup, iki kez sağlık raporu ile izne tabi olmuştur. Bu izinler Rize Valisi olduğu dönemlerde olmuştur. Birincisi Dâhiliye Vekâletinin Rize Valiliğine göndermiş olduğu yazıdan da anlaşılacağı üzere 14 Aralık 1935 tarihinde¹⁹⁷, ikincisi ise 29 Eylül 1936 tarihindedir.¹⁹⁸

Ahmet Cevdet Bey hayatđ boyunca birçok kez tahkikata tabi tutulmuştur. Ömerli Kazası Kaymakamı olduğu dönemde 22 Ağustos 1922 ve 18 Eylül 1922 tarihleri arasında, bölgede mukim olan Hikmet Molla isminde bir vatandaşın hissedar olduğu çiftliği zorla başkalarına teslim etmesinden dolayı, Üsküdar memurin encümeni tarafından alınan kararlar şûrayı Devlet Mülkiye ve Maarif Dairesince 22 Ağustos tarihinde tasdik kılınmıştır.¹⁹⁹

Çorum Valisi olduğu dönemde de terk edilmiş bir binanın ihale edilerek muhteşem bir hale getirildikten sonra yüksek fiyatlara satabilecekken çok düşük miktarlara satılması hususunda bir tahkikatđ olmuştur. Memuriyetlerini suiistimal

¹⁹⁵ İBA, S.N:1110, D.N:8

¹⁹⁶ İBA, S.N:1110, D.N:22

¹⁹⁷ İBA, S.N:1110, *Dâhiliye Vekâletinin 14.12.1935 Tarihinde Rize Valiliğine Göndermiş Olduğu Mezuniyet Yazısı.*

¹⁹⁸ İBA, S.N:1110, D.N:6

¹⁹⁹ İBA, S.N:1110, D.N:9

eyledikleri düşünölen bazı şahıslarla birlikte, Mülkiye Müfettişliğı tarafından 29 Kasım 1925 tarihinde tahkikat icra edilmiştir.²⁰⁰ Çorum Valisi olduğı dönemde 21 Mart-25 Mart 1926 tarihleri arasında, hizmeti bünyesinde bulunan ana okulu müdüriyetinin maaş artırılması noktasında göstermiş olduğı inisiyatif gereğı hakkında tahkikat başlatılmış, davanın Büyük Millet Meclisi muhakeme dairesince reddine karar verilmiştir.²⁰¹

Artvin Valisi olduğı dönemde de kendi yetkisi dışında para kullanılmasında dolayı tahkikata tabi tutulmuş, 9 Ocak 1933 tarihinde soruşturması lehte sonuçlanarak tahkikat sona erdirilmiştir.²⁰²

Ahmet Cevdet Bey'in memuriyet hayatı boyunca dairesince hakkında verilen kararlar vardır. Birincisi, Gebze Kaymakamlığı döneminde memuriyet hayatında şayıbedar olmadığından encümen mazbatasınca 29 Ocak 1923'te karar verilmiştir. İkincisi ise, Erzincan Valisi olduğı dönemde hakkında verilen Âdem-i İstihdam kararıdır.²⁰³

Ahmet Cevdet Bey, memuriyet hayatı boyunca iki kez açık veya vekâlet emrine bırakılmıştır. Bunlardan ilki Zonguldak Kazası Kaymakamı iken Zonguldak kazasının bir sancak haline getirilmesinden sonra sancak mutasarrıfı olarak görev yapması olmuştur. İkincisi ise Erzincan Valiliğı sırasında 31 Temmuz 1927 Tarihinden 10 Kasım 1929 tarihine kadar Âdem-i İstihdamından dolayı açık emrinde kalmıştır.²⁰⁴

Ahmet Cevdet Bey'in şarktaki hizmetleri de 3 ilde olmuştur. İlk olarak 30 Mayıs 1926'dan 31 Temmuz 1927 tarihine kadar görevde olduğı Erzincan Valiliğı olmuştur. İkincisi ise 10 Kasım 1929 tarihinden 4 Mayıs 1931 tarihine kadar görev yaptığı Artvin Valiliğı olmuştur. Üçüncü ve son şark görevi ise, 17 Ekim 1931'de göreve başladığı

²⁰⁰ İBA, S.N:1110, D.N:9

²⁰¹ İBA, S.N:1110, D.N:9

²⁰² İBA, S.N:1110, D.N:9

²⁰³ İBA, S.N:1110, D.N:11

²⁰⁴ İBA, S.N:1110, D.N:24

Kars Valiliği olmuştur.²⁰⁵ Ahmet Cevdet Bey Artvin Valiliği ve Kars Valiliği yaptığı zamanlarda kıdem zammına haiz olmuştur. Artvin Valisi olduğu dönemde şarkta iki yıldan fazla bulunmasından dolayı 14 Ekim 1931 tarihinde 1 yıllık kıdem zammına layık görülmüş, Kars Valisi olduğu dönemde de şarkta daha 2 sene hizmetine binaen memuriyet kanununun 37. maddesi gereğince kıdemine 1 yıl zam yapılmış ve 23 Eylül 1933 tarihinde 1 yıllık daha kıdem zammına layık görülmüştür.²⁰⁶ Ahmet Cevdet Bey şarkta uzun süre görev yapmasından dolayı kendi isteği doğrultusunda kıdem zammı talep etmiş, Üçüncü Umum Müfettişliği üzerinden Dâhiliye Vekâletine bu durum bildirilmiştir. Dâhiliye Vekâletinden gelen 29 Haziran 1936 tarihli yazıda, şarktaki hizmetinin düşünülmesi gibi takriben 6 yıl olmadığı, Erzincan Valisi olduğu dönemde Âdem-i İstihdama maruz kalması, Artvin'de görev ifa ederken Artvin'in şark statüsünden çıkarılmasıyla Ahmet Cevdet Bey'in şark hizmeti bu durumlar göz önüne alınarak hesaplandığında 5 yıl 2 ay 12 güne tekabül etmiş ve 2 yıllık kıdem zammına layık görülmüştür.²⁰⁷

Ahmet Cevdet Bey'in evli olup olmadığı noktasında net bir görüş olmamasına karşın²⁰⁸, sicil dosyasında evli olduğu ve 3 oğlu ve 1 kızı olduğu görülmektedir. Üzerine nafakası olanlar, karısı Samiye Hanım (1302), oğlu Fuat Bey (1328), oğlu Mithat Bey (1333), oğlu Orhan Bey (1336) ve kızı Türkan Hanım (1332) 'dir.²⁰⁹ Ahmet Cevdet Bey'in vefatında sonra, Dâhiliye Vekâlet'ince ailesine doksan altı lira Ceman aylığı bağlanmış ve maaşın hangi adrese gönderileceği hususu da ayrıca belirtilmiştir.²¹⁰

²⁰⁵ İBA, S.N:1110, D.N:14

²⁰⁶ İBA, S.N:1110, D.N:16

²⁰⁷ İBA, S.N:1110, *Dâhiliye Vekâletinin Üçüncü Umum Müfettişliğine Gönderdiği 8527 Sayılı 29 Haziran 1936 Tarihli Yazısı.*

²⁰⁸ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.999

²⁰⁹ İBA, S.N:1110, D.N:19

²¹⁰ İBA, S.N:1110, *Dâhiliye Vekâletinin Diyarbakır Vilayeti Defterdarlığına Gönderdiği 24.11.1941 Tarihli 6963 Sayılı Yazısı.*

Ahmet Cevdet Bey Rize Valisi iken görülen lüzum üzerine 4 Haziran 1937 tarihinde 6768 sayılı kararname ile emekliliğe sevk edilmiştir.²¹¹

3.2.3.Döneminde Erzincan

Ahmet Cevdet Bey'in Erzincan'da görev yaptığı süreçlerde şehirde önemli durumlar hâsıl olmuştur. Siyasi, sosyal, eğitim, askeri vs. gibi alanlarda dikkat çekici durumlar yaşanmıştır. Görevinin henüz ilk aylarında 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamaları yapılmıştır. Vali Beyin riyasetinde, valilik uhdesinde şehir halkının da meydana toplanması neticesinde 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamaları büyük bir coşku içerisinde gerçekleştirilmiştir. Kutlamalar esnasında 26-30 Ağustos muharebelerine katılarak büyük taarruzun canlı tanıklarından olan 3. Ordu topçu alayı subaylarından Kemal Bey, muharebeyi halka büyük bir coşku ve heyecan içerisinde anlatmış, zafer kutlamalarına ayrı bir renk katmıştır.²¹²

Ahmet Cevdet Bey döneminde de Kürtçülük hadiseleri yaygın bir şekilde yaşanmıştır. Cumhuriyet öncesi ve sonrasında, özellikle Güneydoğu Anadolu ile Doğu Anadolu bölgelerinde baş gösteren Kürt isyanları, Ermeni ayaklanmaları ve Ermeni isyanları, bölge halkı ve bölge idarecileri üzerinde sürekli bir huzursuzluk vesilesi olmuştur. Yine Ahmet Cevdet Bey'in Erzincan Valisi olduğu dönemde iki farklı hadise ile karşı karşıyayız. Bunlardan ilki Erzincan'ın Armudal-ı Kebir köyünden Nişan oğlu, 1299 (1883) doğumlu "Keork" isminde bir kişinin vatandaşlıktan çıkarılması,²¹³ ikinci olay ise; Erzincan nüfusuna kayıtlı "Ermenak Şahinkaya" isminde bir kişinin vatandaşlıktan çıkarılması olayıdır.²¹⁴

Bu hadiseler şunu gösteriyor ki; o dönemlerde devlet dâhilde ve hariçte sürekli olarak Ermeniler ve Kürtler özelinde Cumhuriyeti ve hükümeti sürekli olarak yıpratma, zor durumda bırakma, milleti huzursuzluğa sevk etme gibi durumlar ile

²¹¹ İBA, S.N:1110, D.N:3b

²¹² Akansel, *Kaybolan Şehir Eski Erzincan'dan Fotoğraflarla Anılar*, s.84

²¹³ BCA, 30-18-1-1/ 22-81-7

²¹⁴ BCA, 30-18-1-1/ 19-29-17

mücadele etmiş, bunların neticesinde de vatandaşlıktan çıkarma gibi çözümler ortaya konulmuştur.

Ahmet Cevdet Bey döneminde eğitim alanında da önemli değişiklikler olmuştur. İl özel idaresi ve milli eğitim müdürlüğü tarafından imece usulüyle birçok okulun yapıldığına şahit oluyoruz. İl Özel İdaresi tarafından inşa edilen okul; Kuruçay'da, '23 *Nisan İlkokulu*''dur.²¹⁵

Milli eğitim müdürlüğü tarafında inşa edilen okullar ise şunlardır: Kemah ilçesi "*Tan Okulu* ve "*Kerer Okulu* yapılmıştır. Tan okulu; iki bin lira bedelle kerpiç bina olarak inşa edilmiştir. Kerer Okulu ise; iki bin beş yüz lira bedelle, yarım kâgir olarak inşa edilmiştir. Refahiye ilçesinde ise; "*Divir Okulu* köylülerin de yardımıyla, 400 lira bedelle yarım kâgir olarak inşa edilmiştir. Bu tarihlerde şehirde faaliyet gösteren iki önemli eğitim kurumu vardır; mülki ortaokul ve askeri ortaokul. Mülki ortaokulda okuyan öğrenci sayıları 1927'ye kadar olan kısımda 157 öğrenci ve 8 öğretmen, askeri ortaokul da okuyan öğrenci sayısı ise; 1926'da 278 öğrenci ve 22 öğretmen iken, 1927'de ise 263 öğrenci ve 22 öğretmen şeklindedir. Aynı yıl içerisinde öğrenci sayısında ciddi bir artış olmuş ve öğrenci sayısı takriben dört yüz civarında olmuştur.²¹⁶ Ahmet Cevdet Bey döneminde Erzincan nüfusu takriben 88.000 civarındadır. Bu hesaplamalar vali Ali Kemali tarafından hükümet istatistikleri ve çalışmaları göz önüne alınarak, aynı zamanda doğum oranları ile ölüm oranları da mukayese edilerek hesaplanmıştır. Merkez nüfus; 21535, Refahiye; 11205, Kemah; 15755, Kuruçay; 9336, Pülümür (Tunceli sınırları içerisindedir) ;8957, Kiğı (şu an Bingöl sınırları içerisindedir) ; 21677 şeklindedir.²¹⁷

²¹⁵ *Erzincan İlinde Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim*, Celepler Matbaası, Erzincan 1998, s.23

²¹⁶ Kemali *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.357-370

²¹⁷ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.345

Ahmet Cevdet Bey Erzincan dönemi bu şekilde ulaşılabilecek tüm kaynaklardan elde edilen bilgilerin ışığında sunulmaya çalışılmıştır. Ahmet Cevdet Bey'in 1934'te Soyadı kanunu neticesinde aldığı soyadı ile birlikte ismini tam manasıyla zikredecek olursak; Ahmet Cevdet Ertuğrul olarak kayıtlara geçmiştir.²¹⁸

²¹⁸ İBA, S.N:1110, D.N:2

3.3.Mehmet Fevzi DALDAL (1881-1946) –Erzincan Valiliği (1927-1928)

3.3.1.Hayati

Mehmet Fevzi Bey 1881 Haymana doğumludur. Babasının adı Musa Mecidi Efendi, annesi ise Cenant Hanım'dır.²¹⁹ Babası Haymana kazası mukavelat noterlerinden ve Müderris payelilerinden Daldal-zade Musa Efendi'dir.²²⁰ Haymana nüfus siciline kayıtlıdır. Ankara Mektebi İdadisin'de okumuş ve aynı zamanda Mektebi Mülkiye'de mürettep dersleri tahsil etmiş iyi derece ile şahadetname alarak mezun olmuştur. Aynı zamanda Haymana Mektebi İdadisin'de okumuş ve Türkçe kitabet etmiştir. Türkçe lisan dışında, Fransızca ve Ermenice lisanlarına hâkimdir.²²¹

3.3.2.Memuriyet Dönemi:

Mehmet Fevzi Bey'in ilk memuriyet yeri Ankara Vilayeti maiyet memurluğu olmuştur. 10 Ocak 1907 tarihinde buradaki görevine tayin edilmiş, aylığı beş yüz kuruş ile görevine başlamıştır.²²² Ankara maiyet memurluğu görevine getirilmesi, Mektebi Mülkiye'den mezun olmasına binaen fahri olarak tayin edilmesi ile vaki olmuştur.²²³ Buradaki görevinden 17 Ağustos 1909 tarihinde ayrılmış ve bin yüz yirmi beş kuruş aylık ile 2 Ekim 1909 tarihinde Demirci Kazası Kaymakamlığına tayin edilmiştir.²²⁴ Burada görev yaptığı esnada maaşı bin beş yüz kuruşa yükseltilmiştir. 29 Mayıs 1911 tarihinde buradaki görevinden ayrılmış, 7 Temmuz 1911 tarihinde becayiş

²¹⁹ İBA, S.N:1115

Babası: Musa Mecidi Efendi

Annesi: Cenant Hanım

Doğum Yeri ve Tarihi: 1881- Haymana

Nüfusa Kayıtlı Olduğu İl: Ankara

Milliyeti: Türk

Devlet İşine Girdiği Tarih: R.28 Kânunuevvel 1322 (10 Ocak 1907)

²²⁰ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Cilt 2, s.2

²²¹ İBA, S.N:1115, D.N:2

²²² İBA, S.N:1115, D.N:3

²²³ İBA, S.N:1115, D.N:3b

²²⁴ İBA, S.N:1115, D.N:3

yapmak suretiyle Aydın Demirci kazasından Koçhisar Kazası Kaymakamlığına becayiş ile naklen tayin kılınmıştır.²²⁵ 7 Kasım 1911'de buradaki görevinden ayrılarak, naklen tayin edilmek suretiyle 14 Kasım 1911'de Hapishane-i Umumiye Müdüriyetine bin sekiz yüz kuruş maaşla tayin edilmiş,²²⁶ Hapishane-i Umum müdürlüğü görevine tevdi ettikten sonra maaşı iki bin kuruşa yükseltilmiştir. 31 Temmuz 1913 tarihinde buradaki görevinden ayrılmış ve tekrardan kaymakamlık görevine iade edilmiştir.

Bir sonraki görev yeri, 23 Temmuz 1913 tarihindeki Tavas Kazası Kaymakamlık görevi olmuştur. İki bin kuruş maaşla buraya tayin kılınmıştır.²²⁷ Hapishane-i umum müdüriyetinden sonra, Tavas Kaymakamlığı görevi terfi görevi olmuş, naklen ve terfi'en buraya tayin edilmiştir.²²⁸

10 Nisan 1914 tarihinde, iki bin beş yüz kuruş maaşla Anamur Kazası Kaymakamlık görevine tayin edilmiştir.²²⁹ Anamur Kaymakamı iken aynı zamanda İçel (Mersin) Mutasarrıflığı vekâletinde de bulunmuştur.²³⁰ Burada yaklaşık olarak 5 yıl görev yapmış, Anamur Kaymakamlığı ve İçel Mutasarrıflığı vekâlet emrini görevlerini beraber yürütmüştür.

Anamur Kaymakamlığı görevinden sonra, 29 Eylül 1919 tarihinde iki bin beş yüz kuruş maaşla Şile Kazası Kaymakamlığına tayin edilmiştir.²³¹ Burada ki görevine Encümen-i Müdiran kararıyla tayin edilmiştir.²³² Şile Kaymakamı iken başka bir idarecinin suçlu olması ve gözaltında olmasından dolayı, buradaki kaymakamlık görevinin de boş kalmaması açısından, Encümen-i Müdiran kararıyla vekâlet emri üzerine buraya tayin edilmiş, 26 Aralık 1920 tarihinde buradaki görevini tamamlamış, 3 Mart 1921 tarihinde Aydın Vilayet mektupçuluğu görevine, görevde bulunduğu

²²⁵ İBA, S.N:1115, D.N:3b

²²⁶ İBA, S.N:1115, D.N:3

²²⁷ İBA, S.N:1115, D.N:3

²²⁸ İBA, S.N:1115, D.N:3b

²²⁹ İBA, S.N:1115, D.N:3

²³⁰ İBA, S.N:1115, D.N:3b

²³¹ İBA, S.N:1115, D.N:3

²³² İBA, S.N:1115, D.N:3b

kaymakamlıklardaki görev aksamaları nedeniyle yine Encümen-i Müdiran kararıyla tayin edilmiştir.²³³ Ancak bu tarihlerde Aydın vilayeti Yunan işgali altındaydı.

Aydın vilayetinde 2 yıl görev yaptıktan sonra, 17 Şubat 1923 tarihinde, kararname usulüne göre, Üçüncü sınıf Mülkiye Müfettişliği görevine tevdi etmiştir.²³⁴ Maaşı üç bin kuruşa yükseltilmiştir. 1 Ekim 1923 tarihinde, Mülkiye Müfettişi iken Memurin Müdüriyeti müzakeresiyle maaşında bin kuruş zam yapılarak dört bin kuruşa yükseltilmiştir. Bu görevi ifa ederken, 18 Aralık 1923 ve 7 Şubat 1924 tarihleri arasında bin iki yüz kuruş maaşla, İdare-i Umumiye Vilayet Müdüriyeti görevini de vekâleten yürütmüş²³⁵, bu görevleri başarıyla icra ettiğinden dolayı, İkinci Sınıf Mülkiye Müfettişliği görevine terfi etmiştir.

17 Ocak 1925 tarihinde, ikinci sınıf Mülkiye Müfettişliği görevine, Terfi 'en tayin kılınmıştır.²³⁶ Maaşında zam yapılarak önce beş bin kuruşa ardından yine maaşına zam yapılarak altı bin kuruşa yükseltilmiştir.²³⁷

Mehmet Fevzi Bey'in sonraki görev yeri çalışma konusunun da esasını oluşturan Erzincan Valiliği olmuştur. 11 Ağustos 1927 tarihinde Erzincan Valiliğine naklen tayin olmuş, aynı gün buradaki görevine başlamıştır. Erzincan Valiliğine tayini yine kararname usulüne göre gerçekleştirilmiştir. Erzincan Valiliğinde takriben 1 yıl görev yapan Mehmet Fevzi Bey, 4 Nisan 1928 tarihinde Erzincan Valiliği görevinden ayrılmıştır. Erzincan'da görev yaptığı süreçte maaşı altı bin kuruş olmuştur.²³⁸ Sonrasında Erzurum valiliğine naklen tayin edilmiştir.

Mehmet Fevzi Bey'in sonraki görev yeri Erzurum Valiliği olmuştur. Buraya da kararname usulüne göre 19 Şubat 1928 tarihinde naklen tayin edilmiş, 11 Nisan'da

²³³ İBA, S.N:1115, D.N:3b

²³⁴ İBA, S.N:1115, D.N:3

²³⁵ İBA, S.N:1115, D.N:3b

²³⁶ İBA, S.N:1115, D.N:3

²³⁷ İBA, S.N:1115, D.N:3b

²³⁸ İBA, S.N:1115, D.N:3b

buradaki görevine başlamıştır.²³⁹ Mehmet Fevzi Bey Erzurum Valiliği yaptığı sırada maaşına iki bin kuruş zam yapılarak 4.sınıf rütbeye terfi etmiştir. Hem maaşı iki bin kuruş zamlanmış hem de sınıfı 4.dereceye çıkarılmış, görevinin sonuna doğru maaşı bin kuruş daha artarak dokuz bin kuruşa yükseltilmiştir.²⁴⁰

Mehmet Fevzi Bey'in sonraki görev yeri, Afyon Valiliği olmuştur. 20 Eylül 1931 tarihinde Afyon'a tayin edilmiş, 15 Kasım tarihinde buradaki görevine başlamıştır. Afyon Valiliği yaptığı süreçte kıdemine binaen sınıfı 3. sınıfa terfi ettirilmiştir.²⁴¹ Buradaki görevinden 15 Aralık 1932 tarihinde ayrılmıştır.

Mehmet Fevzi Bey'in sonraki görev yeri Isparta Valiliği olmuştur. 21 Kasım 1932 tarihinde buradaki görevine on bin kuruş maaşla naklen tayin edilmiştir.²⁴² Isparta valiliği yaptığı süreçte maaşı on iki bin beş yüz kuruşa yükseltilmiş ve kıdemine binaen derecesi de ikinci sınıfa terfi ettirilmiştir. Mehmet Fevzi Bey Isparta Valisi iken 2. sınıf derecesi ve on iki bin beş yüz kuruş maaşıyla, kıdemine binaen yaklaşık olarak 33 yıllık memuriyet hayatından sonra 25 Haziran 1940 tarihinde Yüksek Vekâlet Makamınca da tasdik edilmek suretiyle emekliliğe sevk edilmiştir.²⁴³

Mehmet Fevzi Bey görev yaptığı süre boyunca çeşitli mükâfatlara layık görülmüştür. Görevde olduğu süreçte vazifesi icabı göstermiş olduğu üstün gayretler ve başarılarından dolayı ödüllendirilmiş, iki defa "takdirname" almıştır.²⁴⁴

Birinci takdirname Demirci Kaymakamı olduğu dönemde verilmiştir. Bölgeyi istila eden çekirge sürüsü ile yeterli mücadele etmesi, çekirgelerin itlafi noktasında göstermiş olduğu gayretler neticesinde 7 Temmuz 1910 tarihinde takdirnameye layık görülmüştür. İkincisi ise Koçhisar Kaymakamı olduğu dönemde verilmiştir. Bölgedeki askeri yapılar üzerinde disiplin ve mesai hassasiyeti göstermesi ve donanmanın yardım

²³⁹ İBA, S.N:1115, D.N:3

²⁴⁰ İBA, S.N:1115, D.N:3b

²⁴¹ İBA, S.N:1115, D.N:3b

²⁴² İBA, S.N:1115, D.N:3

²⁴³ İBA, S.N:1115, D.N:3b

²⁴⁴ İBA, S.N:1115, D.N:4

ve celp dönemine hazırlık noktasında fazla mesai icra etmesi ve durumu neticelendirmesinden dolayı Kasım 1911 tarihinde ikinci kez takdirnameye layık görülmüştür. Bunların dışında Anamur Kaymakamı olduğu dönemde, 1916ve 1917 seneleri harplerinde göstermiş olduğu üstün vazifelerden dolayı *‘Harp Madalyası’* verilmiştir.²⁴⁵

Mehmet Fevzi Bey’in memuriyet hayatı boyunca sıhhi hali genelde iyidir. Buna binaen memuriyet hayatı boyunca sağlık gerekçesiyle pek izin almadığını görüyoruz. Isparta Valisi olduğu dönemde *‘ilel’ül emrazdan’* (Hastalık veya Sakatlık) neticesinde, 21 Ağustos 1932 tarihinde raporlardan da anlaşılacağı üzere bir sağlık durumu söz konusu olduğunu anlayabiliriz.²⁴⁶

Mehmet Fevzi Bey görev yaptığı süreçlerde birkaç defa tahkikat geçirmiştir. Mehmet Fevzi Bey’in geçirdiği tahkikatlar Erzurum Valisi olduğu dönem içindedir. 1 Nisan 1932 tarihli tahkikat raporunda Erzurum vilayeti dâhilinde, mevcut bulunan *‘Alican Çetesi* olarak bilinen grupla işigali neticesinde tahkikata tabi tutulmuştur. Yine Erzurum Valisi olduğu dönemde (1 Aralık 1931-7 Mart 1932), Hınıs Kaymakamı tarafından kendisine yağ gönderilmesini talep etmek ve Hınıs’a geldiğinde mal müdürü ve tahsil memurunu dövmekle itham edilmiş ve bu husus üzerine de tahkikata tabi tutulmuştur.²⁴⁷ Şûrayı Devlet’te verilen karar neticesinde Mehmet Fevzi Bey’e isnat olunan suçlamalarda şahsi olarak kimsenin şikâyetçi olmaması sonucu hakkında verilen tahkikat incelemesi reddedilmiştir.²⁴⁸ Üçüncü olarak yine Erzurum valisi olduğu dönemde, muallim mektebi inşaatında numuneye uygun taş kullanılmamak suçundan itham edilmiş ve 8 Mayıs 1932 tarihli tahkikata tabi tutulmuştur.²⁴⁹

²⁴⁵ İBA, S.N:1115, D.N:22

²⁴⁶ İBA, S.N:1115, D.N:15

²⁴⁷ İBA, S.N:1115, D.N:9

²⁴⁸ İBA, S.N:1115, *Şurayı Devlet Heyet-i Umumiyesi Tarafından verilen 7 Mart 1932 Tarihli Karar Sureti.*

²⁴⁹ İBA, S.N:1115, D.N:9

Mehmet Fevzi Bey'in Erzurum Valisi olduğu dönemde, Erzurum sınırları içerisinde "*Alican Çetesi*" adında bir terör grubu ortaya çıktığını görüyoruz. Bu çeteye mensup birkaç kişinin Erzurum civarındaki köyleri basarak halkın mal ve eşyasını gasp eylemeleri, Hasankale'nin mescitli karyesinde Hani oğlu Halit ile oğlu Mihri Ali'yi ve Asya adında bir kadını katletmeleri²⁵⁰, çetelerin bölgede ortaya çıkardığı huzursuzluğu bizlere göstermektedir. Yine, bölge jandarma raporlarının da derlenerek Birinci Umum Müfettişliğe gönderdiği raporlarda Alican Çetesinin yarattığı huzursuzluk ifade edilmiştir.²⁵¹

Mehmet Fevzi Bey'in şarktaki hizmeti yaklaşık olarak 4 yıllık bir zaman dilimini kapsamıştır. 11 Ağustos 1927 tarihinde ilk olarak atandığı Erzincan Valiliği ve 3 Ekim 1931 tarihine kadar görevde olduğu Erzurum Valilikleri, şark hizmeti olarak hal tercümesine kayıtlıdır.²⁵² Demirci Kazası Kaymakamı olduğu dönemde kaza idare meclisi kararıyla karye ziyaretlerine gittiği vakit, özel harcırah aldığına nispeten 23 Mart 1911 tarihinde alınan karar neticesinde, "*Tevbih*" cezasıyla cezalandırılmıştır.²⁵³

Mehmet Fevzi Bey'in memuriyet hayatı boyunca hakkında birçok tezkiye kararı verilmiştir. Anamur Kaymakamı olduğu dönemde Mülkiye Müfettişi Mehmet Emin Bey tarafından 1 Ocak 1918 tarihinde verilen mütalaada zeki, faal ve sakin olduğu ifade olunmuş, yine Anamur Kaymakamı iken İçel Mutasarrıfı Ata Bey tarafından da vazifesinde üstün gayret ve hüsnü hizmetinden dolayı namuskâr ve takdire şayan görev ifa ettiği ifade edilmiş ve 26 Şubat 1918 tarihinde taltif edilmiştir. Demirci Kazası Kaymakamı iken, Saruhan mutasarrıf vekili muhasebeci Ali Bey tarafından, bölgeyi istila eden çekirgelerin itlafı noktasında göstermiş olduğu gayretlerden dolayı 7 Haziran 1920 tarihinde takdire şayan görülmüştür. Koçhisar Kazası Kaymakamı iken, Konya Valisi Arif Paşa tarafından, donanmayı celp noktasındaki hazır ve nazır durumundan dolayı, 7 Haziran 1911 tarihinde takdire şayan görülmüştür. Yine

²⁵⁰ İBA, S.N:1115, *Erzurum Vilayetinin 2 Aralık 1930 Tarihli 23 No lu Tahrirat Sureti*.

²⁵¹ İBA, S.N:1115, *Birinci Umum Müfettişliğe Gönderilen 25 Ekim 1931 Tarihli Rapor*.

²⁵² İBA, S.N:1115, D.N:14

²⁵³ İBA, S.N:1115, DN:5

Anamur Kazası Kaymakamı olduğu dönemde, Çanakkale muharebesinde bulunan askerler için toplanan 1000 sığırın hem toplanması hem de sevk edilmesi noktasında göstermiş olduğu gayretlerden, Anamur ve Alaiye kazasının telgraf hatlarının ikmali noktasında göstermiş olduğu gayretler ve 4. Ordu'nun iaşesinin toplanması ve sevk edilmesindeki hassasiyeti ve uzun mesai harcaması da 3 Aralık 1915'te takdire şayan görülmüştür. Şile Kaymakamı olduğu dönem içerisinde Şile kazasının asayişini temin etme ve istikrarı sağlama hususundaki gayretleri ve eşkıya Yorgi'nin derdest edilmesi hususundaki üstün vazifesinden dolayı Üsküdar mutasarrıfı Ziver Bey tarafından, 12 Ocak 1920 ve 11 Şubat 1920 tarihlerinde takdire layık görülmüştür.²⁵⁴

Mehmet Fevzi Bey memuriyet hayatı boyunca birçok kez mezuniyet (izin) almıştır. Erzincan Valisi olduğu dönemde, 17 Eylül ve 10 Ekim 1927 tarihleri arasında, fikiratı nizamiye'ye tevkif olduğundan 15 gün, Erzurum Valisi olduğu dönemde, 2 Mart ve 4 Mayıs 1933 tarihleri arasında, oğlunun Darülfünuna kayıt yaptırmak gerekçesiyle 2 ay, Isparta Valisi olduğu dönemde senelik iznine binaen 2 ay, yine Isparta Valisi olduğu dönemde senelik iznine binaen 15 Temmuz ve 30 Ağustos 1934 tarihleri arasında 2 ay, yine Isparta valisi olduğu dönemde senelik iznine binaen 7 Eylül ve 10 Ekim 1935 tarihleri arasında 1 ay, yine Isparta valisi olduğu dönemde senelik iznine binaen 8 Kasım ve 30 Kasım 1935 tarihleri arasında 1 ay ve son olarak yine aynı dönemde senelik iznine binaen 6 Eylül ve 16 Ekim 1936 tarihleri arasında 1 ay izin kullanmıştır.²⁵⁵

Erzincan ve Erzurum Valilikleri sırasında dört sene şark görevi ifa etmesinden dolayı 21 Ağustos 1930 ve 14 Ekim 1931 tarihlerinde iki kez kıdem zammı almıştır.²⁵⁶

Mehmet Fevzi Bey 10 Ocak 1907 tarihinde başladığı memuriyet hayatını, 5 Aralık 1939'da tamamlamıştır. 32 yıl memuriyet hayatı olmuştur. 32 yıllık memuriyet hayatını, 5 yıl memurluk, 5 yıl mülkiye müfettişliği, 10 yıl kaymakamlık ve 12 yıl da valilik yaparak tamamlamıştır. Isparta Valisi iken Aralık 1930 tarihinde yapılan

²⁵⁴ İBA, S.N:1115, D.N:13

²⁵⁵ İBA, S.N:1115, D.N:6

²⁵⁶ İBA, S.N:1115, D.N:16

TBMM seçimlerinde Ankara mebusu olarak seçildi. Mebusluk görevini de 1946 tarihine kadar yaptı ve 1946 seçimlerinde yeniden seçilemeyince siyasetten de ayrılmış oldu. Emekli olarak İstanbul'da oturmakta iken, 11 Ocak 1946 Perşembe sabahı vefat etmiştir.²⁵⁷

3.3.3.Döneminde Erzincan

Mehmet Fevzi Bey'in Erzincan Valilik dönemi oldukça kısa sürmüştür, takriben 8 aylık bir zaman diliminde Erzincan Valiliği görevini icra etmiştir. Buradaki görevinin kısa sürmesinden dolayı da onun Erzincan Valiliği dönemi hakkında pek fazla bilgiye ulaşamıyoruz. Ulaşabildiğimiz kadarıyla Mehmet Fevzi Bey'in Erzincan valiliği süresince birtakım gelişmeler hâsıl olmuştur.

Bu dönemde Erzincan vilayetinde görev ifa eden Erzincan hapisane müdürü olarak bulunan Şerif Bey ve vakıflar müdürü olarak bulunan Sait Beylerin, millî mücadele döneminde göstermiş oldukları gayretlerinden dolayı kendilerine istiklal madalyası verilmesi hususunda talepleri söz konusudur. Başvekâlete gönderilen talep yazısında, istiklal madalyası almak arzusunu dile getirmeleri ilginç bir olay olarak kayıtlara geçmiştir.²⁵⁸

Bunların dışında, şehrin o dönemki önemli mekânlarından bir tanesi olarak bilinen "*Gazi Paşa Mektebi (Taş Mektep)*" inşa edilmiştir. Gazi Paşa Mektebi, İl Özel İdaresi tarafından üç bin lira bedelle inşa edilmiş,²⁵⁹ bu bina daha sonra vuku bulan büyük Erzincan depreminde (1939) yıkılmıştır.

Eğitim alanında yine önceki dönemlerde olduğu gibi yenilikler devam etmiş, il özel idaresi ve milli eğitim müdürlüğü tarafından okullar inşa ettirilmiştir. 1928 tarihinde Cengizce bucağı "*Kismikör Okulu*", il özel idaresi tarafından iki yüz elli lira bedelle kerpiç bina olarak inşa edilmiş, bu bina daha sonradan Milli Eğitim

²⁵⁷ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.932

²⁵⁸ BCA, 30-10-0-0/ 196-342-18

²⁵⁹ Akansel, *Eski Erzincan'da Tarihi Kışla ve Askeri Yapılar*, s.145

Müdürlüğüne devredilmiştir.²⁶⁰ Bunlardan başka il özel idaresi tarafından yapıldığını tahmin ettiğimiz başka okullar da vardır. Kemaliye’de *‘Topkapı İlköğretim Okulu’* (1928), *‘Dutluca Köyü İlköğretim Okulu’* (1928) ve *‘Apçağa Köyü İlköğretim Okulu’* (1927) inşa edilmiştir.²⁶¹ *‘Yalnızbağ İlkokulu’* milli eğitim müdürlüğü tarafından iki bin lira bedelle kerpiç bina olarak inşa edilmiştir.²⁶² Bu dönemde Erzincan’da mülki ortaokul ve askeri ortaokul da aktif olarak eğitim vermeye devam ediyordu. Askeri ortaokul mevcudu; 459 öğrenci ve 22 öğretmen, mülki ortaokul mevcudu ise; 183 öğrenci ve 6 öğretmen şeklindedir.²⁶³

Mehmet Fevzi Beyin yaklaşık olarak 8 ay sürmüş olan Erzincan Valiliği görevi döneminde Erzincan’da neler olduğu noktasında az da olsa bilgi sahibi olabiliyoruz. 11 Ağustos 1927 tarihinde başladığı Erzincan Valiliği görevini 3 Nisan 1928 tarihinde tamamlamıştır. Mehmet Fevzi Bey’in Erzincan ve Erzincanlılar hakkında söylediği şu cümleler kayda değer olarak görülmelidir:²⁶⁴

‘Spikör, Munzur, Keşiş ve Karadağ silsileleri arasında ve kendi adını alan geniş bir ovanın ortasında kurulmuş olan ‘Erzincan’ şehri, ovanın genişliği, havanın yumuşaklığı ve canlılığı, bağlarının çokluğu ve boşluğu açısından doğunun incisi derecesindedir. Bu bölgenin çoğunluğunu oluşturan Türk köylerinin saflığı ve sadeliği, öz Türk’ün en belirgin karakterini göstermektedir. 8 ay kadar kısa bir süre idaresinin başında bulunduğum bu il halkının bende bıraktığı izlenim, ölümsüz bir eseri takdir ve beğenidir.’

²⁶⁰ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.354

²⁶¹ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.353-358

²⁶² Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.357

²⁶³ Kemali *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.370

²⁶⁴ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.96

3.4.Ahmet Azmi HEPER (1878-1937) – Erzincan Valiliği (1928)

3.4.1. Hayatı

Ahmet Azmi Bey 1878 tarihinde Midilli adasının Kolonya kasabasında doğmuştur. Babası Selim Bey, annesi Behane Hanım'dır.²⁶⁵ Ayvalık nüfus siciline kayıtlıdır. Midilli mektebi idadi mülkiyesinde ve mektebi hukukta okumuş, bu okuldan 2 Ağustos 1899'da iyi derece ile mezun olmuş, 3 Ocak 1905 tarihinde şahadetname almıştır.²⁶⁶

3.4.2.Memuriyet Dönemi

Ahmet Azmi Bey'in ilk görev yeri İstanbul mülhakatı adliye müfettişliği kalemî mülazımlığı olmuştur. Buraya 1901 yılında tayin edilmiştir ancak buradaki görevinin bir nevi staj olarak yapıldığını anlıyoruz. Yaklaşık olarak 4 yıl burada kaldıktan sonra 22 Ekim 1905 tarihinde ayrılmış ve aynı tarihte Pogon Bidayet Mahkemesi Müddei Umumi Muavinliğine (Savcı Yardımcısı) bin kuruş maaşla tayin edilmiş,²⁶⁷ bu göreve ise encümen-i intihabın adliye kararıyla tayin edilmiştir.²⁶⁸

Ahmet Azmi Bey'in sonraki görevi Petriç Bidayet Mahkemesi Müddei Umumi muavinliği görevi olmuş, 10 Eylül 1907 tarihinde bin kuruş maaşla buraya tayin edilmiştir. 5 Eylül 1909 tarihinde buradaki görevinden ayrılmış, bin iki yüz kuruş maaşla Edremit Bidayet mahkemesi riyaseti görevine terfi etmiştir. Burada 4 yıl görev ifa ettikten sonra 10 Nisan 1913 tarihinde bin beş yüz kuruş maaşla İstanbul polis merkez memurluğu görevine getirilmiştir. Takriben 4 ay bu görevi ifa ettikten sonra

²⁶⁵ İBA, S.N:985

Babası: Selim Bey

Annesi: Behane Hanım

Doğum Yeri ve Tarihi: 1878, Midilli

Nüfusa Kayıtlı Olduğu İl: Balıkesir

Milliyeti: Türk

Devlet İşine Girdiği Tarih: R.9 Teşrinievvel 1321 (22 Ekim 1905)

²⁶⁶ İBA, S.N:985, D.N:2

²⁶⁷ İBA, S.N:985, D.N:2

²⁶⁸ İBA, S.N:985, D.N:3b

14 Ağustos tarihinde ²⁶⁹, gayretle çalışma ve görevinde ilerlemesinden ötürü, terfi almak suretiyle İstanbul birinci sınıf merkez memurluğuna tayin edilmiştir.

Buradaki görevine 15 Ağustos tarihinde başlamış, 1 yıl burada kaldıktan sonra 6 Eylül 1914 tarihinde bin yedi yüz elli kuruş maaşla Beyoğlu Kısmi Adli Riyaseti görevine naklen tayin edilmiştir.²⁷⁰ Burada yaklaşık olarak 4 ay gibi bir zaman diliminde görev icra etmiş, ancak kıdemi gereği ve kısmi idari ve adli reislerinin birinci sınıf merkez memuru hükmünde olmasına binaen görülen lüzum üzerine Üsküdar Polis Müdüriyeti Kısmı İdari Riyaseti görevine nakledilmiştir.²⁷¹

14 Eylül 1914 tarihinde bin yedi yüz elli kuruş maaş ile Üsküdar Polis Müdüriyeti Kısmi İdari Riyaseti görevine tayin edilmiştir. Bu görevdeyken kendi talep ve arzusu neticesinde birinci sınıf merkez memurluğuna nakli gerçekleştirilmiştir.²⁷²

14 Ocak 1915 tarihinde Beyoğlu birinci sınıf merkez memurluğuna yine aynı maaş miktarıyla naklen tayin edilmiş, yaklaşık olarak burada 1,5 yıl görev ifa ettikten sonra 14 Temmuz 1916 tarihinde, yine aynı kadro derecesiyle aynı görevi ifa etmek üzere tayin edilmiştir.

Sonraki görev yeri Eminönü birinci sınıf merkez memurluğu olmuş, buraya 1750 kuruş maaşla 14 Temmuz 1916 tarihinde naklen tayin edilmiş ve yaklaşık olarak 6 ay burada görev yaptıktan sonra, hakkında ortaya konulan bazı ithamlardan dolayı bazı sorunlarla uğraşmak zorunda kalmış ve buradaki görevinden ayrılmıştır.²⁷³ Eminönü birinci sınıf merkez memurluğu görevini icra ettiği süreçlerde, başından ilginç bir olay geçtiğini görüyoruz. Ahmet Azmi Bey'in sorumluluğunda olan bir vazifesinde ihmal suçu arandığını görüyoruz. Mühim addedilecek bir cinayet olayının araştırılmasında göstermiş olduğu takipte ihmal ve umursamazlıktan dolayı, polis müdüriyeti umumisinden meslekteki bekası da sorun edilmek suretiyle, işten el çektilmesi

²⁶⁹ İBA, S.N:985, D.N:3

²⁷⁰ İBA, S.N:985, D.N:3

²⁷¹ İBA, S.N:985, D.N:3b

²⁷² İBA, S.N:985, D.N:3b

²⁷³ İBA, S.N:985, D.N:3

hususunda hakkındaki ithamlardan ötürü açığa alınma durumu ile karşılaştığını görüyoruz. Polis Müdüriyet-i Umumiyesi Ahmet Azmi Bey'i polislikten azletmiş, ancak memurluktan tamamıyla çıkarılmadığı için başka bir görevde çalışabilmesinin yolu açık tutulmuştur. Bundan sonraki görevi alt kadro derecesinde olmuş, Fransızca öğretmenliği göreviyle tekrardan memuriyet hayatı devam etmeye başlamıştır.²⁷⁴

Ahmet Azmi Bey'in bu görevinden azil sürecinden sonraki görev yeri Şehit Niyazi Bey zükur numune mektebi Fransızca muallimliği (öğretmenliği) görevi, daha sonra aynı okulda Türkçe muallimliği görevleri olmuştur.²⁷⁵ Ahmet Azmi Bey'in bu azil süreci çok sürmemiş, 18 Ekim 1917 tarihinde Beyrut Eyaleti Sur Kazası Kaymakamlığı görevine terfian tayin kılınmıştır. Buradaki görevine Encümen-i Müdiren kararıyla atandığını görüyoruz. Ahmet Azmi Bey Beyrut vilayetinde Sur Kazası Kaymakamı olarak, 23 Aralık 1917 tarihinde bin beş yüz kuruş maaşla göreve başlamış, ancak Sur Kazasının Fransızlar tarafından işgal edilmesi üzerine 6 ay Beyrut'ta esir kalmıştır. Sonrasında Fransızlar tarafından İngiliz vapuru ile İstanbul'a gönderilmiş, bu zaman zarfında görevi boyunca alamadığı maaşlarının verilmesi talebiyle başvurmuş ve 1 Aralık 1918 ile 1 Mart 1919 tarihleri arasında alamadığı maaşları bin beş yüz kuruş olarak kendisine ödenmiştir.²⁷⁶

Ahmet Azmi Bey'in sonraki görevi Edremit Kazası Kaymakamlığı olmuş, 13 Şubat 1923 tarihinde vekâleten tayin kılınmıştır. Buraya ilk olarak vekâleten iki bin beş yüz kuruş maaşla tayin edilmiş, ardından asaleten ataması yapılmıştır. Bu tarihlerde Edremit kazasının Yunan işgaline uğraması neticesinde Ahmet Azmi Bey, merkeze çekilmeyi tercih etmiştir. Ahmet Azmi Bey'in geri çekilmesi Kuvayi Milliye ile olmuş, 30 Haziran 1920'de geri çekilmeye başlamışlardır.²⁷⁷

Ahmet Azmi Bey'in sonraki görevi Bafra Kazası Kaymakamlığı olmuş, buraya 22 Ocak 1922'de tayin edilmiş, ancak buradaki görevine başlayamadan 21 Mart 1922

²⁷⁴ İBA, S.N:985, D.N:3b

²⁷⁵ İBA, S.N:985, D.N:3b

²⁷⁶ İBA, S.N:985, D.N:3b

²⁷⁷ İBA, S.N:985, D.N:3b

tarihinde Boyabat Kazası Kaymakamlığına tayin edilmiştir. Boyabat kazasında 6 ay kaldıktan sonra, 27 Eylül 1922 tarihinde Biga mutasarrıflığı Bayramiç kazasına tayin edilmiştir. Fakat buradaki görevine başlamadan, Ayvalık Kazası Kaymakamlığına 12 Kasım 1922 tarihinde iki bin beş yüz kuruş maaşla naklen tayin edilmiş ve burada 3 ay kaldıktan sonra 13 Şubat 1923 tarihinde, yine aynı maaşla Edremit Kazası Kaymakamlığına naklen tayin edilmiştir. Ancak buradaki görevine gitmediği ve Ayvalık Kazası Kaymakamlığında ipkaen (yerini durdurma) kaldığı anlaşılmaktadır. Burada görevliyken maaşı da bin kuruş zam yapılmak suretiyle üç bin beş yüz kuruşa yükseltilmiş, 15 Kasım 1923 tarihine kadar bu görevinde kaldığı görülmektedir.²⁷⁸

Ahmet Azmi Bey, Ayvalık Kazası Kaymakamı görevindeyken 7 Kasım 1923 tarihinde Bandırma Kazası Kaymakamlığı görevine tayin edilmiş olsa da buradaki görevine başlamadığını görüyoruz. Kararname atamasıyla buraya üç bin kuruş maaşla tayin edilmiş, ancak görevine başlamayıp yaklaşık olarak 7 ay boşta kaldığını görüyoruz. Ahmet Azmi Bey'in görevine neden başlamadığı ve bu 7 aylık süreçte ne yaptığı konusunda sicil dosyasında herhangi bir ifade olunmadığından bu konuda bir malumatımız maalesef yoktur.²⁷⁹

Ahmet Azmi Bey bu boşluktan sonra 22 Mayıs 1924 tarihinde dört bin kuruş maaşla Menemen Kazası Kaymakamlığına tayin edilmiş, buradaki görevine 23 Haziran'da başlamış ve 8 Kasım 1925 tarihinde buradaki görevinden ayrılmıştır.²⁸⁰

1 Kasım 1925 tarihinde beş bin kuruş maaşla, İzmir Emniyet Müdürlüğü görevine terfian tayin edilmiş olup 9 Kasım tarihinde buradaki görevine başlamış, yaklaşık 10 aylık görevinin ardından tekrar kaymakamlık görevine rücu etmiştir. 10 Ağustos 1926 tarihinde, dört bin kuruş maaşla Söke Kaymakamlığı göreviyle tekrar kaymakam olarak atanmıştır. 5 Eylül 1926 tarihinde buradaki görevine başlamış ve ilk valilik görevi olan Erzincan Valiliği görevine terfi etmiştir.²⁸¹

²⁷⁸ İBA, S.N:985, D.N:3

²⁷⁹ İBA, S.N:985, D.N:3

²⁸⁰ İBA, S.N:985, D.N:3b

²⁸¹ İBA, S.N:985, D.N:3

Ahmet Azmi Bey'in ilk valilik görev yeri, konumuzun da esasını oluşturan Erzincan Valiliği olmuştur. Birçok memuriyet, polislik, öğretmenlik ve kaymakamlık görevlerinden sonra vali olarak, 19 Şubat 1928 tarihinde kararname usulüne göre Erzincan Valiliğine tayin edilmiş, 6000 kuruş maaşla 4 Nisan 1928 tarihinde görevine başlamıştır. Yaklaşık olarak 7 ay Erzincan Valiliği görevinde bulunmuş²⁸², 12 Kasım 1928 tarihinde Sinop Valiliğine tayin edilmiştir. Ahmet Azmi Bey'in Erzincan Valiliği görevi, çalışma ve memuriyet hayatındaki tek şark görevi olarak da kayıtlara geçmiştir.

Erzincan valiliği görevinden başka, şark görevi olmamış, bu şark görevi de bahsedildiği üzere 7 ay sürmüştür.²⁸³

Ahmet Azmi Bey 10 Ekim 1928 tarihinde altı bin kuruş maaşla kararname usulüne göre Sinop Valiliğine tayin kılınmıştır. 18 Kasım tarihinde buradaki görevine başlamış, görev yaptığı süreçte maaşı iki bin kuruş zamlanarak sekiz bin kuruşa yükseltilmiştir.²⁸⁴

Ahmet Azmi Bey'in memuriyet hayatının son görevi Tekirdağ Valiliği olmuştur. 5 Ocak 1933 tarihinde kararname usulüne göre sekiz bin kuruş maaşla buraya tayin kılınmış, 5 Şubat'ta buradaki görevine başlamış, 19 Haziran 1935 tarihinde buradaki görevi ve memuriyet hayatı sona ermiştir.²⁸⁵ Kıdemine binaen maaşın da bin kuruş zam yapılarak²⁸⁶ 9000 kuruşa yükseltilmiş ve kadro derecesi de dördüncü sınıfa çıkarılmıştır. Üç takdirname almasından dolayı kıdem zammı iyileştirilmiş ve bu bin kuruşluk zam maaşına eklenmiştir.²⁸⁷ Ahmet Azmi Bey 29 yıllık memuriyet hayatını 19 Haziran'da tamamlamış ve 1851 sayılı kanunun 3'üncü maddesine göre emekliliğe sevki icra vekilleri (bakanlar kurulu) heyetince 19.06.1935 tarihinde onaylanmıştır.²⁸⁸

²⁸² İBA, S.N:985, D.N:3

²⁸³ İBA, S.N:985, D.N:14

²⁸⁴ İBA, S.N:985, D.N:3

²⁸⁵ İBA, S.N:985, D.N:3b

²⁸⁶ İBA, S.N:985, *Dâhiliye Vekili Tarafından Sinop Valisi Ahmet Azmi Bey'e Gönderilen 25.10.1932 Tarihli Sicil Yazısı.*

²⁸⁷ İBA, S.N:985, D.N:16

²⁸⁸ İBA, S.N:985, D.N:3b

Ahmet Azmi Bey görev yaptığı süre boyunca, çeşitli mükâfatlara layık görülmüştür. Görevde olduğu süreçte vazifesi icabı göstermiş olduğu üstün gayretler ve başarılarından dolayı 4 kez "takdirname" ile ödüllendirilmiştir. Takdirnamelerinden üç tanesi Sinop Valisi olduğu dönemde verilmiştir. Birincisi; Maarif Vekâleti tarafından gösterilen lüzum üzerine olmuş ve 24 Ağustos 1930 tarihinde takdirname ile taltif edilmiş, ikincisi; bulunduğu görevindeki mesaisi ve faaliyetlerine binaen Maliye Vekâleti tarafından 10 Temmuz 1929 tarihinde verilmiş, üçüncüsü ise; yine Maarif Vekâleti tarafından bölgedeki eğitim faaliyetlerine göstermiş olduğu ciddi alakalar neticesinde 12 Mart 1932 tarihinde verilmiştir. Memuriyet hayatındaki son takdirnamesi, Tekirdağ Valisi olduğu dönemde, Ziraat Vekâleti tarafından bölgede bulunan hayvanların ıslahı ve çoğaltılması hususunda göstermiş olduğu gayretlerden dolayı 25 Aralık 1933 tarihinde verilmiştir.²⁸⁹

Ahmet Azmi Bey'in sicil dosyasındaki veriler incelendiğinde sağlık durumunun iyi olduğu görülmektedir.²⁹⁰ Ancak memuriyet hayatı boyunca birçok defa izne ayrılmıştır. Menemen Kaymakamı olduğu dönemde, sağlık durumuna istinaden 29 Temmuz 1925 tarihinde 1 ay izin aldığı, Söke Kaymakamı olduğu dönemde memuriyet kanununun 84'üncü maddesine istinaden 14 Ekim 1927 tarihinde 2 ay, 17 Ocak 1928 tarihinde de 1 ay izin aldığı görülüyor.²⁹¹

Valilik dönemlerinde ise; Sinop Valisi olduğu dönemde yıllık izin olarak 25 Mart 1929 tarihinde 20 gün, 13 Temmuz 1929 tarihinde 15 gün izinli kalmış, rahatsızlıklarına binaen 6 Ağustos ve 10 Ekim 1931 tarihlerinde 2 ay, 19 Mayıs 1930 tarihinde kendi talebi doğrultusunda 7 gün, 28 Mayıs 1932 tarihinde temdi 'den izin aldığı, yine sağlık durumuna binaen 19 Kasım 1932 tarihinde 15 gün, 6 Aralık 1932 tarihinde de refikasının (eş) rahatsızlığından dolayı 15 gün ve Sinop Valisi iken son olarak da 7 Ocak 1933 tarihinde yine temdi 'den 10 gün izin aldığı görülüyor. Tekirdağ Valisi olduğu dönemde de yine birkaç defa izin aldığını görüyoruz. Sağlık durumuna

²⁸⁹ İBA, S.N:985, D.N:4

²⁹⁰ İBA, S.N:985, D.N:15

²⁹¹ İBA, S.N:985, D.N:6

binaen 1 Nisan 1933 tarihinde sekiz gün, yine sağlık durumuna binaen 9 Temmuz 1934 tarihinde beş ay, temdi'den 28 Kasım 1934 tarihinde iki ay, yine aynı sebeple 4 Şubat 1935 tarihinde iki ay izin almış ve son olarak 22 Nisan 1935 tarihinde önceki izinlerinin bitiminden itibaren sağlık durumuna binaen altı ay daha izin almış olduğunu görülmektedir.²⁹²

Ahmet Azmi Bey memuriyet hayatı boyunca birçok defa tahkikata maruz kalmıştır. Petriç kazası bidayet mahkemesi savcı muavinliğini görevini icra ederken 19 Şubat 1923 tarihinde, Ahmet Azmi Bey'in görev yaptığı mahkeme salonunda bir kişinin çantasını unutmuş ve bunun neticesinde çalınmış olabileceğini düşünerek tapu kâtibi Mehmet Efendi'den şikâyetçi olmuştur. Yapılan araştırmalar neticesinde Mehmet Efendi'nin suçsuz olduğu kanaatine varılmış, ancak Mehmet Efendi bu duruma karşılık kendisine şahitlik etmek üzere "*Cinci Hoca*" lakaplı bir kişiyi tanık göstererek davadan beraat etmiştir. Fakat bundan sonra bir tahkikat da Ahmet Azmi Bey'e açılmış ve yapılan soruşturma neticesinde Ahmet Azmi Bey'in sorumsuzluğuna kanaat getirilerek beraatına karar verilmiştir.²⁹³

Ahmet Azmi Bey'in ikinci tahkikatı Edremit Bidayet Mahkemesinde görev yaparken olmuştur. Soruşturmanın konusu siyasetle alakalı olmuş, Ahmet Azmi Bey'in savunması alındıktan sonra evraklarının değerlendirilmesinin ardından Adliye Encümeni İntihabınca memurların siyasetle alakalarının olmaması gerektiği ve azline engel olacak başka bir sebep olmaması kanaatiyle 20 Eylül 1913 tarihinde hakkında verilen azil kararı onaylanmıştır.²⁹⁴

Ahmet Azmi Bey'in bir tahkikatı da Eminönü Merkez Memurluğu görevini ifa ederken yaşanmıştır. Görevindeki lakaytlık ve işine kayıtsızlığından dolayı görevinden azledilmiş olsa da, pişman olması durumunda başka kurumlarda görev

²⁹² İBA, S.N:985, D.N:6

²⁹³ İBA, S.N:985, D.N:9

²⁹⁴ İBA, S.N:985, D.N:11

yapabileceği Polis Müdüriyeti Umumiyesi Heyet'ince 22 Mart 1917 tarihinde alınan karar kendisine bildirilmiş ve Ahmet Azmi Bey de bu kararı kabul etmesinden dolayı memuriyet hayatına tekrardan geri dönmüştür.²⁹⁵

Ayvalık Kaymakamı olarak görev ifa ederken, kendi akrabalarına usule aykırı olarak hane tahsis etmek, Hasan Hulki Efendi isminde bir kişiyi makamından kovmak, ayrıca makamında Ekrem Hayrettin Bey isminde bir kişiyi aşağılama ve darp etmek iddiasından suçlu bulunmuş 7 Ocak 1925 tarihinde mahkemesinin reddine karar verilmiş ve bu karar 19 Mayıs 1925 tarihinde TBMM Meclis-i Memurini Muhakeme dairesince tasdik edilmiştir.²⁹⁶ Yine Ayvalık Kazası Kaymakamı olduğu dönemde vakıflara ait fabrika ve zeytinlikleri teminat almadan ihale etmesinden dolayı, görevini suiistimal ettiği gerekçesiyle 27 Mayıs 1925 tarihinde tahkikata tabii tutulmuş ve soruşturma sonucunda beraat etmiştir.²⁹⁷

Söke Kazası Kaymakamı olduğu dönemde, kanuna aykırı iş ve işlemlerinden dolayı tahkikata tabi olmuş, Aydın vilayet-i idare heyetinden alınan karar neticesinde mahkemesinin reddine karar verilmiş ve bu karar TBMM muhakeme encümeni tarafından tetkik olunarak, alınan kararın doğru olduğu tespit edilmiş ve onaylanmıştır.²⁹⁸ Yine Söke Kaymakamlığı sırasında, Aydın hapishane müdürü İsmail Hakkı Efendi'ye verdiği kanuna uygun olmayan oturma izni ve bir mahkûmu kanunsuz şekilde tahliye ettirdiği gerekçesiyle tahkikata tabi tutulmuş ve Aydın Vilayeti İdare Heyetince 13 Temmuz 1927 tarihinde bu iddialardan dolayı suçsuzluğu tespit edilmiş ve mahkemesinin reddine karar verilmiştir.²⁹⁹

Sinop Valisi olduğu dönemde iki farklı tarihte aynı olay neticesinde bir tahkikat yapıldığını görülmektedir. İlk olarak 7 Temmuz 1931 tarihinde, şöyle bir olay vuku bulmuştur: İhtiyaç hâsıl olduğundan dolayı Gerze (Sinop) kazasında bulunan polislerin Ayancık kazasına gönderilmesini istemiştir. Ancak Gerze Kaymakamı Avni

²⁹⁵ İBA, S.N:985, D.N:11

²⁹⁶ İBA, S.N:985, D.N:9

²⁹⁷ İBA, S.N:985, D.N:9

²⁹⁸ İBA, S.N:985, D.N:9

²⁹⁹ İBA, S.N:985, D.N:11

Bey bu kararı yerinde görmeyerek, polislerin gönderilmesinin şehirde asayiş sorunlarını da beraberinde getireceğini belirterek bunu kabul etmemiştir. Gönderilecek olsa dahi bu sorumluluğun resmi bir yazı ile Ahmet Azmi Bey'in kendi üzerine almasını istemiş ve bu verilen talimatın merkeze de sorulması gerektiğini bildirmiştir. Ahmet Azmi Bey bunun üzerine Gerze'ye giderek Kaymakam Avni Bey'le görüşmüş ve öğleden sonra geri dönmüştür. Avni Bey, Azmi Bey'in makamda kendisini aşağıladığı ve hakaretlere uğradığı gerekçesiyle Dâhiliye Vekâletine şikâyetle bulunmuştur. Dâhiliye vekâleti de bu şikâyetleri dikkate alarak bölgeye bir müfettiş tayin etmiş, gelen müfettiş Ahmet Azmi Bey hakkında 11 farklı şikâyet dile getirmiş ve raporlamıştır.³⁰⁰ Tüm bu şikâyetler ve tahkikat raporları yerinde incelenmiş ve Ahmet Azmi Bey'in tüm bu iddialar ve suç isnatlarına karşı herhangi bir cezaya yer olmadığına binaen 28 Aralık 1931 tarihinde ittifakla soruşturmanın reddine karar verilmiştir.³⁰¹

Ahmet Azmi Bey görev yaptığı süre boyunca iki defa açıkta kalmıştır. İlki Edremit Bidayet Mahkemesi Riyaseti görevliyken, 23 Kasım 1912 – 10 Nisan 1913 tarihleri arasında azlinden dolayı 4 ay 18 gün, ikincisi ise Eminönü Merkez Memurluğundan görevindeyken 9 Ocak 1917-8 Mart 1917 tarihleri arasında yine azlinden dolayı 2 ay 11 gün sürmüştür.³⁰²

Sur Kaymakamı olduğu dönemde 19 Şubat 1923 tarihinde yakıt ve zehir işlerinde karşılık koyması ve göstermiş olduğu mesai neticesinde de "Dördüncü Mecidi" nişanı ile ödüllendirilmiştir.³⁰³

Ahmet Azmi Bey 22 Ekim 1905 tarihinde başladığı memuriyet hayatını 19 Haziran 1935 tarihinde tamamlamıştır. 30 yıllık bir memuriyet hayatı olmuştur. 30 yıllık memuriyet hayatını takriben 13 yıl memurluk, öğretmenlik, riyaset ve müdüriyet

³⁰⁰ İBA, S.N:985, *Mülkiye Müfettişi Sabri Bey Tarafından Hazırlanan 25 Aralık 1930 Tarihli Tahkikat Raporu.*

³⁰¹ İBA, S.N:985, D.N:9

³⁰² İBA, S.N:985, D.N:24

³⁰³ İBA, S.N:985, D.N:22

gibi görevlerde bulunarak, 9 yıl kaymakamlık ve 7 yıl da valilik yaparak tamamlamıştır. Emekli olduktan sonra nerede yaşadığı konusunda herhangi bir malumatımız yoktur. Ahmet Azmi Bey, 1937 tarihinde vefat etmiştir. Ahmet Azmi Bey'in meslek hayatı boyunca yaptığı savcı yardımcılığı, polislik, öğretmenlik, emniyet müdürlüğü, kaymakamlık ve valilik görevleri çalkantılı bir memuriyet hayatı olduğuna delildir. Görev yaptığı ilçelerin işgale uğraması, esir düşmesi, hapse atılması, iki defa görevlerinden azledilerek açığa alınması, bazı görevleri yapmak istemeyerek göreve başlamaması gibi durumlar da zor ve sıkıntılı bir memuriyet hayatı olduğunu göstermektedir.

3.4.3.Döneminde Erzincan

Ahmet Azmi Bey'in ilk valilik görevi Erzincan olmasına rağmen, burada çok kısa bir süre görev yaptığı görülmektedir. Dolayısıyla bu kadar kısa bir dönem söz konusu olması nedeniyle döneminde şehirde ne olup bittiği hususunda pek fazla bilgiye vakıf değiliz. Yalnızca özel idare bütçesinde artırma yapılması ile ilgili vilayetin bir talebi olduğunu görüyoruz. Özellikle maarif (eğitim) ödeneklerinin artırılması ile ilgili 15 Haziran 1928 günü çıkan kararnamede bu karar yayınlanmıştır.³⁰⁴

3.5. Hasan Tahsin Bey (BAYATLI) - (1877-1935) – Erzincan Valiliği (1928-1930)

3.5.1.Hayati ve Memuriyet Dönemi

Hasan Tahsin Bey ile ilgili olarak İçişleri Bakanlığı arşivinde yeterli bilgi bulunamamıştır. Diğer valilerin sicil dosyasında doğumundan ölümüne kadar detaylı olarak ele alınan cetvel, Hasan Tahsin Bey'in dosyasında mevcut değildir. Dolayısıyla bu valimiz ile alakalı bilgiler, özellikle memuriyet dönemi, başka kaynaklardan alınan bilgiler ışığında ortaya konulmuştur.

³⁰⁴ BCA, 30-18-1-1/ 29-37-13

Hasan Tahsin Bey, 1877 Bor/Niğde doğumludur.³⁰⁵ Babası bölgenin ileri gelenlerinden, çiftçi Hamid Bey, annesi de Emetullah Kadın Hanım'dır. İlk ve ortaokulu Bor rüştiyesinde, lise öğrenimini mülkiyenin idadi kısmında tamamlamıştır. 1900 yılı Ekim ayında, Mektebi Mülkiye'den mezun olmuştur. 1900 yılının Kasım ayından Konya Vilayet-i Maiyet memurluğunda stajını bitirip kaymakamlığa terfi etmiştir. 1904 yılı Nisan ayında, Adilcevaz Kazası Kaymakamlığına tayin edilmiş ve burada 1 yıl görev icra etmiştir. Daha sonra 1905 yılı Eylül ayında Çölemerik Kazası Kaymakamlığına tayin edilmiş ve burada iki yıl görev icra ettikten sonra tekrardan Adilcevaz Kazası Kaymakamlığına tayin edilmiştir. Adilcevaz Kaymakamlığında iki yıl görev yaptıktan sonra 1909 Eylül ayında Gevaş'a tayin edilmiştir. Gevaş kazasında bir yıl görev icra etmiş ve 1910 Ekim ayında Orhaneli kazası kaymakamlığına tayin edilmiştir. Orhaneli'nde takriben 6 ay kaymakamlık yaptıktan sonra Mart ayında İnegöl kazası kaymakamlığına tayin edilmiştir. İnegöl Kazası Kaymakamlık görevinde 1 yıl bulunduktan sonra, 1912 Mart ayında o tarihlerde yeni kurulmuş bir daire olan, mülkiye müfettişliği teşkilatına dâhil edilmiş ve kısa bir süre sonra da 3. Sınıf Mülkiye Müfettişliğine tayin edilmiştir. 1918 Temmuz ayında, kaymakamlık görevine yeniden tayin edilmiş ve Salihli Kaymakamı olarak görevlendirilmiştir.³⁰⁶

Hasan Tahsin Bey'in, Salihli Kaymakamı olarak görev yaptığı yıllarda, Mili Mücadele de başlamıştı. Salihli Kaymakamı iken İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildi. Bu işgal dolayısıyla tüm yurttaki toplanan milli müdafaa kongrelerinden bir tanesi de Alaşehir Kongresi olmuştur. Hasan Tahsin Bey'de Alaşehir Kongresi'ne Salihli delegesi olarak katılmıştır. Aynı tarihlerde Yunan işgal kuvvetlerinin Menemen'i işgal edip Manisa'ya doğru yürümeleri üzerine Hasan Tahsin Bey de Manisa Mutasarrıflık görevini inisiyatif olarak icra etmiştir. Manisa hapisanesindeki mahkûmları serbest bırakmış ve onları silahlandırarak milis kuvvet teşkil etmiş ve Yunan birlikleriyle mücadele etmiştir. Bölgede savaş sona erip sükûnet hâsıl olunca, Dâhiliye Vekâleti kararı ve Dâhiliye Vekâleti müsteşarı Ebubekir Hazım Bey'in tasavvuru ile Bakırköy

³⁰⁵ Baltaoğlu, *Atatürk Dönemi Valileri*, s.285

³⁰⁶ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.833

Kaymakamlığına tayin edilmiştir. Hasan Tahsin Bey Bakırköy Kaymakamı iken de yine boş durmamış ve millî mücadeleye destek olmuştur. İstanbul'da kurulan "Mili Mücadele Gizli Teşkilatına dâhil olarak, Anadolu'ya silah ve cephane taşınması eylemlerinde bulunmuş, burada aktif rol oynamıştır. 1922 Nisan ayında, Ebubekir Hazım Bey'in yardımıyla gizlice Anadolu'ya kaçarak Milli hükümetin emrine girmiştir. Cumhuriyetin ilanı sonrasında bir süre mülkiye müfettişliği yaptıktan sonra 1926 Nisan ayında İstanbul vali yardımcılığı görevine tayin edilmiştir. Burada üç yıl görev icra ettikten sonra 1929 Nisan ayında Dâhiliye Vekâletinin 05.11.1928 tarihli ve icra heyetinin kararıyla Erzincan Valiliğine tayin edilmiş³⁰⁷ olup, bu görev Hasan Tahsin Bey'in aynı zamanda ilk valilik görevi olmuştur. Erzincan'da 1 yıl 3 ay valilik yaptıktan sonra, 1930 Eylül ayında Ordu Valiliğine tayin edilmiştir.³⁰⁸

Hasan Tahsin Bey Ordu Valisi olduğu dönemde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1933 yılı kurultayında alınan bir kararla, valilerin Cumhuriyet Halk Partisi il başkanı olacağı kararı sonrası, bu kararı tasvip etmediğini genel iradeye ifade etmiş ve valilerin tarafsız kalması gerektiğini savunmuş ve bu görüşünden dolayı 1934 yılı temmuz ayında emekliye sevk edilmiştir.³⁰⁹

Hasan Tahsin Bey, emekli olduktan sonra, belli bir süre İstanbul'da yabancı okullarda ve azınlık okullarında Türkçe ve tarih öğretmenliği yapmıştır. 1935 yılında, İstanbul'da rahmetli olmuştur. Hasan Tahsin Bey evli olup, 1 kız çocuğu ve 4 erkek çocuğu bulunuyordu. Türkçenin dışında Fransızca lisan da öğrenmiştir.³¹⁰

3.5.2.Döneminde Erzincan

Hasan Tahsin Bey döneminde Erzincan'da yaşanan en önemli olay, idari taksimatta değişiklik yapılarak Erzincan'a bağlı olan Nazimiye kazasının Elaziz vilayetine bağlanması olmuştur. Erzincan iline bağlı olan Nazimiye kazasının şehre 24

³⁰⁷ BCA, 30-18-1-2/ 1-1-3

³⁰⁸ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.834

³⁰⁹ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.834

³¹⁰ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.834

saat mesafede bulunması, kışın zor şartlarda büyük ve dar geçitleri geçmenin yaratmış olduğu zorluklar, kazanın Elaziz vilayetine yakın olması ve kışın geçilmesi ya da aşılması zor geçitlerin burada söz konusu olmaması, ulaşımın daha kolay ve hızlı yapılacak olması sebebiyle 14 Nisan 1929 tarihinde Dâhiliye Vekâleti tarafından Nazimiye kazasının Erzincan vilayetinden alınarak Elâzığ vilayetine bağlanması kararlaştırılmıştır.³¹¹

Aynı dönemde millî mücadeledeki iyi hizmetlerinden dolayı, Erzincan'da hapisane müdürü olarak görev yapan 'Şerif Bey' ile vakıflar müdürü olarak görev yapan 'Sait Bey' isminde iki kişiye istiklal madalyası verilmesi kararlaştırılmış ve milli mücadeledeki kahramanlıklarından ve üstün gayretlerinden dolayı istiklal madalyası ile ödüllendirilmişlerdir.³¹² Bunun dışında Hasan Tahsin Bey'in Erzincan Valisi olduğu dönemde Erzincan'ın Refahiye kazasında şiddetli bir deprem de olmuş, onlarca bina bu depremde zarar görmüştür.³¹³

Hasan Tahsin Bey Erzincan'dan kendi ifadesiyle şöyle bahsetmiştir:³¹⁴

“Aralık ayında, Spikör dağı aşarken geçirdiğim tehlikeli bir tipi felaketinin ardından yaşadığım acıları, Erzincanlılardan gördüğüm iyi karşılama, cana yakın insanlar ve bu samimi insanlar arasında geçen zaman bu acı hatıraları bana unutturmuştur.

³¹¹ BCA, 30-11-1-0/ 47-11-4

³¹² BCA, 30-10-0-0/ 196-342-18

³¹³ Eren, *Erzincan'daki Teşkilat Faaliyetleri 1918-1932*, s.99

³¹⁴ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.140

3.6. Ali Kemali (Aksüt) Bey- (1882-1963) –Erzincan Valiliği (1930-1932)

3.6.1.Hayati

Ali Kemali Bey 1882 Yanya/Selanik doğumludur.³¹⁵ İslam Ansiklopedisi doğum tarihini 1884 olarak vermiştir.³¹⁶ Babası İbrahim Ağa, annesi Melike Hanım'dır. Aslen Türktür. Yanya'da Feyziyye İptidaisinde (ilkokul) eğitim hayatına başlamış, 1908'de Mektebi Mülkiyei Şahaneyi (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi) iyi derece ile bitirmiştir.³¹⁷ Mektebi Mülkiye'de okuduğu dönemde, Türkçenin dışında; Fransızca, Rumca ve Arapça lisanda öğrenmiştir.³¹⁸ Ali Kemali Bey evli olup, eşi Ulviye Hanım'dan 3 kızı (Nermin, Nesrin ve Pervin) ve 1 oğlu (Halidun) vardır.³¹⁹

3.6.2.Memuriyet Dönemi

Ali Kemali Bey memuriyet hayatına 9 Eylül 1908 (27 Ağustos 1324) tarihinde başlamış, ilk görev yeri Yanya şehri olmuştur. Burada vilayet-i maiyet memurluğunda (kaymakam adaylığı) göreve başlamıştır.³²⁰ Aylık beş yüz kuruş ücretle 9 Eylül 1908 tarihinden 3 Şubat 1910 tarihine kadar burada görev yapmış,³²¹ 3 Şubat 1910 tarihinde Yanya Vilayeti Mektebi İdadisine tarih ve coğrafya muallimi olarak görevlendirilmiştir.³²² Aylık maaşı beş yüz kuruştan altı yüz kuruşa yükseltilmiştir. 1

³¹⁵ İBA, S.N: 938
Babası: İbrahim Ağa
Annesi: Nebile Hanım
Doğum yeri ve Tarihi: 1324 (1882), Yanya/Selanik
Nüfusa Kayıtlı Olduğu İl: Ankara
Milliyeti: Türk
Devlet İşine Girdiği Tarih: R.27 Ağustos 1324 (9 Eylül 1908)

³¹⁶ Turgut Akpınar, "AKSÜT Ali Kemali", DİA, Cilt 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, s.297-98

³¹⁷ İBA, S.N:938, D.N:2

³¹⁸ İBA, S.N:938, D.N:2

³¹⁹ İBA, S.N:938, D.N:19

³²⁰ İBA, S.N:938, D.N:3

³²¹ İBA, S.N:938, D.N:3b

³²² İBA, S.N:938, D.N:3

Ağustos 1911 tarihinde (19 Temmuz 1327) Filat Kazası Kaymakamlığına tayin kılınmış, buradaki görevine 1 Ağustos 1911 tarihinde başlamıştır.

Aylık maaşı altı yüz kuruştan bin kuruşa yükselmiştir.³²³ Takriben 2 aylık görev icra ettikten sonra, 19 Eylül 1911 (6 Eylül 1327) tarihinde tekrar Yanya Mektebi İdadisi tarih ve coğrafya muallimlik görevine gönderilmiş, maaşı yine altı yüz kuruşa indirilmiştir. 14 Mart 1912(1 Mart 1328) tarihine kadar muallimlik görevlerini icra etmiş ve 14 Nisan 1912(1 Nisan 1328) tarihinde tekrar Filat Kazası Kaymakamlık görevine vekâleten gönderilmiş,³²⁴ aylık maaşı bin liraya yükseltilmiştir. Bu görevindeyken memuriyeti vekâletten asalete tahvil edilmiştir. 10 Temmuz 1912 (27 Haziran 1328) tarihinde bin beş yüz lira maaşla Filat Kazası Kaymakamlık görevine asaleten tayin edilmiştir. Kaymakamlık görevine asaleten tayin olunca uhdesinde bulunan tüm muallimlik görevlerinden de ayrılmıştır.³²⁵

Filat kazasında yaklaşık 2 yıl görev icra ettikten sonra Mecidiye (Edirne) Kazası Kaymakamlığına 16 Nisan 1914 (3 Nisan 1330) tarihinde tayin edilmiştir.³²⁶ 10 Mayıs'ta burada göreve başlamış kısa bir süre sonra Mecidiye kazasının nahiyeye tahvil edilmesi neticesinde Mucur kazasının da nahiyeden kazaya tahvil edilmesiyle 6 Ağustos 1914 (24 Temmuz 1330) tarihinde Mucur Kazası Kaymakamlığına tayin edilmiştir.³²⁷ 22 Ocak 1917 (9 Kânunusani 1332) tarihine kadar burada görev yapmış, 2 Ekim 1917 (2 Teşrinievvel 1333) tarihinde İnebolu Kaymakamlığına tayin edilmiştir. Burada da çok kısa görev yapmış ve 24 Ekim 1917 (24 Teşrinievvel 1333) tarihinde Ankara Vilayet-i Umur-u Hukukiye Müdürlüğüne (hukuk işleri müdürlüğü) görevlendirilmiştir.³²⁸ Bin beş yüz lira olan aylık maaşı burada iki bin liraya yükseltilmiştir. Takriben 1 yıl burada görev yaptıktan sonra, 8 Ağustos 1918 (8 Ağustos 1334) tarihinde Haymana Kazası Kaymakamlığına tayin edilmiştir. 16

³²³ İBA, S.N:938, D.N:3b

³²⁴ İBA, S.N: 938, D.N:3

³²⁵ İBA, S.N: 938, D.N:3b

³²⁶ İBA, S.N: 938, D.N:3

³²⁷ İBA, S.N: 938, D.N:3b

³²⁸ İBA, S.N: 938, D.N:3

Ağustos'ta burada görevine başlamış ve 8 ay bu görevi icra etmiş ve 16 Nisan 1919 (16 Nisan 1335) tarihinde Kalecik (Ankara) Kazası Kaymakamlığına tayin edilmiş, aylık maaşı iki bin beş yüz liraya yükseltilmiştir.³²⁹ 15 Haziran 1920 (15 Haziran 1336) tarihinde buradaki görevinden ayrılmış ve aynı tarihte Bandırma Kazası Kaymakamlığına tayin edilmiştir. Buradaki görevi de çok kısa sürmüştür (20 gün) ve 1 Temmuz 1920 (1 Temmuz 1336) tarihinde Emniyet-i Umumiye Emniyet ve Asayiş Şubesi Müdürlüğüne (Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Şubesi) naklen tayin edilmiş,³³⁰ maaşı üç bin kuruşa yükseltilmiştir.³³¹ Aynı maaşla 4 Ekim 1920 (4 Teşrinievvel 1336) tarihinde üçüncü sınıf mülkiye müfettişliğine tayin edilmiş, maaşı bin kuruş artırılarak dört bin kuruşa yükseltilmiş³³² ve ikinci sınıf mülkiye müfettişliği görevine terfi ettirilmiştir.³³³ Buradaki görevinde bazı müphem sıkıntılardan ötürü soruşturma geçirmiş, teftiş heyetinin görevini lağvetmesi üzerine 2 ay açıkta kalmıştır.³³⁴

1 Eylül 1921 (1 Eylül 1337) tarihinde Niğde Mektebi Sultanisi Fransızca Muallimlik görevine görevlendirilmiş, bu görevi vekâleten 27 Ocak 1922 (27 Kanunısini 1338) tarihine kadar icra etmiştir. 27 Ocak tarihinde Niğde Darülmuallemi Fransızca Muallimliğine aylık bin yüz kuruş maaşla görevlendirilmiştir.³³⁵ 31 Mayıs 1922 (31 Mayıs 1338) tarihinde aylık maaşı tekrardan dört yüz kuruşa düşürülmüş ve Niğde Mektebi Sultanisi Fransızca Muallimliğine tekrardan görevlendirilmiştir. 4 Eylül 1922 (4 Eylül 1338) tarihinde üçüncü sınıf mülkiye müfettişliğine aylık üç bin kuruş maaşla tayin edilmiştir. Aylık maaşı dört bin kuruşa yükseltilmiştir. 14 Ocak 1924 (14 Kânunusani 1340) tarihinde aylık beş bin kuruş maaşla ikinci sınıf mülkiye

³²⁹ İBA, S.N: 938, D.N:3b

³³⁰ İBA, S.N: 938, D.N:3

³³¹ İBA, S.N: 938, D.N:3b

³³² İBA, S.N: 938, D.N:3b

³³³ İBA, S.N: 938, D.N:3

³³⁴ İBA, S.N: 938, D.N:9

³³⁵ İBA, S.N: 938, D.N:3

müfettişliğine tayin edilmiş, maaşı bin kuruş daha zamlanarak altı bin kuruşa yükseltilmiştir.³³⁶

Ali Kemali Bey'in 1 Şubat 1928 tarihindeki ilk valilik görevine kadar ki orta dereceli memuriyetleri ve kaymakamlık görevleri bu şekildedir.

Ali Kemali Bey'in aylık altı bin kuruş maaşla ilk valilik görev yeri 1 Şubat 1928 tarihinde kararname ile atanmış olduğu Ordu Valilik görevi olmuştur.³³⁷ Aylık maaşı iki bin kuruş artırılarak sekiz bin kuruşa yükseltilmiştir.³³⁸ Takriben 2 yıl Ordu Valilik görevini icra ettikten sonra 24 Temmuz 1930 tarihinde Erzincan Valiliğine tayin edilmiştir.³³⁹ Erzincan'da da 2 yıl görev yapmış ve 15 Mayıs 1932 tarihinde Bayezit (Ağrı) Valiliğine tayin edilmiş, Bayezit Valilik görevini 1 yıl icra ettikten sonra 22 Haziran 1933 tarihinde Bilecik Valiliğine tayin edilmiştir.³⁴⁰ Bilecik Valilik görevi Ali Kemali Bey'in memuriyet hayatında ki son görevidir. 1 Ekim 1934 tarihinde emekliliğe sevk edilmiştir.³⁴¹

Ali Kemali Bey görev yaptığı süre boyunca çeşitli mükâfatlara layık görülmüştür. Görevde olduğu süreçte, vazifesi icabı göstermiş olduğu üstün gayretler ve başarılarından dolayı ödüllendirilmiştir. Görev süresi boyunca bir kez "Takdirname" ile ödüllendirilmiştir.³⁴² Bayezit Valiliği görevindeyken, Karaköse (Ağrı) Kağızman (Kars) yolunu beklenilenden daha kısa bir sürede inşa ettiğinden dolayı Dâhiliye Vekâleti tarafından 28 Eylül 1932 tarihinde takdirname ile ödüllendirilmiştir.³⁴³

³³⁶ İBA, S.N: 938, D.N:3b

³³⁷ İBA, S.N: 938, D.N:3

³³⁸ İBA, S.N: 938, D.N:3b

³³⁹ İBA, S.N: 938, D.N:3

³⁴⁰ İBA, S.N: 938, D.N:3b

³⁴¹ İBA, S.N: 938, D.N:6

³⁴² İBA, S.N: 938, *Dâhiliye Vekâleti 10 Ekim 1932 tarihli 6797 sayılı yazısı.*

³⁴³ İBA, S.N: 938, D.N:4

Ali Kemali Bey görev yaptığı süreçlerde birçok kez tahkikat geçirmiş, beraat etmiş, hüsnü hizmetten yararlanmışır.³⁴⁴ Ali Kemali Bey görev yaptığı süreç boyunca görev izinleri almış, rapor kullanmıştır. Mucur Kazası Kaymakamı iken 1 ay, Ordu Valilik görevinde iken çocuğunu İstanbul'da mektebe kaydettirmek için 7 Eylül 1928 tarihli 15 gün, ayrıca yine aynı görevdeyken 7 Eylül 1929 tarihli 7 gün, Erzincan Valilik görevinde iken 21 Eylül 1931 tarihli 16 gün, Bayezit Valilik görevinde iken 21 Kasım 1932 tarihli 30 gün, Bilecik Valilik görevinde iken 25 Haziran 1934 tarihli 1 ay izin kullanmıştır.³⁴⁵

Ali Kemali Bey görev süresi boyunca bir kez açıkta kalmıştır. Mucur Kazası Kaymakamı iken, 22 Ocak 1917 (9 Kânunusani 1332) tarihli 8 ay 29 gün azledilme sürecine binaen açıkta kalmıştır.³⁴⁶

Ali Kemali Bey'in nafakası üzerine olan aile fertleri; validesi Nebile Hanım, refikası Ülviye Hanım, kızları; Pervin, Nesrin ve Nermin, oğlu Halidun'dur.³⁴⁷

Ali Kemali Bey Filat Kazası Kaymakamı iken Çamlık Mutasarrıf Vekili Mustafa Abdülhaluk Bey 14 Mayıs 1912 tarihli yazısında³⁴⁸ Ali Kemali Bey için;

“Namuslu, zeki, faal ve haluktur. Rüfekası ve maiyeti ile iyi geçinir. Vazifesini iyi ifa etmektedir” diye tezkiyede bulunmuştur.

Ayrıca Mucur Kazası Kaymakamı iken Kırşehir Mutasarrıfı Hilmi Bey 19 Mart 1916 tarihli yazısında;³⁴⁹

‘Namuslu ve atıftır, zekidir ahlakı güzel etvarı metindir. Uhdesine mevdu umurun kafesini zaman ve mekânın müsaadesi derecesinde muvaffakiyetle ifa eder,

³⁴⁴ İBA, S.N: 938, D.N:8

³⁴⁵ İBA, S.N: 938, D.N:6

³⁴⁶ İBA, S.N: 938, D.N:21

³⁴⁷ İBA, S.N: 938, D.N:19

³⁴⁸ İBA, S.N: 938, D.N:13

³⁴⁹ İBA, S.N: 938, D.N:13

zahire sevkiyatı ve zeriyyat hususlarında ikdamı ve bir mektebi rüşti inşaası hakkındaki teşebbüsâtı şayan-ı takdirdir. Kavüyülbünyetamüssıhhadır.

Ali Kemali Bey 1930 ve 1933 tarihleri arasında şark görevlerini icra etmiş ve bu bağlamda 27 Temmuz 1930 ile 4 Mayıs 1931 tarihleri arasında Erzincan Valilik görevi, 17 Haziran 1932 ile 22 Haziran 1933 tarihlerinde Bayezit Valilik görevlerinde bulunmuştur.³⁵⁰

Ali Kemali Bey Türk Bürokrasi tarihinde idareci olmanın yanında, tarih ve milli şuur konularında mühim eserler vermiş önemli bir devlet adamıdır. Ali Kemali Bey'i Erzincan açısından önemli kılan en dikkat çekici husus ise Erzincan şehir tarihi açısından yazmış olduğu, bölgenin toplumsal, sosyal ve siyasal anlamda tarihini aydınlatan bir eser hüviyetinde olması sebebiyle '*Erzincan: Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*' eseridir³⁵¹.

Elde edilen verilere göre Ali Kemali Bey'in bunun dışında 15 eseri daha mevcuttur ve bu eserlerin birçoğu Osmanlı tarihi üzerine araştırma ve çeviri eserlerden müteşekkildir. Diğer eserler şu şekildedir:³⁵²

-İlim Üzerine Müesses Terbiye (Fransızcadan Çev.)

-Her Türk'ün Kanun-ı Medeniden Bilmesi Lazım Gelen Şeyler (Fransızcadan Çev.)

-Ecnebi Memleketlerde İstatistik Teşkilatı (Teoreco'dan Çev.)

-Terceme Hakkında Bazı Düşünceler ve Tatbikata Ait Bazı Numuneler (Fransızcadan Çev.)

³⁵⁰ İBA, S.N: 938, D.N:14

³⁵¹ Ali Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, 2.Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 1992.

³⁵² Ali Birinci, "Ali Kemali Bey'in Filat Hatıraları", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:4, Ankara 1993, s.439-441.

- Muhteşem Süleyman (Fairfax Dowray'dan Çev.)*
- Koçi Bey Risalesi*
- Tepedelenli Ali Paşa (Gabriel Romeran'dan Çev.)*
- Avrupa'nın Siyasi Tarihi 1815-1919*
- Sultan Aziz'in Mısır ve Avrupa Seyahati*
- Profesör Mehmed Ali Ayni, Hayatı ve Eserleri*
- Tarih Çiçekleri (P.Larousse'den Çev.)*
- Fransa'da Belediye Emniyet Sandıkları ve Mont de Pieteler (Fransa'dan Çev.)*
- 3137 Sayılı Tekaiüd Kanunu ve Bununla İlgili Tekaiüd Hükümlerinin Şerh ve İzahları*
- Allah'ın Kulu ve Resulu Muhammed (Esad Fuad Tugay'dan Çev.)*

3.6.3.Ali Kemali Bey'in Şehir Tarihi Üzerine Yazmış Olduğu Eserin İncelenmesi (Erzincan Tarihi)

Ali Kemali Bey'in Erzincan şehir tarihi açısından büyük önem arz ettiğini yukarıda defaatle ifade etmiştik. Erzincan, tarihi ve coğrafi yapısıyla bölgenin, yukarı Fırat havzasının, Doğu ile Batı'yı birbirine bağlayan, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış kadim bir beldesidir. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olması belki de Erzincan'ı araştırma ve sahih bilgiler ortaya konulması hususunda sıkıntı arz eden süreçleri de beraberinde getirmiştir. Bölgenin geçiş güzergâhı olması birçok savaş yapılmasına, medeniyetler çatışmasına sebep olmuştur. Bunun yanında bölgenin deprem kuşağında yer alması da Erzincan'ın "*tarihsiz bir şehir*" olarak ifade edilmesinde önemli bir sebep olarak görülmektedir. Birçok doğa olayı, depremler,

seller vs. bölgeyi tahrip etmiş, tarihi dokunun muhafaza edilememesine sebep olmuştur. İşte tam da bu düşünceler ışığında şehre atandığı ilk günlerde Ali Kemali Bey'in bir eser ortaya koyma noktasındaki endişesi de bu olmuştur. Nitekim bu hususta Ali Kemali Bey eserin giriş kısmında bu konuyu şu şekilde ifade etmektedir.³⁵³

Erzincan'a bin bir tarih girdabının çarpıştığı bu eski Türk beldesine geldiğim zaman, edebi, iktisadi, coğrafi, idari, etnografi, toplumsal bütün değişimleriyle bir tarihçesini yazmak hatırımdan bile geçmemiştir. 1930 yılı sonbaharının heyecan veren olayı da geçtikten ve artık nispeten huzur ve sükûn doğduktan sonra çeşitli milletlerin içkili, eğlenceli, kavgalı toplantılarına mekân olmuş olan bu şehri ve çevresini inceleme ve derinlemesine araştırma ihtiyacı duydum ve itiraf ederim kat edilecek yolun zorluklarını düşünmeksizin incelemeye giriştim

Eser iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım 12 bölümden, ikinci kısım da yine 12 bölümden oluşmaktadır. Birinci kısım birinci bölümde; milattan önce ve milattan sonra Erzincan'ın tarihinden, ikinci bölümde; İslamiyet döneminde Erzincan, üçüncü bölümde; Osmanlılar döneminde Erzincan ve Erzincan'da Ermeni olaylarından, dördüncü bölümde; Rus idaresinde Erzincan, Meşrutiyet'ten önceki ve sonraki harekât, Birinci Dünya Savaşı'nda Dersim ve İstiklal Savaşı'nda Erzincan, beşinci bölümde; Kürtlerin tarihi açıdan incelenmesi, aşiret durumlarından, altıncı bölümde; Erzincan'da bulunmuş ve kesilmiş paralardan, yedinci bölümde; depremlerden, sekizinci bölümde; Erzincan kitabeleri, Kemah kitabelerinden, (dokuzuncu bölüm yok!!!); onuncu bölümde örf ve adetlerden, on birinci bölümde; tarihi, coğrafi, edebi ve etnografik inceleme açısından Erzincan ilinden ve son bölümde de Erzincan'ın yaşama hayatındaki yerinden detaylıca bahsedilir.³⁵⁴

³⁵³ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.11

³⁵⁴ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.7

Eserin ikinci kısmında şehir tarihi açısından önemli bilgilerin yer aldığı istatistikî bilgilerden bahsedilir.³⁵⁵ Aşiretler, milli eğitim, özel idare ve belediye bütçeleri, genel gelirler, tuzlalar, yollar, vakıflar, tekel, kredi vs. alanları ihtiva eden tablolar şeklinde sunulmuş istatistikî veriler mevcuttur.³⁵⁶

Ali Kemali Bey istatistikî verileri sunarken ilk olarak aşiretleri anlatmış, Erzincan sınırlarında bulunan aşiretler ve Erzincan'a komşu olan sınırlarda mukim, şehrin güvenliği ve asayişi ile ilgili aşiretleri detaylıca anlatmıştır. Aşiretlerin bölgede isimlerinin telaffuzu hususunda sıkıntılarının olduğunu ifade eden Ali Kemali Bey, aşiretlerin isimlerinin hep başka şekilde telaffuz edildiğini ve bu aşiretlerin isimlerinin gerçek telaffuzunu bularak hepsini doğru şekilde kaydettiğini ifade etmiştir. Aşiretlerin yerleri, isimleri, nüfusları birinci gözden incelenip ele alındığından dolayı ve ayrıca sadece Erzincan il merkezinde değil ilçeler ve komşu iller üzerinden de istatistiksel veriler sunulduğu için oldukça önemlidir.³⁵⁷

İkinci kısımda şehrin ve bölgenin nüfusu, merkez ve ilçeler olmak üzere ele alınmış ve tablolar halinde detaylıca anlatılır. Nüfus konusu da sayısal veriler ile dönemi yansıttığından dolayı yine oldukça önemlidir.³⁵⁸

Üçüncü kısımda milli eğitim meselesi ele alınmıştır. Şehirde, ilçede ve köyde bulunan okulların isimleri, yapılış tarihleri, kim tarafından yaptırıldığı ve kaç öğrencisi olduğu tablolar halinde anlatılır.³⁵⁹

³⁵⁵ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.8

³⁵⁶ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.321

³⁵⁷ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.321-22

³⁵⁸ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.343.

³⁵⁹ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.351

Dördüncü kısımda il özel idaresi ve belediyenin durumu ele alınmıştır. Özel idare ve belediyeye ait son 6 yılı ihtiva eden gelir gider durumları, harcamalar, hesap sonuçları tablolar halinde anlatılır.³⁶⁰

Beşinci kısımda, şehir için önemli bir gelir kaynağı teşkil eden *memlehalardan* (tuzla) bahsedilir. Hangi mevkide ne kadar miktarda var, kimler tarafından işletiliyor gibi veriler yine tablolar halinde anlatılır.³⁶¹

Altıncı kısımda şehrin yol inşasından bahsedilir. İl merkezinde ve ilçelerde yolların durumu nedir, özel idare bütçesi yol masraflarına ne kadar eklenmiştir gibi konular ele alınır. 1930, 1931 ve 1932 yıllarına ait nafia inşaat programı haritası da detaylı çizimlerle anlatılmış ve şehir genelinde mevcut yolların durumu tablolar halinde sunulmuştur.³⁶²

Diğer bölümlerde de şehrin, sosyal, kültürel yapısı kısmi olarak anlatılır. Eserin elde olan tek nüshası olması hasebiyle son bölümlere doğru tahrif edilmiş olmasından dolayı hangi konu özelinde ne anlatıldığı hususunda detaylı verilere ulaşılamamıştır. Sayfalarının eksik olmasından dolayı, ikinci kısımda sadece yedinci bölüme kadar olan kısım detaylı anlatılırken, diğer bölümlerle ilgili detaylı veriler elimizde mevcut değildir.

Mülki idare amiri olması hasebiyle bu eseri ortaya koyan Ali Kemali Bey'in, şehir tarihi açısından çok önemli bir yapıt ortaya çıkardığını defaatle ifade etmek gerekir. 1939 depreminden sonra şehrin yaşadığı büyük kayıplar neticesinde birçok tarihi eser de yok olmuş, birçok yapı tahrip olmuş ve yıkılmıştır. Bu eserin 1939 öncesini detaylı bir şekilde anlatıyor olması eserin ne kadar büyük bir önem arz ettiğini de ortaya koymaktadır.

³⁶⁰ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.371

³⁶¹ Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.394

³⁶² Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.396-97

Ben bu yolda ilk adımı attım. Vatanın bundan sonra yetişecek güzideleri, bu yolu izler ve bu eseri tamamlarsa, ruhum toprak altında artık beyazlaşmış kemiklerimin bir gururla titreyerek birbirine çarptığını duyacaktır. Bu da benim için büyük ve yeterli bir ödüldür. "

15 Ağustos 1931

3.6.4.Döneminde Erzincan

Ali Kemali Bey döneminde en önemli gelişmelerden bir tanesi, Erzincan-Erzurum şehirleri arasında telefon haberleşmesinin başlaması olmuştur. İki vilayet arasında telefon şebekesi ikmal edilmek suretiyle telefon haberleşmesi başlamıştır.³⁶³ İletişimin en önemli araçlarından birisi olan telefonun ikmaliyle birlikte Erzincan'ın şehirlerarası haberleşmesi başlamıştır.

Bundan farklı olarak, Ali Kemali Bey döneminde Erzincan'da bir dikiş yurdu açılmıştır. Ali Kemali Bey'in eşi Ulviye hanımın da katılmış olduğu açılış merasimine şehrin önden gelenleri, bazı öğretmenler, lise ve ortaokul öğrencilerinin bir kısmı ve birtakım askeri ordu mensupları katılmışlardır.³⁶⁴ Aynı tarihlerde ipek böcekçiliği mektebinin de açılmış olduğunu görmekteyiz.³⁶⁵

Ali Kemali Bey Erzincan'da halk arasında '*Kazıklı Vali*' olarak bilindiğine dair hatıratlar da mevcuttur. Rivayete göre; Refahiye'den, Kelkit'ten ve dahi yakın köylerden gelen kağnı arabalarının tekerlerine yağ sürterlermiş. Bir vatandaş yağ bulamadığı için vali konağının yakınından gürültülü bir şekilde geçmiş. Ali Kemali Bey bu durumdan rahatsız olmuş ve o günden sonra o geçiş yollarına ağaç diktirmiş. Bundan sonra oradan kağnı arabaları artık geçmez olmuş ve halk arasında da Ali Kemali Bey'in adı o günden sonra '*Kazıklı Vali*' olarak kalmış.³⁶⁶ O tarihlerde farklı

³⁶³ BCA, 30-10-0-0/ 159-116-10

³⁶⁴ Akansel, *Eski Erzincan'dan Fotoğraflarla Anılar*, s.33

³⁶⁵ Akansel, *Eski Erzincan'dan Fotoğraflarla Anılar*, s.34

³⁶⁶ Erol Kaya, *Şehre Tanıklık Edenler Erzincan*, Cilt 1, Pasifik Ofset Yayınları, İstanbul 2012, s.431.

bir hadise ile daha olduğunu görmekteyiz. O döneme kadar Erzincan'da hiç görülmemiş bir adet üzere kurban bayramında deve kesildiği görülmektedir. Şehirde görev yapan valiler hem resmi hem dini bayramlara iştirak ederlerdi. Ali Kemali Bey de kurban bayramı vesilesiyle bir araya gelen halkın huzurunda deve kestirmiş ve ahaliye dağıttırıştır. Daha sonraki yıllarda 'Deve Kesen Vali' olarak da anılmıştır.³⁶⁷

Ali Kemali Bey'in Erzincan'a tayin olduğu dönemlerde, 1930'lu yılların başında Erzincan'ın Vasgirt bölgesinde bir un fabrikası olduğuna dair belgeler mevcuttur. Ancak fabrikanın ne zaman inşa edildiği ve ne şekilde kullandığı hususunda bir malumatımız yoktur. Bu bina da 1939 depreminde yıkılmayan ve ayakta kalan ender binalardan birisi olmuştur.³⁶⁸ O dönemlerde işletmesi yapılmış fakat daha sonraki yıllardaki akıbeti hakkında ne olduğu hususunda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz üzere valiler dini ve milli bayramlara katılmışlardır. Cumhuriyetin yedinci yılı Vali Ali Kemali Bey'in katılımıyla büyük bir coşku ile kutlanmıştır. Ali Kemali Bey'in haricinde kutlamalara Belediye Reisi Hakkı Altınok ve 3. Ordu Müfettişi Orgeneral İzzettin Bey'de katılmıştır.³⁶⁹

Ali Kemali Bey döneminde şehirde eğitim durumu da şu şekildedir: 6 İlkokul, 1 Askeri okul, 1 Askeri lise (1922-1927). Bu tarihlerde şehirde lise öğrenimi verecek olan bir okul olmadığından öğrenciler lise öğrenimini tamamlamak için Erzurum, Sivas ve Trabzon'a gidiyorlardı. Mülki ortaokulda okuyan öğrenci sayısı ise aynı tarihlerde olmak üzere 167 erkek ve 24 de kız öğrenci şeklindedir.³⁷⁰

³⁶⁷ Kaya, *Şehre Tanıklık Edenler Erzincan*, s.431.

³⁶⁸ Akansel, *Eski Erzincan'da Tarihi Kışla ve Askeri Yapılar*, s.143

³⁶⁹ Akansel, *Eski Erzincan'da Fotoğraflarla Anılar*, s.86

³⁷⁰ Kemali, Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.23

10 Nisan 1931 tarihinde büyük bir sel felaketi olduğu ifade edilmektedir.³⁷¹ Ali Kemali Bey kendi yazmış olduğu eserinde kültürel faaliyetlerine örnek gösterebileceğimiz bir hatıratını paylaşmıştır. 30 Nisan 1931 tarihinde fırka kumandanı Halis Paşa ve Erzincan Müftüsü Mehmed Sadık Efendi ile Yalnızbağ köyüne ziyarete gitmişler ve burada ziyaret sırasında küçük bir arkeolojik araştırma yaptıklarını ve araştırma neticesinde dört mezar bulduklarını anlatmaktadır.³⁷²

3.7.Ahmet Muhtar Bey (1878-1935) – Erzincan Valiliği (1932-1933)

3.7.1.Hayati

Ahmet Muhtar Bey³⁷³ , 1878 (1294) İstanbul doğumludur. Babası Hacı Süleyman Efendi'dir. İstanbul nüfus siciline kayıtlıdır.³⁷⁴ Babası Süleyman Efendi, Harbiye Nezareti Muhaberat Dairesi 1.Şube Müdür Muavinlerinden "İzzetli ü lakabıyla da bilinir.³⁷⁵ Medrese-i Ebediye'de ortaokulu, İstanbul Mektebi İdadisi'nde (Vefa Lisesi) lise öğrenimini tamamlamış ve 1899 yılı temmuz ayında Mektebi Mülkiye'den iyi derece ile mezun olmuş ve Ekim 1899'da şahadetname almıştır. Türkçenin yanında iyi derece ile Fransızca ve Arapça da öğrenmiştir.³⁷⁶

³⁷¹ Kemali, Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.345

³⁷² Kemali, Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.285

³⁷³ İBA, S.N:2556

Babası: Hacı Süleyman Efendi

Doğum Yeri ve Tarihi:1878- İstanbul

Nüfusa Kayıtlı olduğu İl: İstanbul

Milliyeti: Türkü

Devlet İşine Girdiği Tarih: R.14 Nisan 1316 (27 Nisan 1900)

³⁷⁴ İBA, S.N:2556, D.N:2

³⁷⁵ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.815

³⁷⁶ İBA, S.N:2556, D.N:2

3.7.2. Memuriyet Dönemi

Ahmet Muhtar Bey'in ilk görev yeri Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalem Müdürlüğü olmuştur. Buraya 1900 yılı başlarında aylık bin kuruş maaşla tayin olmuş, yaklaşık 9 yıl burada görev yapmıştır.³⁷⁷ Arşiv sicil belgesine göre 9 yıl görev yaptığı ifade edilmiş ancak diğer kaynakta burada 7 yıl görev yaptığı ve 1907 ile 1909 yılları arasında 2 yıl Mısır'da kaldığı belirtilmektedir.³⁷⁸ 17 Mayıs 1909 tarihinde aylık bin yüz yirmi beş kuruş maaşla Gördes Kazası Kaymakamlık görevine tayin edilmiş, burada da yaklaşık 2 yıla yakın görev yapmış ve 31 Aralık 1910 tarihinde iki bin kuruş maaşla Aydonat Kazası Kaymakamlığına tayin edilmiştir.

Aydonat kazasında kısa bir süre görev yaptıktan sonra 14 Şubat 1911 tarihinde Filorina Kazası Kaymakamlığına naklen tayin edilmiş ve kısa bir süre sonra harp ilan edilince görevinden ayrılarak İstanbul'a gelmiş ve kendi isteğiyle iki bin kuruş olan maaşının görevden olmaması hasebiyle yarıya yakınından vazgeçmiş ve İstanbul'da kaldığı süre boyunca da 1100 kuruş maaş alarak hayatını devam ettirmiştir.³⁷⁹ Burada 2 yıl kaldıktan sonra aylık 2500 kuruş maaşla 27 Mayıs 1913 tarihinde Zeytin Kazası Kaymakamlığına tayin edilmiştir.³⁸⁰ 1 yıl burada görev yaptıktan sonra 30 Nisan 1914'te Tire Kazası Kaymakamlığına tayin edilmiştir. Tire kazasından sonra terfi ettirilmesi düşünüldüğünden ve haklı terfi olması gerektiği kanaatiyle 15 Temmuz 1914 tarihinde aylık 3000 kuruş maaşla üçüncü sınıf mülkiye müfettişliğine tayin edilmiştir.³⁸¹ 30 Ekim 1915 tarihinde, hüsnü hizmeti ve liyakatine binaen ikinci sınıf mülkiye müfettişliğine tayin edilmiştir. Yaklaşık 1 yıl görev yaptıktan sonra 14 Aralık 1916 tarihinde Şehremaneti Umuru İktisadiye Müdürlüğü (İstanbul Belediyesi Maliye Müdürlüğü) görevine aylık 5000 kuruş maaşla tayin edilmiştir. İstanbul Belediyesinde yaklaşık olarak 3 yıla yakın görev yaptıktan sonra uzun yıllar boşta kaldığını

³⁷⁷ İBA, S.N:2556, D.N:3

³⁷⁸ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.815

³⁷⁹ İBA, S.N:2556, D.N:3b

³⁸⁰ İBA, S.N:2556, D.N:3

³⁸¹ İBA, S.N:2556, D.N:3b

görüyoruz.³⁸² Bu süre zarfında 1919 yılında Damat Ferit kabinesi tarafından azledildiğine dair bilgiler de mevcuttur.³⁸³ Azil sürecinden sonra, 1928 yılına kadar olan dönemde nerede, ne yaptığı ile ilgili net bilgiler olmasa da İstanbul'da serbest çalıştığına dair ifadeler mevcuttur.³⁸⁴

Ahmet Muhtar Bey uzun yıllar kamu idaresinden uzak kaldıktan sonra, 29 Mayıs 1928 tarihinde aylık beş bin kuruş maaşla üçüncü sınıf mülkiye müfettişliği görevine yeniden tayin edilmiştir.³⁸⁵ Ahmet Muhtar Bey'in valilik görevine tayinine kadar olan memuriyet hayatı bu şekilde olmuş, ilk valilik görev yeri olan Bayezit Valiliğine 18 Ocak 1931 tarihinde sekiz bin kuruş maaşla tayin edilmiştir.

Bayezit Valiliği görevi Ahmet Muhtar Bey'in memuriyet hayatındaki ilk valilik görevi olmuş ve 1 yıla yakın bu görevi ifa ettikten sonra, aynı maaşla 13 Nisan 1932 tarihinde Erzincan Valiliğine tayin edilmiş ve buradaki görevine 31 Mayıs 1932 tarihinde başlamıştır. Erzincan'da yaklaşık olarak 1,5 yıla yakın görev yapmış olan Ahmet Muhtar Bey'in bu çalışma açısından da önem arz eden valilik dönemi Erzincan Valiliği olmuştur. Erzincan Valiliğinden sonra, aynı maaşla 6 Aralık 1933 tarihinde Çankırı Valiliğine tayin edilmiş ve buradaki görevine 20 Ocak 1934 tarihinde başlamıştır.³⁸⁶ Çankırı Valiliği görevi Ahmet Muhtar Bey'in memuriyet hayatındaki son görev yeri olmuştur. Çankırı'da yaklaşık 8 ay görev yaptıktan sonra görülen lüzum üzerine 26 Eylül 1934 tarihinde Dâhiliye Vekâleti kararıyla emekliye sevk edilmiştir.³⁸⁷

Ahmet Muhtar Bey görevi süresince çeşitli mükâfatlara layık görülmüştür. Görev süresi boyunca, vazifesi icabı göstermiş olduğu üstün gayretler ve başarılarından dolayı iki kez '*Takdirname*' ile ödüllendirilmiştir. Birinci

³⁸² İBA, S.N:2556, D.N:3

³⁸³ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.815

³⁸⁴ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.815

³⁸⁵ İBA, S.N:2556, D.N:3

³⁸⁶ İBA, S.N:2556, D.N:3

³⁸⁷ İBA, S.N:2556, D.N:3b

takdirnamesi, Erzincan Valiliği görevindeyken köy mektepleri inşaatında göstermiş olduğu hakiki ilgi ve alakadan dolayı³⁸⁸ Maarif Vekâleti tarafından verilen takdirname ile olmuştur.³⁸⁹ İkinci takdirnamesi ise, Çankırı Valisi olduğu dönemde mal tahsilât vergilerinde diğer illere nazaran daha memnuniyet verici bir çalışma içerisinde olması ve bunun neticesinde de daha iyi bir oranda vergi tedarik etmesi sebebiyle Maliye Vekâletinin 17 Eylül 1934 tarihli takdir yazısıyla ödüllendirilmesi ile olmuştur.³⁹⁰

Ahmet Muhtar Bey'in genel olarak sağlık durumunun iyi olduğu anlaşılmaktadır.³⁹¹ Ancak görev süresi boyunca birçok defa izne ayrıldığı görülmektedir. Mülkiye müfettişliği görevindeyken 4 Ekim 1930 tarihinde genel sağlık durumuna binaen 20 gün izne ayrıldığını görüyoruz.³⁹² Hastalığı dolayısıyla tedaviye muhtaç olduğu anlaşılan Ahmet Muhtar Bey'e vilayetler idaresi umum müdürlüğünün tasvipleriyle istirahat verilmesi uygun görülmüştür.³⁹³ Ahmet Muhtar Bey Bayezit Valisiyken de 8 gün izne ayrıldığını görmekteyiz.³⁹⁴ Gözlerindeki rahatsızlıktan dolayı ve tedavi görmesi gerektiğinden bu izni aldığı anlaşılmaktadır.³⁹⁵ Ahmet Muhtar Bey'in görev süresinde kullandığı son izinleri Erzincan Valiliği döneminde olmuştur. İlk olarak kendi talebi doğrultusunda 11 Haziran 1932 tarihinde 2 ay izin alarak görevinden ayrılmıştır.³⁹⁶ Diğer bir izni de aynı tarihlerde olmuş 2 aylık izni bittikten sonra hangi talep doğrultusunda olduğu anlaşılmayan 6 gün süreyle

³⁸⁸ İBA, S.N:2556, D.N:4

³⁸⁹ İBA, S.N:2556, *Maarif Vekâleti tarafından Dâhiliye Vekâletine gönderilen 07.07.1932 tarihli, Takdirname konulu yazı.*

³⁹⁰ İBA, S.N:2556, D.N:4

³⁹¹ İBA, S.N:2556, D.N:15

³⁹² İBA, S.N:2556, D.N:6

³⁹³ İBA, S.N:2556, *Vilayetler İdaresi Umum Müdürlüğüne gönderilen 4.10.1930 tarihli ve 7460 sayılı dilekçe örneği.*

³⁹⁴ İBA, S.N:2556, D.N:6

³⁹⁵ İBA, S.N:2556, *Dâhiliye Vekâleti Sicil Şefliğine gönderilen 12 Ağustos 1931 tarihli ve 4181 sayılı tebliğ yazısı.*

³⁹⁶ İBA, S.N:2556, D.N:6

almış olduğu iznidir.³⁹⁷ Görev süresi boyunca kullanmış olduğu izinler ve raporlar bu şekildedir.

Ahmet Muhtar Bey görev süresi boyunca birçok kez tahkikat geçirmiştir. Evvela meslek hayatının ilk dönemlerinde, 1907 tarihinde görevinden istifa etmek suretiyle Mısır'a gittiği anlaşılan Ahmet Muhtar Bey hakkında, "Mısır'a firar etmek" suç isnadıyla, 27 Haziran 1907 tarihinde İstanbul cinayet mahkemesi tarafından hakkında icra edilen mahkeme neticesinde, askeri kanununun 132. maddesi gereğince tevkif edilerek memuriyetinden uzaklaştırılıp üç ay müddetle hapsedilmesine kararlaştırılmış, daha sonra karar bozularak görevine devam etmesine karar verilmiştir.³⁹⁸

Hakkındaki ikinci tahkikat süreci 9 Eylül 1934 tarihinde Zeytin Kazası Kaymakamı iken başlatılmıştır. İki şakinin (eşkıya) derdesti esnasında metanet göstermemesi ve dirayetsiz davranması neticesinde soruşturma geçirmiş, soruşturma alanı oldukça geniş tutulmuş olsa bile yapılan soruşturma ve değerlendirmeler neticesinde herhangi bir muameleye ve kovuşturmayaya yer olmadığına ve verilen kısa vadeli kararların da feshine karar verilerek soruşturmanın menedilerek feshine karar verilmesiyle sonuçlanmıştır.³⁹⁹

Erzincan Valiliği döneminde de 19 Aralık 1932 tarihinde bir soruşturma geçirmiş, mülkiye müfettişi olduğu dönemde, Boğazlıyan nüfus dairesinden aldığı 19 ölüm vukuatına ait haberleri zayi etmek suçundan soruşturmaya tabi tutulmuştur.⁴⁰⁰ Yozgat ili sınırları içerisinde bulunan Boğazlıyan kazasında, bölge de teftiş üzere bulunan Ahmet Muhtar Bey'i kendisine ihbar edilen şikâyet üzerine yapmış olduğu inceleme neticesinde, 19 kişinin bilinmeyen bir sebepten dolayı öldürüldüğü ve bu olayı da hangi sebepledir bilinmez örtbas etme gayretinde olduğu anlaşılmış

³⁹⁷ İBA, S.N:2556, *Dâhiliye Vekâleti Sicil Şefliğine gönderilen 19.09.1933 tarihli ve 7825 sayılı tebliğ yazısı.*

³⁹⁸ İBA, S.N:2556, D.N:9

³⁹⁹ İBA, S.N:2556, D.N:9

⁴⁰⁰ İBA, S.N:2556, D.N:9

olduğundan bu soruşturma başlatılmıştır.⁴⁰¹ Soruşturma neticesinde Ahmet Muhtar Bey'in hakkındaki olaylar doğrulanmış ve vazifeyi ihmal suçu görülmüş olduğundan ceza kanununun 20. maddesi gereğince mahkemeye sevkine karar verilmiştir.⁴⁰²

Yapılan muhakeme neticesinde, Ahmet Muhtar Bey'in işlediği suç türü ve tarihine istinaden 2330 sayılı af kanunu mucibince hakkına tahkikat icrasına yer olmadığına 16 Kasım 1933 tarihinde karar verilmiştir.⁴⁰³

Memuriyet hayatı boyunca borç ilişkisi ve muhasebe durumlarına göz atacak olursak; Aydonat Kazası Kaymakamlığına nakli hakkında kendisine tebliğ olunan infikak (yerinden ayrılma, terk etme) neticesinde yarım maaş aldığı anlaşıldığından, bu konu hakkında eksikliğinin giderilerek maaşının eski düzeye çıkarılması ile birlikte maaş alamadığı dönemlerde de maaşını eksiksiz alması hususunda hakkında karar verilmiş olduğunu görüyoruz.⁴⁰⁴ Gördes kazası, Zeytin kazası ve Tire Kazası Kaymakamlık görevlerinde, hakkında askerlik süresince herhangi bir para kesintisi olmadığı ve herhangi bir zimmet ilişkisi olmadığı hususunda Beraet ve Hüsn-ü Hizmeti olmuştur.⁴⁰⁵

Şehremaneti İktisat Müdürü iken 1919 yılında azledildikten sonra 8 yıl 10 ay açıkta kalmıştır.⁴⁰⁶ Ahmet Muhtar Bey'in şarktaki hizmeti yaklaşık olarak 3 yıl olmuş ve bu süre zarfında da Bayezid ve Erzincan Valilik görevlerini icra etmiştir.⁴⁰⁷ 1 Ekim 1934 tarihi itibarıyla tahsis şefliğinin 3781 numara ve 31.10.1934 tarihli kararıyla emekliye ayrılmıştır.⁴⁰⁸

⁴⁰¹ İBA, S.N:2556, *Dâhiliye Vekâletine gönderilen 16.06.1932 tarihli ve 1719 sayılı tezkere.*

⁴⁰² İBA, S.N:2556, *Şuray-ı Devlet Heyet-i Umumiyesine gönderilen 21.06.1932 tarih ve 1719 numaralı tezkere.*

⁴⁰³ İBA, S.N:2556, *T.C Temyiz Mahkemesi Dördüncü Ceza Dairesinin 27.11.1933 tarihli karar yazısı.*

⁴⁰⁴ İBA, S.N:2556, D.N:7

⁴⁰⁵ İBA, S.N:2556, D.N:8

⁴⁰⁶ İBA, S.N:2556, D.N:24

⁴⁰⁷ İBA, S.N:2556, D.N:14

⁴⁰⁸ İBA, S.N:2556, D.N:20

Ahmet Muhtar Bey'in 1900 yılı itibariyle başlamış olduğu memuriyet hayatı 26 Eylül 1934 tarihi itibariyle sona ermiştir. Yaklaşık olarak 22 yıllık bir memuriyet hayatı olan Ahmet Muhtar Bey diğer valilere göre biraz daha zorlu bir memuriyet süreci yaşamıştır. Damat Ferit hükümetinin azil kararı neticesinde yaklaşık olarak 9 yıl açıkta kalmış, ayrıca 1907 ve 1909 yılları arası da Mısır'a gitmiş olduğundan istikrarlı bir memuriyet süreci olmamıştır. 22 yıllık memuriyetini, alt, orta ve yüksek kademeli memuriyetler, 5 yıl kaymakamlık ve 4 yıl da valilik dönemi oluşturmaktadır.

Ahmet Muhtar Bey emekli olduktan kısa bir süre sonra rahatsızlanmış, Kadıköy'de ikamet ettiği adresinde kısa bir süre tedavi görmüş ve 1935 yılında vefat etmiştir. Diğer kaynakta, ölüm tarihi Aralık 1934 tarihi olarak verilmiş olsa da sicil defterinde İstanbul Valisinin Mülkiye Müfettişi Basri Konyar adına göndermiş olduğu yazıda (Basri Konyar'ın Ahmet Muhtar Bey ile ilgili yürütmüş olduğu dosyaya cevaben) o tarihlerde yani 25 Mart 1935 tarihinde, Ahmet Muhtar Bey'in evinde olduğu, gönderilen evrakı imzalayamayacak kadar hasta bulunduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰⁹ Kesin olarak ölüm tarihi bilinmemektedir.

3.7.3.Döneminde Erzincan

Her vali döneminde olduğu gibi, Ahmet Muhtar Bey de milli bayramlara iştirak etmiştir. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına katılmış ve Ahmet Muhtar Bey'in riyasetinde kutlamalar büyük bir coşku ile gerçekleştirilmiştir.⁴¹⁰

Ahmet Muhtar Bey döneminde Erzincan'da eğitim faaliyetleri artmaya başlamış ve bu tarihler de Erzincan'da 55 medrese, 1 sivil rüştiye, 119 ilkokul, 5 ortaokul ve Ermenilere ait olarak da 5 ilkokul mevcuttur.⁴¹¹ Bu tarihlerde Erzincan'da Tatbikat-ı

⁴⁰⁹ İBA, S.N:2556, *İstanbul Vilayeti Mektubi Kalemi'nin 25.03.1935 tarihli ve 1541 sayılı yazısı.*

⁴¹⁰ Akansel, *Kaybolan Şehir Eski Erzincan'dan Fotoğraflarla Anılar*, s.91

⁴¹¹ Kemal, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, s.387

Ameliye (Ziraat Mektebi) açılmış ve bu okul Birinci Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı çerçevesinde Erzincan ve çevresinde zirai faaliyetleri geliştirmek amacıyla açılmıştır.⁴¹² Erzincan'da bu tarihlerde aynı zamanda Halkevi de açılmıştır. Halkevi binasının yeri eski Erzincan'da şehir semti olarak bilinen yerde olmuştur.⁴¹³ Halkevleri sayısı 1935 yılına kadar 4'e ulaşmış ve 54 tane de Halkodası olmuştur.⁴¹⁴ Bir başka kaynakta ise Erzincan'da milli eğitim kuruluna bağlı halkodası olmadığı ancak Cumhuriyet Halk Partisi kuruluna bağlı halkevleri olduğu ve bunların da kitaplık sayısının şehirlerde 3 köylerde 1'dir belirtilmektedir.⁴¹⁵ Hatıralarda Erzincan'a baktığımız zaman ise Halkevinin Erzincan'da sadece 1 dükkân şeklinde olduğu görülmektedir.⁴¹⁶

Erzincan'da eğitim veren askeri ortaokul binasının fiziki şartlarının yeterli olmadığına karar verilmiş, tamir ettirilmesi için valilik kararınca yenileme yapılması adına Başvekâlet Muamelat Müdürlüğü'nün 20 Temmuz tarihli ve 518 sayılı yazısıyla yeniden yaptırılmasına karar verilmiştir.⁴¹⁷

Ahmet Muhtar Bey döneminde Erzincan il sınırları içerisinde idari taksimatta da önemli değişiklikler olmuştur. Kuruçay ilçesine bağlı olan Gezge, Eskinak, Gavuryurdu, Diyolar, Halitler ve Kabullar köylerinin Refahiye kazasına bağlanması kararlaştırılmıştır.⁴¹⁸ Ayrıca Menden köyü halkının zorlu yaşam koşulları sebebiyle Sarıtaş harman yerine nakledilmeleri de söz konusudur.⁴¹⁹

⁴¹² *Erzincan İlinde Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim*, s.24

⁴¹³ Erdem Yavuz, *Türk Siyasi Tarihinde Erzincan*, 1.Baskı, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s.143

⁴¹⁴ Oğuz Temizhan, *Halkevleri ve Halkevlerinin 1932-1940 Arası Eğitim Faaliyetleri*, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2006, s.53

⁴¹⁵ Hediye Titiz, *Cumhuriyet Döneminde Halkevlerinin Eğitim ve Tarih Çalışmaları (1932-1951)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012, s.79

⁴¹⁶ Erol Kaya, *Şehre Tanıklık Edenler Erzincan*, s.127

⁴¹⁷ BCA, 30-18-1-2/ 30-56-5

⁴¹⁸ BCA, 30-11-1-0/ 77-12-20

⁴¹⁹ BCA, 30-18-1-2/ 33-2-20

Bunun dışında, Erzincan iline bağlı Kiğı kazasının Erzurum iline bağlanması hakkında Kiğı belediye meclis üyelerinin Dâhiliye Vekâletine bir talepleri de söz konusudur. Bu hususta, önemli yazışmalar olmuş, telgraflar çekilmiş ancak Dâhiliye Vekâletinin görüşü pek olumlu olmamıştır. Dâhiliye Vekâleti, Kiğı merkezinin Erzurum'a 28,5 saat Erzincan'a ise 22 saat mesafede olduğunu, Kiğı-Erzurum yolunun Nafia Vekâleti tarafından henüz inşa edilmediğini ve ayrıca Kiğı tüccar grubunun hemen hemen bütün işlerini Erzincan, Pülümür ve Elaziz üzerinden yaptığını ifade ederek bu kararı tasvip etmediklerini ve kabul etmeyeceklerini kendilerine ifade etmesiyle süreç karar onaylanmamıştır.⁴²⁰

Ahmet Muhtar Bey'in Erzincan Valisi olduğu dönemde de şehirde önemli gelişmeler olmuştur. Erzincan – Dersim sınırında Mercan Boğazında yakalanan ve Kürt çetelerinin gönüllüleri olduğu anlaşılan beş kişinin iskân kanununun üçüncü maddesine göre batı vilayetlerine sevk edilmeleri ve orada iskâna tabi olmaları Dahiliye Vekaletinin 11.06.1933 tarihli tezkeresi ile kabul edilmiş, adları geçen Mustafa oğlu Mehmet, Ali oğlu Ali, Mehmet, Süleyman ve Cemil isimli şahıslar bu karara binaen başka şehirlere sevkleri uygun görülmüştür.⁴²¹

⁴²⁰ BCA, 30-10-0-0/ 66-441-4

⁴²¹ BCA, 30-18-1-2/ 38-51-2

3.8. Mehmet Fahri ÖZEN (1887-1961) - Erzincan Valiliği (1933-1939)

3.8.1.Hayati

Mehmet Fahri Özen, 1887 Trabzon doğumludur. Babası Hacı Mustafa Efendi, Annesi Hacer Hanım'dır.⁴²² Hopa nüfus siciline kayıtlıdır. Arhavi kasabası mektebi Rüştüyesinde ortaokulu, İstanbul İdadi Mülkisi'nde lise öğrenimini tamamlamış ve Mektebi Mülkiye'den iyiye yakın derece ile 1910 tarihinde mezun olmuştur. 17 Temmuz 1911 tarihinde şahadetname alarak 22 Ağustos 1911 (9 Ağustos 1327) tarihinde göreve başlamıştır. Mehmet Fahri Bey Türkçenin dışında iyi derece ile Fransızca, Arapça, Acemce (Farsça), Lazca ve Ermenice bilmektedir.⁴²³

3.8.2.Memuriyet Dönemi

Mehmet Fahri Bey'in ilk görev yeri Hüdavendigâr (Bursa) maiyet memurluğu olmuştur. Buraya 500 kuruş maaşla, 22 Ağustos 1911 tarihinde Mektebi Mülkiye'den mezun olmasına müteakip tayin edilmiş olup⁴²⁴ burada yaklaşık olarak 1 yıldan fazla görev yapmış ve askere alınmıştır.⁴²⁵ 26 Ekim 1912 tarihinde aylık 425 kuruş maaşla Astsubay Mektebi Mürettebat 5. Bölük Yedek Teğmeni olarak görev almıştır.⁴²⁶

2 yıla yakın askerlikte kaldıktan sonra 14 Haziran 1914 tarihinde aylık bin beş yüz kuruş maaşla Akre Kazası Kaymakamlık görevine tayin edilmiştir. Akre kazasında 2 yıla yakın görev yapmış ve 11 Eylül 1916 tarihinde Enez Kazası Kaymakamlığı naklen tayin edilmiştir.⁴²⁷ 6 aya yakın burada görev yapmış, 17 Mart 1917 tarihinde

⁴²² İBA, S.N:900

Babası: Hacı Mustafa Efendi

Annesi: Hacer Hanım

Doğum Yeri ve Tarihi: 1887- Trabzon

Nüfusa Kayıtlı Olduğu İl: Artvin

Milliyeti: Türk

Devlet İşine Girdiği Tarih: R. 9 Ağustos 1327 (22 Ağustos 1911)

⁴²³ İBA, S.N:900, D.N:2

⁴²⁴ İBA, S.N:900, D.N:3

⁴²⁵ İBA, S.N:900, D.N:21

⁴²⁶ İBA, S.N:900, D.N:3b

⁴²⁷ İBA, S.N:900, D.N:3

iki bin kuruş maaşla Encümeni Müdiren kararıyla Konya vilayeti muhacirin müdüriyeti görevine naklen tayin edilmiştir.⁴²⁸ Kısa bir süre burada kalmış ve 3 Haziran 1917 tarihinde Encümeni Müdiren kararıyla Karaağaç (Isparta) Kazası Kaymakamlığı tayin edilmiştir.⁴²⁹

Yaklaşık olarak 2 yıla yakın burada kalmış ve 10 Ağustos 1919 tarihinde Beyşehir Kazası Kaymakamlığına tayin edilmiş burada da yaklaşık olarak 1 yıldan fazla görev yapmış ve 18 Kasım 1920 tarihinde kararname ile Atina Kazası Kaymakamlığına tayin edilmiştir.⁴³⁰ Atina Kazası Kaymakamı olduğu dönemde, İstiklal Mahkemesi kararıyla kısa süreliğine görevinden azledildiğini görüyoruz.⁴³¹

11 Mayıs 1921 tarihinde Namervan Kazası Kaymakamlığına ilk olarak vekâleten gönderilmiş⁴³², kısa bir süre vekâlet görevi icra ettikten sonra asaleten tayin edilmiş ve maaşı da beş yüz kuruş zamlanarak iki bin beş yüz kuruşa yükseltilmiştir.⁴³³

1,5 yıla yakın burada görev yaptıktan sonra 21 Ekim 1922 tarihinde Silivri Kazası Kaymakamlığına tayin edilmiş⁴³⁴, maaşı bin beş yüz kuruş daha zamlanarak dört bin kuruşa yükseltilmiş ve 28 Mayıs 1924 tarihinde terfi olarak İçel ili vali vekilliğine aylık beş bin kuruş maaşla vekâleten tayine edilmiş ve burada ki görevini başarıyla ifa ettiğinden dolayı da 27 Ocak 1925 tarihinde İçel Valiliği görevine asaleten tayin edilmiştir.⁴³⁵ İçel valilik görevinde yaklaşık olarak 5 yıl kalmış, bu süreçte maaşı sekiz bin kuruşa yükseltilmiş ve derecesi de beşinci sınıfa çıkarılmıştır.⁴³⁶ 24 Temmuz 1930 tarihinde, aylık sekiz bin kuruş maaşla ve kararname

⁴²⁸ İBA, S.N:900, D.N:3b

⁴²⁹ İBA, S.N:900, D.N:3b

⁴³⁰ İBA, S.N:900, D.N:3

⁴³¹ İBA, S.N:900, D.N:3b

⁴³² İBA, S.N:900, D.N:3

⁴³³ İBA, S.N:900, D.N:3b

⁴³⁴ İBA, S.N:900, D.N:3

⁴³⁵ İBA, S.N:900, D.N:3b

⁴³⁶ İBA, S.N:900, D.N:3

ile Siirt Valiliği görevine kadroda inhilal (boşluk) olması hasebiyle dördüncü sınıf valilik kademine tayin edilmiştir.⁴³⁷

Mehmet Fahri Bey, Siirt Valisi olduğu dönemde ortaya çıkan suikastın siyasi mahiyete görülmesi sebebiyle ihtiyat zabıt mektebi talimğâhında Müdürler Encümeni kararıyla yaklaşık olarak 6 aya yakın vekâlet emrinde kalmış ve 6 Aralık 1933 tarihinde aylık dokuz bin kuruş maaşla Erzincan Valiliğine tayin edilmiştir.⁴³⁸ Buradaki maaşı üçüncü sınıf valilik kademine binaen bin kuruş daha zamlanarak on bin kuruşa yükseltilmiştir. Erzincan Valiliği görevini yaklaşık olarak 5,5 yıla yakın bir süre icra etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisini 1935 yılı kurultayında almış olduğu karar gereği, valilerin buldukları şehirlerde aynı zamanda partinin il başkanı olması kararı⁴³⁹ sonrasında, Fahri Bey 2 yıla yakın da Erzincan'da Cumhuriyet Halk Partisini il başkanı olarak görev yapmıştır. 13 Mayıs 1939 tarihinde Malatya Valiliği görevine tayin edilmiş ve maaşı da iki bin beş yüz kuruş daha zamlanarak on iki bin beş yüz kuruşa yükseltilmiştir.⁴⁴⁰ Malatya Valiliği görevi Mehmet Fahri Bey'in memuriyet hayatındaki son görevidir. Malatya'da yaklaşık olarak 3 yıl görev yapmış ve emekliye sevk edilmiştir.⁴⁴¹ 1 Ocak 1944 tarihinde 1851 sayılı kanun gereğince, aylık altı bin kuruş maaşla emekliye sevk edilmiş ve İstanbul/Fatih kazasında hayatının geri kalanına devam etmiştir.⁴⁴²

Mehmet Fahri Bey görev yaptığı süreçlerde çeşitli mükâfatlara layık görülmüştür. Karaağaç Kazası Kaymakamı iken, eşkıyaların takibi ve derdesti noktasında göstermiş olduğu gayretler ve hizmetinden dolayı 29 Mayıs 1919 tarihinde

⁴³⁷ İBA, S.N:900, D.N:3b

⁴³⁸ BCA, 30-18-1-2/ 41-86-14

⁴³⁹ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 13.Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s.82

⁴⁴⁰ İBA, S.N:900, D.N:3

⁴⁴¹ İBA, S.N:900, D.N:3b

⁴⁴² İBA, S.N:900, D.N:20

‘Beşinci Mecidi Nişanı’ ile ödüllendirilmiştir.⁴⁴³ Diğer bir mükâfatı ise, Erzincan Valiliği döneminde olmuştur. Tunceli bölgesinde yapılan üçüncü ordu manevrası münasebetiyle yardımları ve desteği görüldüğünden dolayı, Erzincan Valisi Fahri Özen, Kemah Kaymakamı Azmi Özer, Kemah ve Vilayet jandarma komutanları, Erzincan posta ve telgraf memurları adına ordu müfettişliğince birer kıta ‘*manevra madalyası*’ takdim edilmiştir.⁴⁴⁴

Mehmet Fahri Bey’in sicil dosyasına binaen incelediğimizde, sağlık durumunun iyi olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁴⁵ Ancak görev süresi boyunca bir kez izne ayrıldığını görmekteyiz. İçel Valisi iken, 3 Temmuz 1928 tarihinde 2 aylığına izne ayrılmış ve 3 Eylül 1928 tarihinde görevine başlamıştır.⁴⁴⁶

Mehmet Fahri Bey, memuriyet hayatı boyunca birçok kez tahkikata maruz kalmıştır. İlk olarak Atina Kaymakamı iken, Konya Beyşehir Kaymakamı olduğu dönemde, Konya ve havalisinde ortaya çıkan isyanda, isyancı olduğu bilinen Şükrü isimindeki bir şahısla sıkıca münasebette bulunduğu, bazı evrakları usule aykırı neşretmesi ve şehrin müdafaasına karşı yeterince müdafaa da bulunmadığı iddiasıyla soruşturma açılmış ve oy birliği ile beraatine karar verilmiştir.⁴⁴⁷

Mehmet Fahri Bey’in ikinci tahkikat süreci Siirt Valisi olduğu dönemde olmuştur. Beşiri bölgesinden Garzan’a sevk edilirken yolda öldürülen Remanli Emin’in katli dolayısıyla bu konuyla alakadar olduğu düşüncesiyle Fahri Bey hakkında Birinci Umumi Müfettişliğinin emriyle Mülkiye Müfettişi Basri Bey ve Birinci Mıntika Jandarma Müfettiş Vekili Miralay Ziya Bey tarafından tanzim edilen tahkik ve raporlar 8 Kasım 1933 tarih ve 6079 numaralı mütalaalar devlet riyasetine gönderilmiş ve mülkiye dairesinde icra edilen tetkikat ve soruşturmalar neticesinde Mehmet Fahri Bey hakkında ortada bir şikâyet olmadığı gibi soruşturmalar neticesinde

⁴⁴³ İBA, S.N:900, D.N:22

⁴⁴⁴ İBA, S.N:900, *Dâhiliye Vekâleti tarafından gönderilen 24.1.1939 Tarihli ve 12294 sayılı yazı.*

⁴⁴⁵ İBA, S.N:900, D.N:15

⁴⁴⁶ İBA, S.N:900, D.N:6

⁴⁴⁷ İBA, S.N:900, D.N:9

de hiçbir şekilde suç teşkil edecek herhangi bir hususa rastlanmadığı anlaşılmış ve soruşturma sonlandırılmıştır.⁴⁴⁸ Bu soruşturmaya alakalı olarak, mülkiye müfettişi görevlendirilmiş, müfettiş raporunda tahkikatı bir fezleke(rapor) düzenleyerek soruşturmayı tüm detaylarıyla ortaya koymuş, tüm şahitlerin görüşlerini fezlekeye eklemiş ve bu fezlekenin Dâhiliye Vekâletinde değerlendirmeleri neticesinde Mehmet Fahri Bey'in suçsuz olduğu tespit edilmiştir.⁴⁴⁹

Mehmet Fahri Bey Siirt Valisi olduğu dönemde yine Remanlı Emin Ağa'ya ait olduğu tespit olunan zahirelerin zarar görmesi hususunda bir suçlamaya maruz kalmış, itham edilen bu suçlamadan 2330 numaralı af kanunu gereğince daha önce hakkında isnat edilen suçlamalarda hukuku amme(kamu) davası ortadan kalkıp hakkındaki suçlamalar reddedildiğinden dolayı bu soruşturmadan da azledilmiştir.⁴⁵⁰

Mehmet Fahri Bey Malatya Valisi olduğu dönemde de hakkında iki soruşturma yürütülmüş ve ikisinden de beraat etmiştir. Birincisinde devlet hissesine ait olduğu tespit edilen 110 ton hububatı belediye emrine tahsis ettirmek suçundan soruşturma geçirmiş, hakkında düzenlenen fezleke Danıştay 2. Dairesinde incelenerek suçu sabit görülerek mahkemeye sevkine karar verilmiş ve yapılan muhakeme neticesinde beraatına karar verilmiştir. %25'lik hububatı belediye bünyesine aktarmış olduğu tespit edildiğinden dolayı görevi kötüye kullanma suçundan ikinci kez soruşturmaya tabi tutulmuş ve mahkemeye sevk edilmiş, yapılan incelemeler ve değerlendirmeler neticesinde suçsuz olduğu tespit edilerek ikinci kez beraatına karar verilmiştir.⁴⁵¹

Mehmet Fahri Bey görev süresi boyunca şark görevinde bulunduğu süreçte görevinde iki yıldan fazla bulunmuş olmasından dolayı Siirt Valisi olduğu dönemde 1

⁴⁴⁸ İBA, S.N:900, D.N:9

⁴⁴⁹ İBA, S.N:900, *Dâhiliye Vekâletine Gönderilen 9 Ağustos 1933 tarih ve 73 Numaralı Fezleke.*

⁴⁵⁰ İBA, S.N:900, D.N:9

⁴⁵¹ İBA, S.N:900, D.N:10

yıllık kıdem zammı almıştır.⁴⁵² Şark görevleri Erzincan ve Siirt Valiliği görevleridir.⁴⁵³

Mehmet Fahri Bey Karaağaç Kaymakamı iken Mülkiye Müfettişi Fahreddin Bey tarafından hakkında olumlu tezkere hazırlanmıştır.⁴⁵⁴ 30 Nisan 1918 tarihinde yazılan tezkere de şu ifadelere yer verilmiştir.

“Fahri Bey afif ve müştekimdir. Zekidir ve faaliyeti iyidir. İlim, vakar ve itidal sahibidir. Hüsniyeti ve teveccühü halkın itibarını celp etmiştir. Malumatı vasat derecededir.”

Emekli olduktan sonra üzerine nafakası olan sadece zevcesi Nafiye Hanımın⁴⁵⁵ olduğunu ve herhangi bir gayrimenkulü veya serveti olmadığını görülmektedir.⁴⁵⁶

Mehmet Fahri Bey'in 22 Ağustos 1911 tarihinde başlayan memuriyet hayatı 1 Ocak 1944 tarihinde sona ermiştir. Bu 33 yıllık süreçte vali yardımcılığı, kaymakamlık, muhacirin müdürlüğü ve valilik gibi önemli görevlerde bulunmuş, Erzincan'da da yaklaşık beş yıl görev yapmış önemli bir devlet adamıdır.

3.8.3.Döneminde Erzincan

Mehmet Fahri Bey'in Erzincan Valisi olduğu ilk dönemlerde halkevi ile ilgili çalışmalar şehirde aktif olarak devam etmekteydi. Erzincan'da ilk halkevi 24 Şubat 1933 tarihinde açılmıştır.⁴⁵⁷ Ankara oteli olarak faaliyette bulunan bina halkevi olarak teşekkül ettirilmiştir.⁴⁵⁸ O tarihlerde zaten şehirde halkevi olarak kullanılan tek bina da burasıydı.⁴⁵⁹ Zamanla bu halkevi inşaatına ve yaptıkları faaliyetlere destek olmak

⁴⁵² İBA, S.N:900, D.N:16

⁴⁵³ İBA, S.N:900, D.N:14

⁴⁵⁴ İBA, S.N:900, D.N:13

⁴⁵⁵ İBA, S.N:900, D.N:19

⁴⁵⁶ İBA, S.N:900, D.N:18

⁴⁵⁷ Nurcan Toksoy, *Halkevleri- Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak*, Orion Yayınevi, Ankara 2007, s.42

⁴⁵⁸ Akansel, *Kaybolan Şehir Eski Erzincan dan Fotoğraflarla Anılar*, s.129

⁴⁵⁹ Kaya, *Şehre Tanıklık Edenler Erzincan*, s.127

amacıyla da Bakanlar Kurulu kararınca yardımlarda bulunulmuştur. 1937 tarihinde halkevleri inşaatına ve faaliyetlerine ayrılacak tahsisatta Erzincan'a halkevi için Cumhuriyet Halk Partisi İl Başkanlığı adına altmış bin kuruş yardım tahsis edildiğini görmekteyiz.⁴⁶⁰ 1938 yılında, yangında tahrip olup yıkılan ‘‘Şerefiye Mektebi'nin’’ yerine yeni bir halkevi daha inşa edilmiştir.

17.04.1934 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla, idari taksimatta da önemli değişiklikler olmuş, Kuruçay kazasına bağlı; ‘‘Gerne, Mezreihan, Çiçekali, Eskikoçgeri’’ köylerinin bu kazadan ayrılarak Refahiye kazasına bağlanması kararlaştırılmıştır.⁴⁶¹

Mehmet Fahri Bey'in valiliğinin ilk yıllarında devlet büyüklerinin şehri ziyaretleri olmuş, 31 Ağustos 1935 tarihinde Başbakan İsmet İnönü Erzincan'ı ziyaret etmiştir. İnönü, 31 Temmuz'da Erzurum'dan hareket etmiş önce Tercan'a uğramış ve akşam Erzincan'a gelmiştir.⁴⁶² Başbakanı Vali Fahri Bey ve ordu mensupları karşılamıştır. Başbakan bu ziyaret kapsamında şehrin önemli gezi ve piknik alanı olan Çağlayan Şelalesi ve mesire alanını gezmiş, ardından Vali Fahri Bey'i ve Belediye Başkanı Hakkı Altınok'u ziyaret etmiştir. Bu ziyarette vali ve belediye başkanından şehirde yeni bir halkevi inşa edilmesini de istemiştir. Başbakan bir günlük ziyaretin ardından şehirden ayrılmıştır.⁴⁶³ Aynı yıl içerisinde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın 2 Ağustos 1935 tarihinde, Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya'nın da 7 Eylül 1935 tarihinde şehri ziyaretleri olmuştur.⁴⁶⁴

Erzincan'da bu dönemde yine sosyal ve iktisadi hayatta da birtakım değişiklikler olmuştur. Topraksızlık ve geçim darlığına düşmüş olan Gümüşhane vilayeti ‘‘Perek’’ köyünden Mehmet oğlu İbrahim, Hüseyin oğlu Tahir, Mevlut oğlu Halil, Akif oğlu

⁴⁶⁰ BCA, 30-10-0-0/ 79-523-6

⁴⁶¹ BCA, 30-11-1-0/ 85-9-16

⁴⁶² BCA, 30-10-0-0/ 13-75-7

⁴⁶³ Akansel, *Kaybolan Şehir Eski Erzincan'dan Fotoğraflarla Anılar*, s.38-41

⁴⁶⁴ Akansel, *Kaybolan Şehir eski Erzincan'dan Fotoğraflarla Anılar*, s.142

İsmail ve Kerim, Bilal oğlu Salih, Numan oğlu Hakkı, Aziz oğlu Hasan, İsmail oğlu Hüseyin, Recep oğlu Nezir, Ahmet oğlu Esat, Nezir oğlu Ali ve Hüseyin isimli şahısların, aileleriyle birlikte 2510 sayılı kanununun 13.maddesine göre Tercan kazasına yerleştirilmeleri uygun görülmüştür.⁴⁶⁵ Yine aynı tarihlerde geçim ve topraksızlıktan darlığa düşmüş olan Gümüşhane'nin 'Zimon' köyünden de Temel oğlu Hüseyin, Tufan oğlu Kazım ve Kazım oğlu Ferhat isimli şahısların da aileleriyle birlikte Tercan kazasına yerleştirilmeleri uygun görülmüştür.⁴⁶⁶

1935 yılında Vali Mehmet Fahri Bey'in öncülüğünde yerli malları haftası kutlanmıştır. Kutlamalara, esnaf dernekleri, kunduracılar, tuhafiyeciler, aktarlar ve manifaturacılar katılmışlardır. Kutlamalar belediye binasının önünde yapılmıştır.⁴⁶⁷

Yatırımlar açısından önemli bir husus da Erzincan'a un fabrikası açılması olmuştur. İstanbul'da ikamet eden Erzincanlı önemli tüccarlardan Halis Boyacıoğlu isimli şahıs Tercan kazasında tam teşekküllü bir un fabrikası kurmak için girişimlerde bulunmuş ve Maliye Vekaletinin 6.11.1935 tarih ve 25493/153 sayılı tezkeresiyle kendisine izin verilmesi kararlaştırılmış ve karar onanmıştır.⁴⁶⁸

Erzincan'da bu tarihlerde dil bayramı kutlamaları da olmuştur. İstanbul'da tertip edilen üçüncü dil kurultayı yapılması hasebiyle, Erzincan'da da bu kurultaya uygun olarak neler yapıldığını gösteren 4 maddelik faaliyet sunumu (1- Kurultayın fotoğraflarını gösteren sergi düzenlenmesi ve halkın duygularını ifade eden telgraflar yazılması, 2- Şehrin meydanında temin edilen bir radyo ile kurultayın açılışının ve söylevlerin halka dinlettirilmesi, 3- Kurultay hakkında konferanslar verilmesi, 4- Kurultayın devam ettiği sürece şehrin bayraklarla süslenmesi) açıkça ifade edilerek Vali Mehmet Fahri Bey ve Halkevi başkanı imzasıyla Cumhuriyet Halk Partisi Genel

⁴⁶⁵ BCA, 30-18-1-2/ 57-62-14

⁴⁶⁶ BCA, 30-18-1-2/ 57-62-13

⁴⁶⁷ Akansel, *Kaybolan Şehir Eski Erzincan'dan fotoğraflarla Anılar*, s.95

⁴⁶⁸ BCA, 30-18-1-2/ 59-85-12

sekreterliğine gönderilmiştir.⁴⁶⁹ Bu kutlamalar zaman zaman şehirde yine devam etmiştir.

1930'lu yıllarda bölgede baş gösteren Dersim ayaklanmalarının, Erzincan için de tarihte önemli bir yeri vardır.⁴⁷⁰ 1937 yılında Dersim'de ayaklanmalara öncülük eden Seyit Rıza ve beraberindeki Hüseyin ve Battaloğlu isminde iki şahıs, 11 Eylül 1937 tarihinde Erzincan jandarma komutasına teslim olduğunu bildirir yazıyı Dahiliye Vekaleti Vekili Şükrü Kaya'nın Başbakanlığa göndermiş olduğu telgrafta görmekteyiz.⁴⁷¹ İdarecilik açısından oldukça zor olan kriz dönemlerinin (isyanlar, savaşlar, doğal afetler vs.) Mehmet Fahri Bey'in de Erzincan Valiliği döneminde net bir şekilde ortaya çıktığını görüyoruz. Dersim isyanlarının bölge açısından büyük bir tehdit oluşturmasının yanı sıra bölgenin Erzincan'a yakın olması ve Erzincan il idarecilerinin de olaya birebir müdahil olması gerekliliği, her zaman zorlukları da beraberinde getirmiştir.

Dördüncü Umum Müfettişi olarak Erzincan'ı ziyaret eden Alp Doğan'ın, Erzincan'ın coğrafik ve iklim şartlarının uygun olması hasebiyle burada bir zirai hapisane kurulması hakkında bir raporu olduğunu görüyoruz, ancak raporun daha sonraki süreçte özellikle Cumhuriyet sonrası dönemlerde gereğinin yapılması noktasında il idarecileri düzeyinde herhangi bir icraatının ve fiiliyatının olup olmadığı noktasında malumatımız yoktur.⁴⁷²

1937 yılı içerisinde idari taksimatta yine değişiklik yapılmış, Erzurum vilayetine bağlı olan Tercan kazasının ve Elazığ'a bağlı olan Kemaliye (Eğir) kazasının Erzincan'a bağlanması kararlaştırılmıştır.⁴⁷³ Aynı tarihlerde şehir merkezinde önemli

⁴⁶⁹ BCA, 490-1-0-0/ 1167-100-2

⁴⁷⁰ Detaylı bilgi için Bkz. (Hasan Hakan Ulutin, *2.Meşrutiyet ve Cumhuriyet Döneminde Dersim (1908-1938)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2016.), (Mahmut Akyürekli, *Dersim Sorunu (1937-1938)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.)

⁴⁷¹ BCA, 30-10-0-0/ 111-745-20

⁴⁷² BCA, 30-10-0-0/ 72-470-5

⁴⁷³ BCA, 30-18-1-2/ 83-55-2

bir gelişme yaşanmış, bir Alman firması tarafından tren garı inşa edilmiştir. 1939 da yaşanan büyük Erzincan depreminde ayakta kalan ender binalardan biri olan tren garının inşaatı 1937 Nisan ayında başlamış 1938 yılı sonbaharında bitirilmiştir.⁴⁷⁴ 11 Aralık 1938 tren Erzincan'a ulaşmış ve tren garı istasyonu ulaşımına açılmıştır.⁴⁷⁵ Nafia Vekili Ali Çetinkaya, 23 Kasım 1938 tarihinde Başvekâlete gönderdiği yazıda Erzincan tren istasyonunun açılacağını bildirmiş ve İsmet İnönü ve beraberinde ki heyeti açılışa davet etmiştir.⁴⁷⁶ Aynı tarihlerde Türkiye Cumhuriyetinin Bani'si Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün vefat haberi tüm yurda yayılmış, birçok yerde anma törenleri düzenlenmiştir. Bu bağlamda Erzincan'da da 21 Kasım 1938 günü Atatürk'ün vefatı münasebetiyle 3. Ordu Müfettişliği önünde il idarecilerinin de katılımıyla anma töreni düzenlenmiştir.⁴⁷⁷

Tarihi, sosyal, kültürel hayata önemli bir katkı sunabilecek olan Altıntepe kalıntıları da bu tarihlerde gün yüzüne çıkarılmıştır. 1938 yılında belediye işçilerinin taş sökerken buldukları Altıntepe kalıntıları,⁴⁷⁸ ilk bulunduğu dönemlerde çok fazla ihtimam görmemiş, eserlerin birçoğu korunamamış, tahrif edilmiş ve yağma edilmiştir. Daha sonraki yıllarda bu tarihi kalıntılar korunmaya alınmıştır.

1938 yılında Erzincan'ın bazı köylerinde büyük sel felaketleri yaşanmıştır. 1938 yılı temmuz ayında Üzümlü ilçesinin bazı köylerinde (Keleriç, Kalolar, Pişkidağ) yaşanan sel felaketi büyük kayıplara yol açmış, camiler, mektepler ve bazı evler zarar görmüştür. Bunun yanında birçok vatandaş yaşamını yitirmiş (19) ve birçok kişi de yaralanmıştır.⁴⁷⁹

⁴⁷⁴ Ahmet Dumlu, *Erzincan'da İz Bırakanlar*, Özsoy Yayınları, Erzincan 1999, s.23

⁴⁷⁵ Akansel, *Kaybolan Şehir Eski Erzincan'dan Fotoğraflarla Anılar*, s.52

⁴⁷⁶ BCA, 30-10-0-0/ 152-77-2

⁴⁷⁷ Akansel, *Kaybolan Şehir Eski Erzincan'dan Fotoğraflarla Anılar*, s.52

⁴⁷⁸ Dumlu, *Erzincan'da İz Bırakanlar*, s.17

⁴⁷⁹ BCA, 30-10-0-0/ 118-824-31

SONUÇ

Cumhuriyet dönemi öncesinde, Osmanlı Devleti Tanzimat Dönemi ile başlayan çeşitli reformlar ile kendi içine dönük idare anlayışı şeklinde tezahür eden geleneksel kamu idare yönetimi anlayışından sıyrılmaya ve bu geleneksel idare anlayışını batı eksenli bir kamu idare anlayışı şeklinde değiştirmeyi ve dönüştürmeyi amaçlamıştır. Bu süreçte kamu idare bürokrasisi iyice merkezileşirken, Osmanlı'daki geleneksel Âdem-i merkeziyetçi (Yerinden Yönetim) yönetim anlayışı terk edilmeye çalışılmıştır. Bu dönemden sonra asker-sivil bürokrasisi Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren etkisini göstermeye başlamış, bu bağlamda, özellikle Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren ortaya çıkan çağdaş, modern ve reformcu bürokrasi anlayışının taşrada hayata geçirilmesinde bilhassa Cumhuriyet dönemi valilerinin önemli etkileri olduğunu görülmüştür.

Atatürk döneminde Erzincan'da görev yapan valilerin biyografileri özelinde incelenmeye çalışılmış olsa da, bu dönem içerisinde görev yapmış olan valilerin kendi özgeçmişlerini ortaya koymak, aldıkları eğitim, görev yapmış oldukları süreçlerde karşılaştıkları zorluklar ve buna karşılık ortaya koymuş oldukları irade, Türk idare hayatına katkıları, hizmet ve eserleri de anlatılmaya çalışılmıştır. 1924-1938 yılları arasında Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ve Türk hükümetinin iradesi ile Erzincan'a vali olarak 8 valinin tayin edilmiş olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışma birçok doğal afete göğüs geren, özellikle 1939 büyük depreminde hafızası silinmiş olan Erzincan iline ve bu on beş yıllık süreç de şehir tarihi açısından önemli bir dönemde görev ifa eden valilere karşı bir vefa niteliği taşımaktadır. Bunun başlıca sebebi öncelikle 1939 dönemi öncesi tarihi açıdan hemen hemen yok denecek kadar az sayıda bilgi, belge ve eserle yetinmek zorunda kalan Erzincan ve Erzincan'ın şehir tarihi açısından tarihi hafızasının adeta yok olmuş olmasıdır. Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Osmanlı'nın yıkılışı ve Cumhuriyet'in kuruluşuna şahitlik etmiş, çok büyük zorluklar içerisinde görev icra etmiş olan valilerin yaşamış oldukları zorluklar ifade edilmektedir.

Bu çalışmaya konu olan idarecilerin hizmetlerini ve eserlerini tasniflerken büyük zorluklar ile karşılaşmıştır. Biyografi çalışması olarak ele almış olduğumuz valilerin kendi hayatlarının bir hatırat olarak yazılmamış olması büyük bir zorluk sebebi olmuştur. Bunun tek istisnası; şehir tarihini yazarak o muhteşem eseri ortaya koyan, gelecek nesiller açısından 1939 dönemi öncesi Erzincan'ı bizlere anlatan Ali Kemali Bey'dir. Bunun yanı sıra bu çalışmada olabildiğince yazılı kaynaklardan faydalanılmış özellikle bu çalışma için temel kaynak teşkil eden İçişleri Bakanlığı Arşivi en önemli kaynak niteliğindedir. Ayrıca Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi ve temel kaynak niteliğindeki kaynakça eserlerden de büyük ölçüde faydalanılmış, ayrıca Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Arşivi ve mahalli kaynaklardan da yine önemli ölçüde faydalanılmıştır.

Bu çalışmada görüldüğü üzere, Erzincan'da valilik yapmış olan Ali Kemali Bey'in görev yapmış olduğu şehre ve yaşadığı kültüre olan inancı ve bağlılığı üzerine kaleme almış olduğu "*Erzincan Tarihi*" isimli eserde, valilik döneminde edindiği tecrübelerden esinlenerek bulunduğu şehrin tarihini, kültürünü ve sosyopolitik durumunu ele alması, depremler ve doğal afetlerden dolayı âdeta yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmış olan Erzincan tarihini canlı tutması ve bugüne ışık tutması bugün idareci konumunda bulunan merkezi ve yerinden yönetim anlayışında yer alan yöneticilerin idarecilik anlayışına ışık tutmaktadır.

Bu kapsamda illerde bulunan valilerin bulunduğu şehri tam anlamıyla benimsemesi, şehrin kültürünü, insanını, ticaretini ve şehirle alakalı tecrübelerini kendileri ya da bilirkişi tarafından kaleme alınmasına öncülük etmesi her şehrin kendi tarihini oluşturması açısından önemli bir rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeler:

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

İçişleri Bakanlığı Arşivi

TBMM Arşivi

Türk Tarih Kurumu Arşivi

II. Araştırma ve İnceleme Eserler

AHMAD, Feroz; *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 13.Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.

AKA, İsmail; *Timur ve Devleti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

AKANSEL, İsmail Hakkı; *Eski Erzincan'dan Fotoğraflarla Anılar*, Ermat Ofset Yayınları, Erzincan 1999.

AKANSEL, İsmail Hakkı; *Eski Erzincan'da Tarihi Kışla ve Askeri Yapılar*, Ermat Ofset Yayınları, Erzincan 1999.

AKPINAR, Turgut; *"AKSÜT Ali Kemali"*, DİA, İstanbul 2016.

AKŞİN, Sina – HASSAN; Ümit (Ed.), *Türkiye Tarihi*, 1.Cilt, 11.Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul 2011.

AKYÜREKLİ, Mahmut; *Dersim Sorunu (1937-1938)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.

ARMAOĞLU, H.Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2012.

ATAKUL, Kazım – BELEK Mehmet (Haz.); *Meşhur Valiler*, Sayı:1, İçişleri Bakanlığı Merkez Valileri Bürosu Yayınları, Ankara 1969.

Atatürk 3'ncü Ordu Bölgesinde, 3'ncü Ordu Komutanlığı Yayınları, Ankara 1981.

ATSIZ, Hüseyin Nihal; *Üç Osmanlı Tarihi: Oruç Beğ Tarihi*, 1.Baskı, Ötüken Yayınları, Ankara 2011.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; *Tek Adam Mustafa Kemal*, 2.Cilt, 28.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.

- AYDIN, Dündar; Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluşu ve Genişleme Devri (1535-1566), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.
- AYDOĞAN, Erdal; Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- AYTEMİZ, Cemal; Ermeniler ve Erzincan Mezalimi, Erzincanlılar Kültür ve Sağlık Vakıf Yayınları, Ankara 2002.
- BALTAOĞLU, Ali Galip; Atatürk Dönemi Valileri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 1992.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı; Tarih Terimleri Sözlüğü, 2.Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1981.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı; Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafa-i Vatan Cemiyeti, 2.Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1996.
- BEHLÜLGİL, Mustafa; İmparatorluk ve Cumhuriyet Dönemlerinde İllerimiz, BDS Yayınları, İstanbul 1992.
- BİRİNCİ, Ali; "Ali Kemali Bey'in Filat Hatıraları", "Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi", Sayı:4, Ankara 1993, s.437-466.
- Birinci Dünya Savaşında Erzincan ve Dolaylarında Cereyan Eden Türk-Rus Muharebeleri*, Harp Akademisi Basımevi, İstanbul 1982.
- BULUT, Hüseyin; Millî Mücadele'de Erzincan, Erzincan Belediyesi Yayınları, Erzincan 1997.
- CAVLAK, Tuncer; *Cumhuriyet Dönemi İdari Taksimat ve Mülkiye Teşkilatı (1923-1950)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ 1990.
- CEMAL, Abdullah; Vilayetlerimiz: Erzincan, Kanaat Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 1932.
- ÇANKAYA, Ali, Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, 3.Cilt, Örnek Matbaası Yayınları, Ankara 1954.
- ÇİL, Hikmet, *Tanzimat Döneminde Türkiye'de Valilik Kurumu (1839-1876)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 2017.

- DANIŐMEND, İsmail Hami; İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, 2.Cilt, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.
- DUMLU, Ahmet; Erzincan'da İz Bırakanlar, Özsoy Yayınları, Erzincan 1999.
- ERDEHA, Kâmil; Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.
- EMECEN, Feridun; Yavuz Sultan Selim, 1.Baskı, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2013.
- EREN, Hatice Gökçen; *Erzincan'daki Teşkilat Faaliyetleri 1918-1932*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan 2019.
- Erzincan İlinde Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim*, Celepler Matbaası, Erzincan 1998.
- FIRAT, Ahmet Suphi (Ed.); Taşköprülüzade Eş Şekaikun Numaniye Fi Ulemai Devlet'il Osmaniye, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1985.
- GİRİTLİ, İsmet; Türkiye'nin İdari Yapısı, 8.Baskı, Filiz Kitabevi Yayınları, İstanbul 1991.
- GÖZLER, Kemal; Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 24.Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2018.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref- KİLİ, Suna (Haz.); Türk Anayasa Metinleri (1839-1980), 2.Baskı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.
- GÖZÜBÜYÜK, Türkiye'nin İdari Yapısı, 3.Baskı, Sevinç Matbaası Yayınları, Ankara 1972.
- GÜL, Abdulkadir; Osmanlı Devleti Bürokrasisinde Erzincanlı Memurlar, 2.Baskı, Salkım Söğüt Yayınları, Konya 2011.
- GÜL, Abdulkadir- BAŐIBÜYÜK, Âdem; Bir Tarihi Coğrafya İncelemesi: Osmanlı'dan Cumhuriyete Erzincan Kazası, 1.Baskı, Salkım Söğüt Yayınları, Konya 2011.
- GÜNDÜZ, Tufan; Son Kızılbaş: Şah İsmail, 4.Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.
- GÜNDÜZ, Tufan; Osmanlı Teşkilat Tarihi, 2.Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara 2013.

- HEPER, Metin; *19.YY'da Osmanlı Bürokrasisi*, "Türkiye Ansiklopedisi", İletişim Yayınları, İstanbul 1985.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin; Kâtip Çelebi Süllem'ül Vüsul İla Tabakat'il Fünul, IRCICA, İstanbul 2010.
- İNBAŞI, Mehmet; "Erzincan Kazası", *"Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt:16, Sayı:41, Erzurum 2009, s.189-214.
- İNGENÇ, Mustafa; *Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet Yönetimi ve Anadolu Eyalet Valileri (1789-1833)*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2015.
- KANSU, Mazhar Müfit; *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, 1.Cilt, 5.Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2009.
- KARABEKİR, Kazım; *Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik*, Koşlan Basımevi, İstanbul 1939.
- KAYA, Erol; *Şehre Tanıklık Edenler: Erzincan*, Cilt:1, Pasifik Ofset Yayınları, İstanbul 2012.
- KEMALİ, Ali; *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi*, 2, Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 1992.
- KOCATÜRK, Utkan; *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.
- KONUĞU, Enver; *Otlukbeli Meydan Savaşı (14 Ağustos 1473)*, Erzincan Belediye Başkanlığı Yayınları, Erzincan 1998.
- KONUĞU, Enver; *Büyük Güçler ve Ermeni Kıskaçındaki Erzincan'ın Al Bayrağımıza Kavuşması*, Kültür ve Sağlık Vakfı Yayınları, Ankara 2003.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat; *Tarih Araştırmalarında Usul*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2017.
- MİROĞLU, İsmet; *Erzincan*, "Diyabet İslam Ansiklopedisi", Cilt:11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.
- MİROĞLU, İsmet; *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990.
- ORTAYLI, İlber; *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 2.Baskı, Cedit Neşriyat Yayınları, Ankara 2008.

- ÖGEL, Bahaddin- YILDIZ, Hakkı Dursun (Haz.); Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu, Boğaziçi Yayınları, Ankara 1992.
- ÖZKAN, Abdullah; İlber Ortaylı'nın Sunumu ile Osmanlı'nın İzinde, Boyut Yayınları, İstanbul 2015.
- ÖZKAYA, Yücel; İstiklal Harbinde Yararlı ve Zararlı Cemiyetler, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011.
- ÖNAL, Mehmet Ali; Osmanlı Müesseseleri Tarihi, 7.Baskı, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2007.
- PASİN, M. Hidayet- Çelik, S. Vedat (Haz.); Erzincan Tarihi-Coğrafyası, Kardeş Matbaası, İstanbul 1962.
- PAKALIN, M. Zeki; Sicill-i Osmani Zeyli, Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara 2008.
- SANAL, Recep; Türkiye'de İllerin Yeniden Düzenlenmesi, Öztürkler Matbaası Yayınları, Ankara 2000.
- SARIYILDIZ, Gülden; Sicill-i Ahval Komisyonu Kuruluşu ve İşleyişi (1879-1909), Der Yayınları, İstanbul 2004.
- SAYGI, Cemile Ebru, *17.YY Ortalarına Doğru Erzincan Kazası*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2009.
- SELEK, Sebahattin; Anadolu İhtilali, 1.Cilt, Kastaş Yayınları, İstanbul 1987.
- ŞAHİN, Tahir Erdoğan; Erzincan: Yukarı Ülkenin Kadim Cenneti, 1.Baskı, Erzincan Valiliği Kültür Yayınları, Ankara 2017.
- ŞAHİN, Tahir Erdoğan; Erzincan Tarihi, 1.Cilt, 1.Baskı, Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı Yayınları, Erzincan 1985.
- ŞAHİN, Tahir Erdoğan; Erzincan Tarihi, 2.Cilt, 1.Baskı, Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı Yayınları, Erzincan 1987.
- TAMER, Mustafa; Bölge Valiliği, Tamer Ofset Yayınları, Ankara 1994.
- TAŞ, N. Fahri; Erzincan Mütarekesi ve Brest-Litovsk, Özyurt Matbaacılık Yayınları, Ankara 1995.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 2.Dönem, 32.Birleşim, 05.01.1341 (1 Mart 1925)
- TBMM Zabıt Ceridesi, 2.Dönem, 75.Birleşim, 11.03.1341 (11 Mayıs 1925)

- TEMİZHAN, Oğuz; *Halkevleri ve Halkevlerinin 1932-1940 Arası Eğitim Faaliyetleri*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.
- TİTİZ, Hediye; *Cumhuriyet Döneminde Halkevlerinde Eğitim ve Tarih Çalışmaları (1932-1951)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012.
- TOKSOY, Nurcan; *Halkevleri- Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak*, Orion Yayınevi, Ankara 2007.
- TÖNÜK, Vecihi; *Türkiye'de İdare Teşkilatının Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu*, Kanaat Basım ve Ciltvi Yayınları, Ankara 1945.
- TUNCER, Seral; *İdari Teşkilat Işığında Osmanlı Devleti'nde Eyalet Sistemi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.
- TURAL, Erkal- Çapar, Selim (Haz.); *1864 Vilayet Nizamnamesi*, TODAİE Yayınları, Ankara 2015.
- TURAN, Osman; *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Turan Neşriyat Yurdu Yayınları, İstanbul 1973.
- ULUTİN, Hasan Hakan; *II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemi Dersim (1908-1938)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2016.
- UMAR, Bilge; *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993.
- URAL, Selçuk; *Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri*, 1.Baskı, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, 1.Cilt, 5.Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.
- YAMAN, Yücel; *Erzincan, "Yurt Ansiklopedisi"*, Cilt:4, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982.
- YAYMAN, Hüseyin; *Türkiye'nin İdari Reform Tarihi*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 2008.
- YAVUZ, Erdem; *Türk Siyasi Tarihinde Erzincan*, 1.Baskı, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2017.

YAVUZ, Nurcan, İşgal ve Mezalimde Erzincan, Erzincan Belediyesi Yayınları, Ankara 1998.

YILDIRIM, Turan; Türkiye'nin İdari Teşkilatı, 4.Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2005.

YÜCEL, Yaşar, Mutahharten ve Erzincan Emirliği, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara 1982.

1924 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu), Madde:89-90-91.

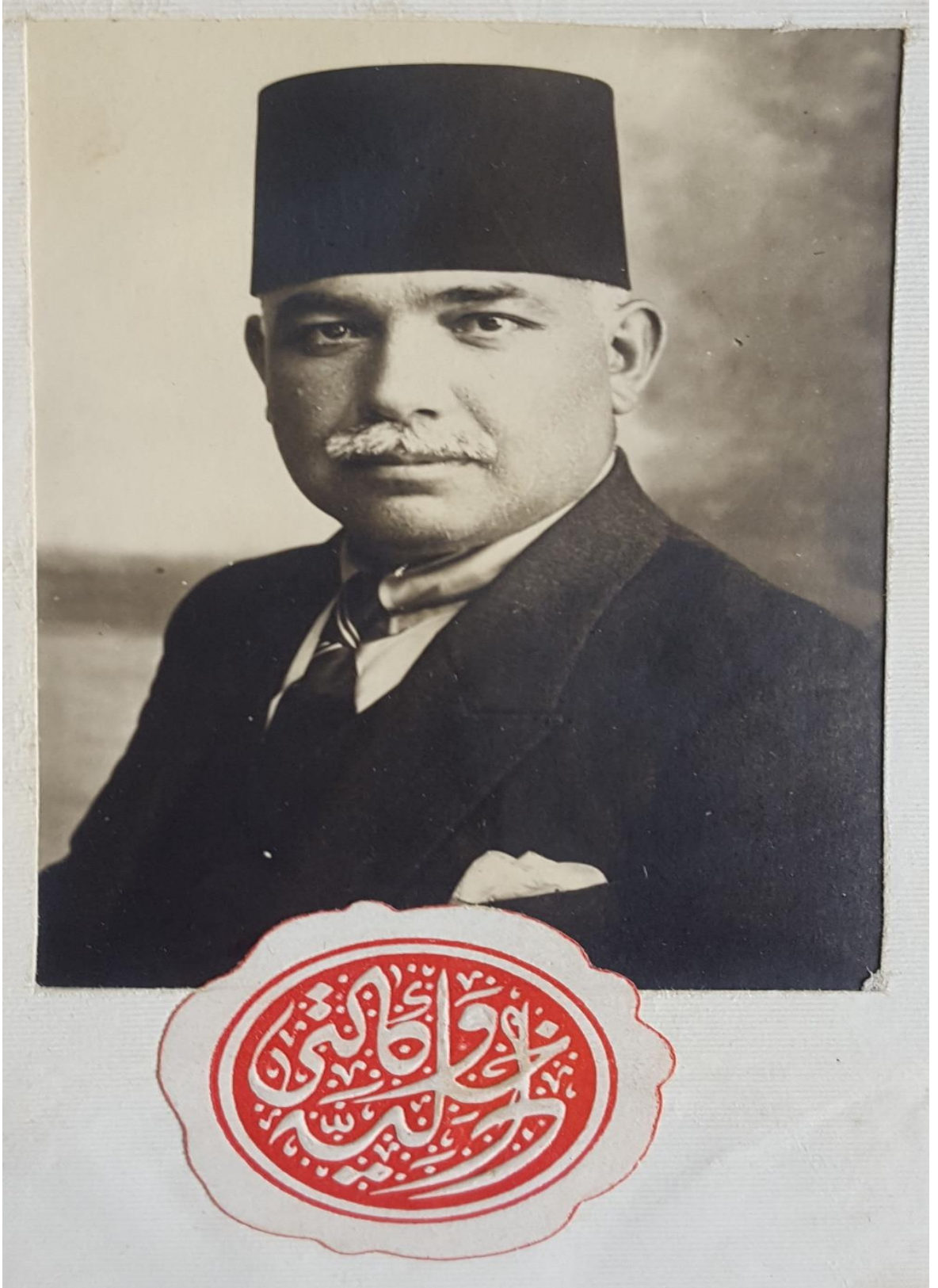

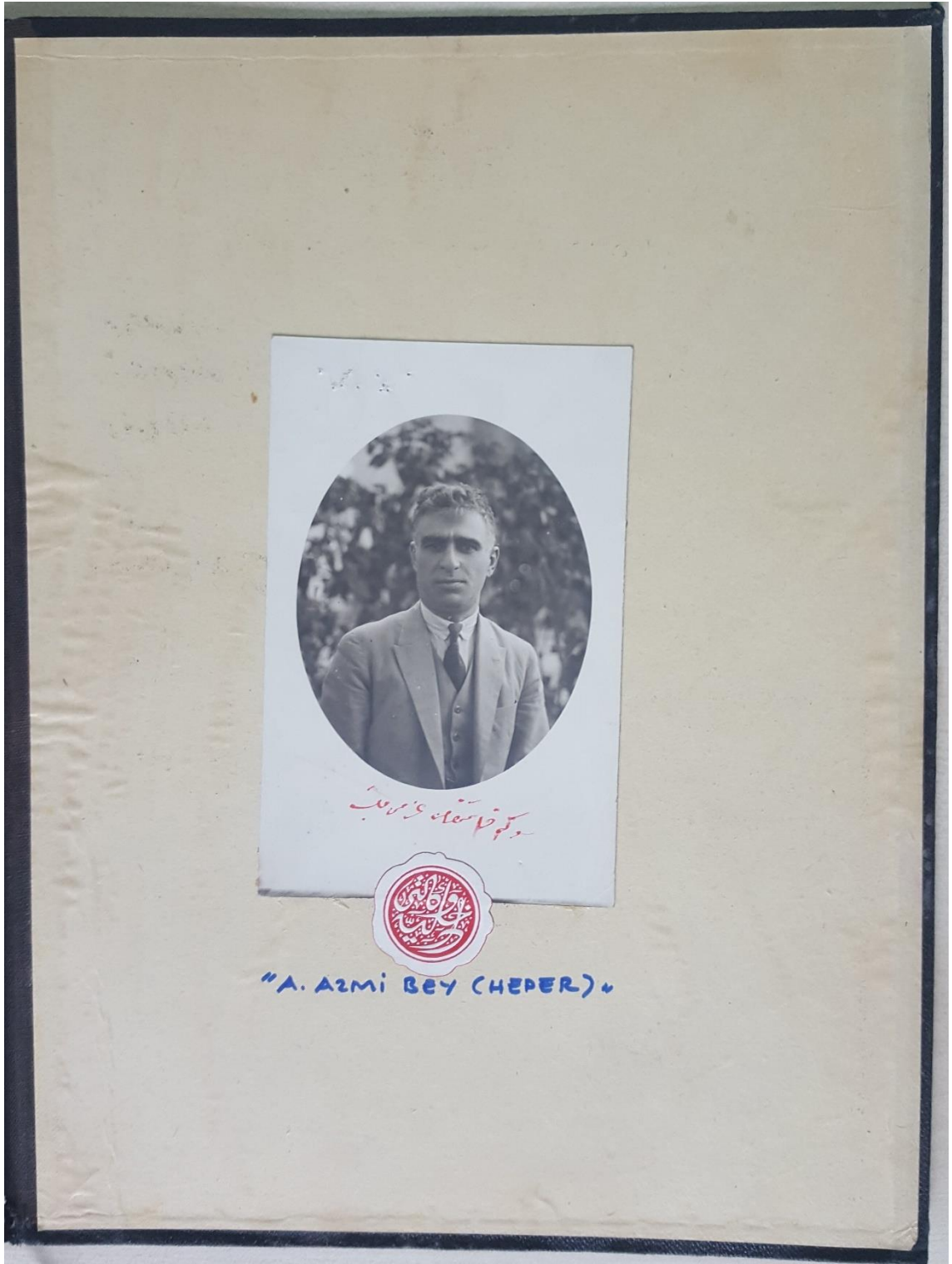
Ek.1: Hasan Faiz Bey

Ek.2: Ahmet Cevdet Bey

Ek.3: Mehmet Fevzi Bey

Ek.4: Ahmet Azmi Bey

Ek.5: Ali Kemal Bey

Ek.6: Ahmet Muhtar Bey

Ek.7: Mehmet Fahri Bey